

บทที่ 3

ความคาดหวังของสังคมต่อสตรีไทยในสมัยสร้างชาติ พ.ศ. 2481-2487

การศึกษานี้เป็นความพยายามที่จะอธิบายว่า ในสมัยของ จอมพล. พิบูลสงคราม มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมอย่างเด่นชัด การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลกระทบต่อบทบาทและความคาดหวังของสังคมที่มีต่อสตรี นอกเหนือจากปัจจัยดังกล่าวแล้วยังเป็นผลอันเนื่องมาจากแนวคิด "อุดมการณ์แม่ เรือน" ที่แพร่หลายอยู่ในสังคมไทย แนวคิดนี้เป็นส่วนหนึ่งของกระแสหลักทางสังคม แม้บทบาทและสถานภาพของสตรีจะได้รับการนิยามกันใหม่ตามแต่ละช่วงของการพัฒนาทางเศรษฐกิจสังคมและการเมืองของประเทศ แต่อย่างไรก็ตามกระแสหลักทางสังคมก็ยังคงตีกรอบให้สตรีมีบทบาทอยู่เพียงแต่เป็น "เมีย" และ "แม่" เท่านั้น

รัฐบาลจอมพล.พิบูลสงครามกับนโยบายการสร้างชาติ

หลวงพิบูลสงคราม ผู้นำฝ่ายขวาทางทหารแห่งคณะราษฎร ได้รับแต่งตั้งให้เป็นนายกรัฐมนตรีระหว่าง พ.ศ. 2481-2487 ในช่วงระยะเวลาดังกล่าวจัดได้ว่าเป็นยุคใหม่ของการเมืองไทยอีกยุคหนึ่ง ประเทศไทยเข้าสู่ยุคสมัยของ "การสร้างชาติ" และมีความเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงทางด้านวัฒนธรรม จอมพล.พิบูลสงครามดำเนินนโยบาย "การสร้างชาติ" ในลักษณะของ "ลัทธิชาตินิยม" และ "ลัทธิชาติทหาร" และ "เศรษฐกิจลัทธิชาตินิยม" ปลุกจิตสำนึกของความเป็นไทย ต่อต้านการครอบงำเศรษฐกิจของคนจีน เรียกร้องดินแดนอินโดจีนคืนจากฝรั่งเศส และท้ายที่สุดเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่สองในฝ่ายของอักษะ จอมพล. พิบูลสงคราม ได้เปลี่ยนแปลงโฉมหน้าของการเมืองไทยไปอย่างมหาศาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้าง "พลัง" ลัทธิชาตินิยม - ลัทธิทหาร ขึ้นมาอย่างเด่นชัดการหันเหไปสู่ความเป็นลัทธิชาตินิยมและลัทธิทหารของจอมพล.พิบูลสงครามได้รับอิทธิพลจากระบอบเผด็จการทหารนาซีฟาสซิสต์ที่กำลังเฟื่องฟูและดูจะมีประสิทธิภาพดังที่ปรากฏในเยอรมนี อิตาลี และญี่ปุ่น อันเป็นผลให้มีการใช้อำนาจเด็ดขาดและสร้าง "ลัทธิผู้นำ" ขึ้น (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2536 : 1-4)

การดำเนินนโยบายและการปฏิบัติของจอมพล.พิบูลสงคราม แบ่งออกได้ เป็น 2 ช่วง ในช่วงแรกคือ พ.ศ.2481-2484 เป็นการนำเอาลัทธิชาตินิยมออกมาอธิบาย เรื่องการสร้างชาติ ทั้งนี้อยู่ในกรอบใหม่ของประชาธิปไตย ส่วนในช่วงหลังช่วงสงคราม พ.ศ. 2485-2487เป็นการใช้ลัทธิชาตินิยมที่มีลักษณะของการยึดถือในตัวบุคคลหรือ"ลัทธิผู้นำ" อันมีตัวจอมพล.พิบูลสงครามเองเป็นแกนกลาง (สุวิมล พลจันทร์, 2531: 102-105) รูปแบบผู้นำของจอมพล.พิบูลสงครามก็คือการสร้างศูนย์อำนาจการเมือง สังคม แทนที่สถาบันสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่คณะราษฎรทำลายลงในปี พ.ศ. 2475 เพื่อความอยู่รอดทางการเมืองของกลุ่มผู้นำใหม่นั้นเอง (กอบเกียรติ สุวรรณทัต-เพียร, 2536 : 16)

ดังนั้น จอมพล ป. พิบูลสงคราม และบรรดาสมาชิกคณะราษฎรผู้นำใหม่หลังปี พ.ศ.2475 มีความเห็นพ้องกันว่าความอยู่รอดของระบบการเมืองใหม่และความมั่นคงทางการเมือง สังคมของคณะราษฎรขึ้นอยู่กับความสำเร็จของกลุ่มผู้นำใหม่ ที่จะสร้างค่านิยมทางการเมือง สังคมในความนึกคิดของประชาชนแทนที่ค่านิยมเดิมที่ผูกพันกับสถาบันพระมหากษัตริย์แบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เป้าหมายสำคัญนี้ เป็นที่ยอมรับในหมู่คณะราษฎร (กอบเกียรติ สุวรรณทัต-เพียร, 2536 : 16) และได้เป็นสิ่งกระตุ้นและเป็นเหตุสนับสนุนให้จอมพล.พิบูลสงคราม มีความมุ่งมั่นที่จะ "สร้างชาติ" ที่ตอบสนองค่านิยมใหม่ ๆ นี้ ด้วยการเสนอ "วัฒนธรรมทางการเมืองใหม่" เพื่อรักษาเสถียรภาพของรัฐบาลควบคู่ไปกับการสร้างความชอบธรรมและความเห็นชอบจากพลเมืองให้สนับสนุนรัฐบาล (ปรีศนีย์ เกษะบุตร, 2530 : 12) และจอมพล.พิบูลสงครามยังปรารถนาที่จะสร้างชาติไทยให้มีความเจริญก้าวหน้าตามแบบอย่างของวิทยาการสมัยใหม่ของโลกตะวันตกเพื่อมิให้ต่างชาติเอารัดเอาเปรียบประเทศไทยได้อีกต่อไป

รัฐบาลของจอมพล ป.พิบูลสงคราม พยายามชี้ให้เห็นว่าสมัยของท่านเป็นสมัยของ "สังคมใหม่" และ "การสร้างชาติ" มาตรการหลาย ๆ อย่างที่ปรากฏผ่านออกมาจากสำนักนายกรัฐมนตรีและกรมโฆษณาการได้แสดงให้เห็นถึงความพยายามในการสร้างวัฒนธรรมใหม่และลัทธิชาตินิยม-ทหารนี้

ในคำปราศรัยของนายกรัฐมนตรี ที่กล่าวแก่ประชากรของชาติทางวิทยุกระจายเสียงในโอกาสจิตสมัยแห่งวันท้ายศก เมื่อวันที่ 31 มีนาคม 2482 ได้อธิบายความหมายของคำว่า "สร้างชาติ"คือ การสร้างสถานะบางอย่างอันได้แก่การยกระดับฐานะ

ความเป็นอยู่ และการดำเนินชีวิตของคนในชาติให้ทัดเทียมกับอารยประเทศ วิธีการที่จะกระทำเช่นนี้ได้คือ การสร้างและการเปลี่ยนแปลงจนบประเพณีวัฒนธรรมบางประการที่เคยปฏิบัติกันมา ทั้งนี้วัฒนธรรมใหม่ที่เกิดขึ้นจะต้องแสดงถึงความเจริญรุ่งเรือง ความมีระเบียบวินัยและความสามัคคีของคนในชาติ (คําปราศรัยของนายกรัฐมนตรีกล่าวแก่ประชากร, 2483: 173-200) ความหมายของคําว่า "สร้างชาติ" ของจอมพล. พิบูลสงคราม จึงหมายถึงความพยายามที่จะยกระดับฐานะความเป็นอยู่และการดำเนินชีวิตของชนในชาติให้ดีขึ้น อันนำไปสู่พัฒนาการด้านอื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็นทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม เพื่อให้ประเทศชาติมีความเจริญรุ่งเรืองทัดเทียมกับอารยประเทศ

สิ่งที่ต้องการเพื่อให้การสร้างชาติบรรลุเป้าหมายนั้นอยู่ที่พลเมืองทั้งหมดภายในชาติ ดังนั้นพลเมืองทุกคนจึงเป็นหน่วยสำคัญของชาติที่จะต้องรู้จักปฏิบัติตามเพื่อเป็นพื้นฐานนำไปสู่การสร้างชาติและหน้าที่สำคัญของพลเมืองในยุคของการสร้างชาตินี้ก็คือ 1. การรู้จักสร้างตนเอง (การปรับปรุงตัวให้เหมือนนายดี มีวัฒนธรรมดี มีศีลธรรมดี มีการแต่งกายอันเรียบร้อย มีที่พักอาศัยดี และมีที่ทํามาหากิน) 2. สร้างครอบครัวของท่านให้ดี (การปรับปรุงครอบครัวให้ดี ประหยัด รู้จักประกอบอาชีพ ดูแลในบ้านให้เรียบร้อย และให้การศึกษากับบุตรหลาน) 3. ร่วมแรงร่วมใจกันสร้างชาติ [ร่วมใจกันระวังสาธารณสมบัติ และสาธารณประโยชน์ของชาติ]

หลักการของนโยบายการสร้างชาติครอบคลุมใน 3 ด้าน ด้วยกันคือ

1. การสร้างความสมบูรณ์ของชาติ
2. การสร้างกำลังและความเป็นปึกแผ่นของชาติ และ
3. การสร้างวัฒนธรรมของชาติ (กระทรวงมหาดไทย 2484 : 2 : 41) จอมพล.

พิบูลสงคราม ได้สร้างและเผยแพร่อุดมการณ์ทางการเมืองและวัฒนธรรมแบบใหม่เพื่อหวังผลประโยชน์ทั้งอำนาจทางการเมืองที่มั่นคงและพลเมืองของ "ชาติใหม่" ที่มีวัฒนธรรมแจ่ม เช่นประชาชาติอารยะอื่น มาตรการของรัฐบาลเริ่มด้วยการออกกฎหมาย คือแนวทางที่รัฐบาลกำหนดขึ้นเพื่อปรับปรุงแก้ไขวัฒนธรรมบางอย่างของชาติไทยเพื่อใช้เป็นหลักให้ประชาชนได้ยึดถือปฏิบัติตาม และเป็นการกระตุ้นเตือนให้ประชาชนมีความสำนึกว่าตนกำลังอยู่ในสังคมใหม่ สังคมที่เป็นอารยะและเรียกร้องให้คนไทยรักษาไว้ซึ่งความเป็นไทย ดำรงชีวิตเพื่อประโยชน์สุขของคนไทยไม่ใช่เพื่อคนต่างด้าว รัฐนิยมสามารถพิจารณาควบคู่กับความคิดเรื่องชาตินิยม "รัฐ" หมายถึง ประเทศไทย อาณาเขตดินแดน ซึ่งมีรัฐบาล

ในชื่อ "อาณาจักรปกครอง ส่วน "ชาติ" หมายถึง ชนชาติหรือเชื้อชาติไทย รัฐไทยจึงหมายถึงดินแดนอันเป็นที่อยู่ของชาวไทย ซึ่งมีรัฐบาลปกครองอยู่แนวความคิดนิยามก็รวมศูนย์อยู่ที่รัฐ ซึ่งทำให้รัฐมีความสำคัญสูงสุดและเมื่อรัฐบาลเป็นผู้ที่ทำหน้าที่ปกครองดูแลรัฐ สถานะของรัฐบาลจึงมีความหมายเทียบเท่ากับรัฐ สถานะของรัฐและตัวแทนคือรัฐบาลอยู่สูงสุดเหนือสถาบันอื่น ๆ ทางการเมืองและทางสังคม ยุคนี้จัดเป็นยุคแห่งอุดมการณ์ของรัฐไทยอันเด่นชัด(เฉลิมเกียรติ ผิวานวล, 2535: 36) ดังนั้นรัฐนิยมฉบับแรก ๆ จึงเป็นเรื่องการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในชาติ สะท้อนถึงเจตนารมณ์ของจอมพล.พิบูลสงครามที่เน้นเรื่องเชื้อชาติ เผ่าพันธุ์ หน้าที่ของคนไทยต่อชาติ และการสร้างสัญลักษณ์ใหม่ให้แก่พลเมือง ด้วยการเปลี่ยนชื่อประเทศจาก "สยาม" เป็น "ไทย" (รัฐนิยม ฉบับที่ 1, 24 มิถุนายน 2482) รัฐนิยมฉบับนี้มุ่งใจว่าความเป็นรัฐใหม่ด้วยการประกาศใช้ในวันที่ 24 มิถุนายน ซึ่งเป็นวันเดียวกันกับวันที่คณะราษฎรทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ 7 ปีก่อน (จิรพร วิทยศศักดิ์พันธุ์, 2536 : 12) และมีการออกรัฐนิยมการเรียกชื่อชาวไทยในเดือนสิงหาคม 2482 (รัฐนิยมฉบับที่ 3 , 2 สิงหาคม 2482) เป็นต้น

รัฐบาลได้ออกประกาศชักชวนคนไทยช่วยกันฟื้นฟูวัฒนธรรมความเป็นอยู่ และชีวิตประจำวันของคนไทยโดยตรง รัฐบาลออกกฎเกณฑ์ต่าง ๆ แนะนำประชาชนถึงวิธีการประพฤติปฏิบัติตนแบบใหม่ในสังคม โดยวางระเบียบว่าคนไทยจะต้องป้องกันภัยที่จะบังเกิดแก่ชาติ ต้องยกย่องภาษาและหนังสือกับหน้าที่พลเมืองดี ต้องรู้จักเคารพธงชาติและยืนตรงเคารพธงชาติไทยทุกเช้าเวลา 8.00 นาฬิกา แม้กระทั่งในส่วนที่เกี่ยวกับชีวิตประจำวัน รัฐบาลก็จัดแบ่งเวลาให้เสร็จเรียบร้อย โดยแบ่งเวลาวันหนึ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ การปฏิบัติงานที่เป็นอาชีพส่วนหนึ่ง ปฏิบัติกิจส่วนตัวส่วนหนึ่ง และพักผ่อนนอนหลับอีกส่วนหนึ่ง ส่วนเรื่องการกินการนอน รัฐบาลวางระเบียบไว้ว่าควรจะกินวันละ 4 มื้อ นอนวันละ 8-9 ชั่วโมง เป็นต้น (แถมสุข ภูมรินทร์, 2521 : 35-36)

จะเห็นได้ว่า การที่จอมพล ป. พิบูลสงครามได้นำวัฒนธรรมมาผูกเข้ากับการสร้างชาติ สะท้อนทัศนคติของจอมพล.พิบูลสงคราม และกลุ่มผู้นำใหม่ซึ่งต่างเชื่อว่าข้ออ้างหนึ่งของมหาอำนาจตะวันตกในการที่จะเข้าแทรกแซงและยึดดินแดนต่างๆ เป็นเมืองขึ้นนั้นก็เพราะความ "ไม่ศิวิลีย" ฉะนั้นในสมัยที่ไทยต้องเผชิญกับสถานการณ์คับขันของโลกก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง คนไทยก็ต้องเตรียมพร้อมและปรับปรุงตัวให้ดี จอมพล ป.

พิบูลสงครามเองก็มีความเชื่อว่าการที่ไทยสามารถรักษาความเป็นเอกราชไว้ได้ ก็เพราะผลของการปฏิรูปและทำให้ประเทศ "ทันสมัย" (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2536 : 21-22) เมื่อวันที่ 21 กันยายน 2483 ได้มีการออกพระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติ กำหนดความหมายของวัฒนธรรมว่าหมายถึง "ลักษณะที่แสดงความจริงใจองงาม ความเป็นระเบียบอันดีงาม ความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีงามของประชาชน (ราชกิจจานุเบกษา, 2483, 57 : 517-520) ต่อมาได้มีการจัดตั้งสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ ในวันที่ 29 กันยายน 2485 เพื่อให้สภาวัฒนธรรมแห่งชาติเป็นแหล่งกลางแห่งวัฒนธรรมประจำชาติทำหน้าที่ดำเนินงาน ปรับปรุง ทนุบำรุง ส่งเสริม และเผยแพร่วัฒนธรรมของชาติไทยให้แพร่หลายกว้างขวางออกไป (ดร.ฉวี บุญภิบาล, 2520 : 415)

สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้ตอบสนองนโยบายของจอมพล. พิบูลสงครามในการสร้างสรรค์กำหนดวัฒนธรรมแห่งชาติให้คนไทยได้ปฏิบัติตาม ครอบคลุมตั้งแต่ระบบคิดทัศนคติ ชีวิตความเป็นอยู่ การแต่งกาย ภาษา และมารยาทที่มีการตั้งคณะกรรมการวัฒนธรรมประจำจังหวัดต่าง ๆ ขึ้น และรัฐบาลสนับสนุนให้มีการจัดตั้งสโมสรวัฒนธรรมแห่งประเทศไทยขึ้นในปี พ.ศ. 2486 โดยมีความมุ่งหมายที่จะให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสร้างและส่งเสริมวัฒนธรรมของชาติได้ที่วราชาอาณาจักร

จอมพล. พิบูลสงคราม พยายามเผยแพร่และปลูกฝังนโยบายวัฒนธรรมโดยใช้เครื่องมือต่าง ๆ ทั้งรัฐและเอกชน เพื่อกระตุ้นให้คนเกิดความรู้สึกชาตินิยมและปฏิบัติตามนโยบายของรัฐบาล โดยเฉพาะอย่างยิ่งผ่านวิทยุกระจายเสียงของกรมโฆษณาการ หนังสือพิมพ์ ตลอดจนรูปแบบศิลปะต่าง ๆ ได้แก่ บทเพลงและละคร แต่อิทธิพลทางด้านนี้ก็จำกัดอยู่ในพื้นที่เขตพระนครและเขตหัวเมืองใกล้เคียงเป็นส่วนใหญ่

รัฐบาลได้ใช้วิทยุกระจายเสียงเป็นสื่อกลางจากรัฐบาลไปสู่ประชาชน กิจกรรมวิทยุกระจายเสียงซึ่งอยู่ในความควบคุมของกรมโฆษณาการ ได้กลายเป็นกระบอกเสียงที่สำคัญที่สุดของรัฐบาลในการโน้มน้าวจิตใจราษฎร ให้เกิดความรักชาติและมีความรู้สึกคล้อยตามแนวทางที่รัฐบาลกำหนดขึ้น วิทยุกระจายเสียงทำหน้าที่เผยแพร่บทเพลง บทละครประเภทปลุกใจ คาขวัญ คำปราศรัยและสุนทรพจน์ของนายกรัฐมนตรีในวาระต่าง ๆ นอกจากนั้นทางวิทยุกระจายเสียงของกรมโฆษณาการก็ได้ใช้รายการสนทนาระหว่างนายมันูชชาติ กับนายคง รักไทย พูดปลุกใจให้ประชาชนเกิดความรักชาติและความสามัคคีอยู่

ตลอดเวลา สำหรับหนังสือพิมพ์เป็นเครื่องมือสำคัญอีกชนิดหนึ่งที่รัฐบาลสามารถใช้เป็นเครื่องมือโฆษณาชักชวนในการเขียนบทความส่งเสริมสนับสนุนนโยบายของรัฐ โดยเฉพาะมีการตีพิมพ์บทความต่าง ๆ ของนายกรัฐมนตรีที่ได้นำออกทางวิทยุกระจายเสียงจะถูกนำส่งหนังสือพิมพ์เพื่อเป็นการเผยแพร่นโยบายให้ขยายออกไป

สำหรับบทเพลงและบทละคร ปรากฏว่าบทละครและบทเพลงซึ่งประพันธ์โดยหลวงวิจิตรวาทการได้รับความนิยมแพร่หลายอย่างสูงสุดในขณะนั้นหลวงวิจิตรวาทการได้อธิบายถึงเหตุผลในการใช้บทละครและบทเพลงว่า "เป็นวิธีการที่จะปลูกฝังชาตินิยมได้โดยสะดวกและเข้าถึงประชาชนได้โดยง่ายกว่าวิธีการอย่างอื่น ๆ" (ดู เสถียร พันธรั้งยี, 2505) หลวงวิจิตรวาทการประพันธ์บทเพลงและบทละครไว้มากมาย อาทิ บทละครเรื่องเลือดสุพรรณ เจ้าหญิงแสนหวี อาณาภพพ่อนรามคำแหง ราชมณู ฯ ส่วนบทเพลงได้แก่บทเพลงประกอบละครเรื่องต่าง ๆ ได้แก่ เพลงตื่นเถิดชาวไทย เลือดไทยดินไทย แผลงไทย รักไทย รวมไทย ขวัญไทย ฯ

หน่วยงานของรัฐตั้งแต่ระดับกระทรวงถึงหน่วยงานท้องถิ่น คือระดับหมู่บ้าน ได้มีการสั่งงานตามขั้นตอนเพื่อปลูกฝังความรู้สึกชาตินิยม ข้าราชการได้ถูกเน้นความสำคัญให้เป็นบุคคลตัวอย่างและเป็นต้นแบบที่ดีในนามของรัฐบาลซึ่งทั้งนี้ข้าราชการเองก็ได้มีต้นแบบคือ "ท้าวหย่างนายก นั่นคือในทางช่วยราชสครสร้างตนเองและช่วยรัศบาลสร้างชาติ" (แปลก พิบูลสงคราม 2486, ก, 1 : 103)

นโยบายสร้างชาติกับบทบาทที่คาดหวังจากสตรี

ในสมัยสร้างชาติของจอมพล.พิบูลสงคราม จะพบว่าความคาดหวังของสังคมที่มีต่อสตรีแทบจะไม่แตกต่างจากสตรียุคจารีตเลย ด้วยการดำเนินนโยบายเชิดชูบทบาทของ "เมีย" และ "แม่" โดยมีรัฐบาลเป็นผู้กำหนดและสร้างระบบความคิดความเชื่อให้แก่สตรี เพื่อให้สตรีและสังคมโดยทั่วไปยอมรับบทบาทของตนในฐานะเมียและแม่ซึ่งมีหน้าที่หลักในบ้าน การสร้างกลไกสำคัญในการเผยแพร่และปลูกฝังบทบาทของสตรีให้อยู่ภายในครอบครัว คือ การสร้าง "อุดมการณ์แม่เรือน"

อุดมการดังกล่าวได้รับการส่งเสริมจากกระบวนการทางสังคม กฎหมายและการเมืองที่ควบคุมโดยชนชั้นปกครอง ได้กลายมาเป็นอุดมการหลักของสังคมและพัฒนาสืบเนื่องมาพร้อม ๆ กับการสร้างความเจริญทัดเทียมนานาชาติและการก่อตัวเติบโตของชนชั้นกลาง ส่วนในกรณีที่ว่าทำไมในยุคสร้างชาติของจอมพล.พิบูลสงครามจึงมุ่งปลูกฝังแนวคิด "อุดมการแม่เรือน" ให้แก่สตรีไทย กล่าวได้ว่า มีปัจจัยหลักอยู่ 4 ประการ คือ

1. นโยบายสร้างชาติในเรื่องการสร้างกำลังและการป้องกันชาติ
2. นโยบายสร้างชาติด้านวัฒนธรรม
3. นโยบายสร้างชาติด้วยประชากร
4. นโยบายสร้างชาติทางเศรษฐกิจ

1. นโยบายการสร้างชาติในเรื่องการสร้างกำลังและการป้องกันชาติ

เมื่อสถานการณ์ของโลกทวีความตึงเครียดปลายปี พ.ศ. 2481 มหาประเทศทุกประเทศในยุโรป เอเชีย และอเมริกา ต่างได้ปรับปรุงกำลังแสนยานุภาพเป็นการใหญ่ มีการเพิ่มทั้งปริมาณกำลังพลกำลังกองทัพ กำลังอาวุธโดยไม่มีขอบเขต ทั้งนี้เพราะการตระหนักถึงความปลอดภัยของชาติตนเป็นสำคัญเกรงว่าจะถูกต่างชาติรุกรานเช่น ประเทศอังกฤษซึ่งเป็นประเทศมหาอำนาจ มีอาณานิคม เดิมไม่เคยมีการเกณฑ์ทหาร เพราะใช้แต่ทหารรับจ้าง ต้องหันมาใช้การเกณฑ์ทหาร พร้อม ๆ การเร่งสร้างอาวุธยุทโธปกรณ์เพิ่มขึ้น ฉะนั้นรัฐบาลในสมัยพระยาพหลพลพยุหเสนาเป็นนายกรัฐมนตรีจึงได้เตรียมรับสถานการณ์สงครามด้วยการเริ่มทำการปรับปรุงกองทัพเสียใหม่

ครั้นจอมพล.พิบูลสงคราม ขึ้นมาเป็นนายกรัฐมนตรี ท่านได้แถลงนโยบายในส่วนที่เกี่ยวกับกิจการทหารว่า "รัฐบาลจะบำรุงกำลังกองทัพบก กองทัพเรือ และกองทัพอากาศให้มีความเข้มแข็งพอควรแก่การป้องกันอิสรภาพของประเทศชาติ การบำรุงนี้จะพยายามทำทั้งในคุณภาพและปริมาณ(กองกลางสำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ , หน้า 1 เรื่องที่ 1/2482 "นโยบายของรัฐบาล ลงวันที่ 26 ธันวาคม 2481") การเตรียมปรับปรุงกองทัพของจอมพล.พิบูลสงคราม นอกจากเป็นแผนการเมือง การเตรียมกำลังไว้สำหรับป้องกันประเทศแล้ว ท่านยังมีนโยบายที่จะเดือนประชาชนให้เริ่มตระหนักถึงภัยที่จะ

บังเกิดแก่ประเทศด้วยการประกาศรัฐนิยมฉบับที่ 2 เรื่องการป้องกันภัยที่จะบังเกิดแก่ชาติ ในวันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2482 และในอีก 2 เดือนต่อมาก็ได้เกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ในทวีปยุโรปขึ้น อันเป็นผลเนื่องมาจากการที่เยอรมนีบุกเข้าโจมตีโปแลนด์ เมื่อวันที่ 1 กันยายน พ.ศ. 2482 อังกฤษและฝรั่งเศสจึงประกาศสงครามกับเยอรมนี เมื่อวันที่ 3 กันยายน พ.ศ. 2482 เพื่อต่อต้านการรุกรานของเยอรมนี ดังนั้นการสู้รบจึงขยายไปทั่วยุโรป

แม้ว่าสถานการณ์ของสงครามจะเกิดขึ้นในยุโรป แต่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ตระหนักถึงภัยของสงคราม ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อประเทศไทยในระยะเวลาดังนั้นในวันที่ 10 ธันวาคม 2482 จอมพล ป. พิบูลสงครามได้กล่าวคำปราศรัยเตือนให้ประชาชนเตรียมตัวรับสถานการณ์สงคราม ซึ่งอาจมีผลกระทบต่อประเทศไทย

...พี่น้องชาวไทยทั้งหลายย่อมจะตระหนักอยู่แล้วโดยทั่วกันว่า ยุคปรตจุบันนี้โลกกำลังตกอยู่ในสถานะคับขัน โดยได้มีสงครามเกิดขึ้นเกือบทุกมุมโลก การสงครามที่เขากำลังทำกันอยู่นี้ ย่อมกระทบกระเทือนมาถึงเมืองเราด้วย แม้ถึงเราจะอยู่ห่างไกล และมีได้มีส่วนร่วมด้วยเขาด้วย โดยประการใด ๆ ก็ดี (เทียมจันทร์ อ่ำแหว, 2521 : 161)

ประกอบกับเมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2 ขยายมาถึงเอเชียและเข้าถึงประเทศไทยเมื่อวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 รัฐบาลญี่ปุ่นขอเดินทัพผ่านไทย และในที่สุดรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็ประกาศเข้าร่วมสงครามกับฝ่ายญี่ปุ่น เพื่อต่อต้านกำลังของฝ่ายสัมพันธมิตรอันเป็นจุดเริ่มต้นของสภาวะสงคราม

ภายใต้สถานการณ์ดังกล่าวทำให้รัฐบาลพยายามที่จะดำเนินนโยบายอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อผนวกผลประโยชน์ของประเทศชาติและของรัฐบาลควบคู่กันไปกับการเตรียมการเพื่อเผชิญกับสถานการณ์ของสงครามระหว่างประเทศที่มีผลกระทบต่อความมั่นคงของชาติ ทำให้เห็นนโยบายสร้างชาติของจอมพล ป. พิบูลสงครามได้เน้นในเรื่องการสร้างกำลังและการป้องกันชาติ รวมทั้งการสร้างชาติให้เป็นมหาอำนาจด้วยการขยายดินแดนเพื่อรวมเชื้อชาติไทยทั้งหมด ด้วยเหตุผลตามหลักการชาตินิยมที่ว่าดินแดนเหล่านี้เป็นที่อยู่ของ "คนไทย" ทั้งสิ้น เกียรติศักดิ์และศักดิ์ศรีของชาติที่ยิ่งใหญ่ไพศาลย่อมไม่อาจบังเกิดได้หากส่วน

หนึ่งของคนร่วมชาติ (ร่วมเผ่าพันธุ์) ยังคงอยู่ใต้ภายใต้อำนาจของชาติอื่น (กอบกู้
สุวรรณทศ - เพียร , 2519 : 156)

กระบวนการที่จะนำไปสู่จุดมุ่งหมายดังกล่าว จอมพล ป.พิบูลสงครามมีความเห็นว่า
จะต้องทำการปรับปรุงกำลังทหาร ทั้งกำลังอาวุธ กำลังพล และกำลังทางจิตใจ กล่าวคือ
การปลูกฝังความรู้สึกชาตินิยมให้สำนึกในหน้าที่ของพลเมืองไทยที่มีต่อชาติซึ่งจะต้องปฏิบัติ
ได้แก่ การปฏิบัติตามพยานอย่างมีระเบียบวินัย กล่าวหาญพร้อมที่จะสละชีพเพื่อชาติมีจิตใจ
เป็นแบบทหาร เป็นต้น (ประสพนี้ เกษะบุตร , 2530 : 28) ให้ได้ผลเร็วที่สุด เพื่อรับ
กับสถานการณ์ของโลกแต่การสร้างกำลังพล กำลังอาวุธนั้นกระทำไ้รวดเร็วถ่วงกำลังทาง
เศรษฐกิจดี ส่วนการสร้างกำลังจิตใจให้ทหารมีจิตตานุภาพมั่นคงวางวิญญาณให้กล้าหาญเสีย
สละ บาเพ็ดตนเพื่อส่วนรวม ช่วยเหลือผู้อื่นและรู้จักการศึกอาวุธเพื่อป้องกันตัวนั้น จำเป็น
ต้องสร้างพื้นฐานทางจิตใจที่เข้มแข็ง มีระเบียบวินัย (กองกลางสำนักปลัดกระทรวงศึกษา
ธิการ , . แฟ้ม 21 เรื่องที่ 1/2482 สุนทรพจน์นายกรัฐมนตรี ลงวันที่ 24 มิถุนายน
2482) พร้อมทั้งจะเป็นฐานสำคัญในการสร้างกำลังและการป้องกันชาติเสียก่อน

ฉะนั้นรัฐบาลจึงตระหนักว่าในภาวะเช่นนี้สตรีไทยจะต้องมีบทบาทสำคัญใน
การปลูกพลอบใจชายให้มีกำลังในการปฏิบัติหน้าที่ในแนวหน้า ความสำคัญของสตรีในทัศนะ
ของจอมพล.พิบูลสงคราม ถือว่าสตรีเป็น "ขวัญใจของชาติ" ที่มีความเข้มแข็ง ทั้ง
ทางด้านจิตใจ และแข็งแรงทางร่างกาย สามารถทำหน้าที่ทหารเช่นเดียวกับชาย เพื่อ
เป็นการสร้างกำลังใจของชาติ เพื่อให้ทุกคนในชาติมีขวัญดีไม่ขาดสติเมื่อต้องเผชิญกับอัน
ตรายและนอกจากนั้นสตรีไทยยังจะต้องมีบทบาทสำคัญในการฝึกฝนให้พลเมืองของชาติมี
คุณสมบัติดังกล่าวตั้งแต่ยังเยาว์ การกระตุ้นความสำนึกในการช่วยชาติยามสงครามของ
สตรีปรากฏชัดเจนในคำปราศรัยของจอมพล.พิบูลสงครามตอนหนึ่งว่า

การสร้างกำลังใจของชาติเพื่อให้มีขวัญดีและไม่ขาดสติในเมื่อต้องเผชิญกับ
อันตรายนั้น จะต้องฝึกหัดอบรมกันตั้งแต่เล็กในการอบรมเช่นนี้ ต้องอาศัย
หญิงเป็นหัวแรง จะให้ชายฝ่าย เดียวเป็นผู้นำเท่านั้นไม่สาเหฺร็ดหญิงต้องช่วย
ด้วย ชาติจึงจะมีขวัญดีและมีน้ำใจเข้มแข็ง ...

("คำปราศรัยเนื่องในการพิธีติดยศแก่ทหารหญิงและนักเรียนนายสิบหญิง" , 2487 : 732)

นอกจากนี้ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ยังได้กล่าวถึงความสำคัญในการแสดงบทบาทของสตรีในฐานะ "ขวัญใจดอกไม้ของชาติ" ไว้ว่า

ฉันจะเว้นพูดถึงจิตใจของหญิงไทยสมัยนี้ไม่ได้ เพราะมีเป็นจำนวนมากไม่กลัวสงคราม ได้ยินสมัครรบก็มี ทางวิทยุก็บันเลงเพลงหญิงไทยเก่ง กาดอยู่เสมอ ๆ ถ้าพี่น้องชายลืมตัวมีวแต่พูดหย่างคนมีจิตใจอ่อนไหวแล้ว วันหนึ่งท่านแพ้จิตใจหญิงก็ได้ เพราะหยองมีจิตใจเข้มแข็งกว่าชายไป ฉันหยากเห็นสภาวัฒนธรรมหญิง เร่งส่งเสริมจิตใจหญิงให้เข้มแข็งโดยเร็ว เพื่อช่วยให้ชายจิตใจอ่อน จะได้กลับเข้มแข็งขึ้นตามไปด้วย... หนทางที่ถูกนั้นหญิงจะต้องไม่ทำงานหนักซึ่งเป็นงานของชาย แต่ชายต้องช่วยทำงานเบาซึ่งเป็นงานของหญิง และหญิงจะต้องใส่ให้ชายทำงานมาก ๆ ซึ่งชาติของเราก็จะได้สำหยังรวดเร็วทันกับเหตุการณ์ของโลกยามสงครามนี้ งานของชาติวันนี้จะรอไม่ได้ ชาติไทยกำลังหิวต่อความเจริญจากทางหย่างยิ่งและที่หิวมากที่สุดก็คือ วัฒนธรรม (แพ้หรือชนะอยู่ที่ใจ , 2486; 234-235)

ในบทความจากหนังสือพิมพ์หลายฉบับได้แสดงทัศนคติสนับสนุนให้สตรีไทย เข้ามามีบทบาทในการป้องกันประเทศด้วยการบำเพ็ญตนเป็นผู้ให้กำลังใจชาย ดังตัวอย่างจากบทความเรื่อง "การจงรักภักดีต่อท่านผู้นำในอุดมคติของหญิง" โดยผู้ใช้นามปากกา "อุสนา" ว่า

การบำเพ็ญตนเป็นผู้ให้กำลังใจแก่ฝ่ายชาย ไม่เป็นสิ่งที่น่ารังเกียจละอาย หรือชวนให้เกิดความลึงเลาใจสำหรับหญิงเลยแม้แต่น้อย เพียงแต่การที่หญิง จะพึงปฏิบัติตามคำขอร้องของท่านผู้นำ รวมไปถึงชายโดยเคร่งครัดด้วยความจงรักภักดีต่อท่านหย่างจริงจังเท่านั้น ก็คงจะทำให้เกิดกำลังใจแก่ฝ่ายชายให้เพิ่มความมานะในงานสำชาติขึ้นอีกไม่น้อย และยิ่งกว่านี้ผลสมบูรณ์แห่งงาน

สี่งชาติของเรา จะต้องถึงจุดหมายปลายทางได้เร็ววันขึ้นอีก ถ้าหากหญิง
ทุกคน จะไม่ลืมหน้าที่อันดีของ "แม่ เมีย มิ่งมิตร"... (นิกร, 14 กรกฎาคม 2485)

นอกจากนั้นในช่วงของการเกิดสงครามโลกครั้งที่สอง ยังเกิดความคิดเรื่อง
อุดมการณ์ "รั้วของชาติ" และ "ดอกไม้ของชาติ" สตรีถูกคาดหวังว่าจะต้องทำตัวให้
มีความสดชื่นสวยงามสมกับเป็น "ดอกไม้ของชาติ" เพื่อจะช่วยให้บุรุษมีความสุขและความ
มุ่งมั่นในการทำงานมากขึ้นดังคำอธิบายของ "สามัคคีไทย" ซึ่งเป็นนามแฝงของจอมพล ป.
พิบูลสงคราม มีความตอนหนึ่งว่า

ฉันเป็นชายรู้ดีว่าชายนั้น ถ้าหญิงแต่งตัวสวยงามเหมือนดอกไม้
งามแล้ว หญิงจะจูงชายไปอย่างไร จะใช้ให้ชายให้ทำอะไร
ฉันคิดว่า ใช้การแต่งกายถูกต้องตามวัฒนธรรมเป็นอาวุธ อาด
สาวเพื่อความปรารถนาเสมอ สำหรับเกี่ยวแก่พายนอกประเทศ
ย่อมไม่มีปัญหา ถ้าหญิงแต่งกายสวยงามจะเชิดเกียรติศักดิ์เป็น
อย่างดี... ("สิบสองก้าวของหญิงไทย" , 2486 : 244)

และบทความในหนังสือพิมพ์หลายบทความได้แสดงความคิดเห็นสนับสนุนแนวความคิด
เรื่อง "ดอกไม้ของชาติ" ต่อการปรับเปลี่ยนการแต่งกายสำหรับผู้หญิง ดังตัวอย่างจาก
บทความหนึ่งว่า

ผู้หญิงเป็นดอกไม้แห่งสวรรค์ ซึ่งศักดิ์สิทธิ์ได้บรรยาย
ลงมาให้เป็นรางวัลของผู้สร้างและทนายบำรุงโลก... ผู้หญิง
มิได้เป็นเพียงช่อดอกไม้ สำหรับให้ชายเชยชม การที่
ผู้หญิงหมกคางอยู่ด้วยรั้วชาตินี้ น่าจะกล่าวได้ว่า
เธอเป็น "นุ้ย" หย่างดีที่จะสร้างความกล้าหาญให้บังเกิดใน
หัวใจชาย ... (นิกร, 12 กันยายน พ.ศ.2485)

กล่าวได้ว่า นโยบายการสร้างชาติในเรื่องการสร้างกำลังและการป้องกันชาติ ทำให้สตรีถูกคาดหวังว่าจะต้องมีบทบาทสำคัญในการอบรมสั่งสอนบุตรให้เติบโตเป็นกำลังของชาติในอนาคต ทั้งยังถูกคาดหวังว่าจะต้องเป็นผู้ทำหน้าที่คอยให้กำลังใจชายเพื่อให้ชายมีความสุขและมีความตั้งใจปฏิบัติงานเพื่อชาติ

2. นโยบายสร้างชาติด้านวัฒนธรรม

จอมพล.พิบูลสงคราม (พ.ศ.2481-2487) ได้ใช้ประโยชน์จากแนวคิดชาตินิยมเพื่อสร้างความชอบธรรมและความมั่นคงให้กับอำนาจทางการเมืองของกลุ่มตน แม้ว่ายังมีข้อโต้แย้งเกี่ยวกับระบบความคิดและเหตุผลเบื้องหลังกระบวนการเผยแพร่แนวความคิดชาตินิยมของจอมพล.พิบูลสงคราม แต่สิ่งที่สามารถสรุปได้ชัดเจนก็คือ จุดมุ่งหมายของจอมพล.พิบูลสงคราม เป็นจุดมุ่งหมายเดียวกันกับของคณะราษฎรที่ต้องการย้ายศูนย์กลางอำนาจจากราชสำนักมาสู่ "รัฐบาลของสามัญชน" ดังนั้น "ชาติ" ของจอมพล.พิบูลสงครามจึงหมายถึง "รัฐชาติ" (Nation - state) ไม่ใช่ "ราชสำนัก" หรือ "กษัตริย์" ดังในลัทธิชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (ตุกรภิรมย์ สุวรรณานนท์ , 2523)

ในขณะที่คณะราษฎรได้ดำเนินการเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขทางการเมืองเมื่อปี พ.ศ.2475 เพื่อย้ายกระจายอำนาจการปกครองมาสู่ประชาชน แต่ก็ไม่ได้ให้ความสำคัญที่จะเปลี่ยนแปลงระบบวัฒนธรรมของคนไทย รัฐบาลของคณะราษฎรในช่วงแรกจึงไม่สามารถครอบงำอุดมการณ์ทางวัฒนธรรมของประชาชนไว้ได้ ผลก็คือคนไทยส่วนใหญ่ยังคงดำเนินวิถีชีวิตตามแบบเดิมและยังยอมรับแนวคิดประเพณีนิยมที่ให้ความสำคัญต่อหลักชาติกำเนิดอันเป็นอุปสรรคต่อการปกครองของ "ผู้นำสามัญชน" และสันคลอนเสถียรภาพของอำนาจรัฐใหม่ ซึ่งอาจสรุปได้ว่า การเปลี่ยนแปลงเพียงอำนาจทางการเมืองไม่สามารถทำให้หลักประกัน ความมั่นคงแก่รัฐบาลใหม่ได้

จอมพล ป.พิบูลสงครามเป็นผู้ตระหนักถึงภัยปัญหาเรื่องความสันคลอนของอำนาจทางการเมืองของตัวผู้นำระบอบใหม่และพยายามสร้างเงื่อนไขทางวัฒนธรรมแบบใหม่ เพื่อให้คนยอมรับอำนาจทางการเมืองของรัฐในระบอบใหม่ มีการรณรงค์เรื่องการสร้างชาติแล้วเอาความเจริญของชาติผูกกับวัฒนธรรม จอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้ประกาศนโยบาย

วัฒนธรรมแห่งชาติโดยมุ่งที่จะปรับเปลี่ยนพฤติกรรม และชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยให้สอดคล้องกับการสร้างชาติในความหมายใหม่ ที่มีลักษณะเป็น "อารยะ" มีการออกกฎหมายระเบียบ ข้อบังคับให้คนไทยปฏิบัติตามวัฒนธรรมแห่งชาติ สื่อต่าง ๆ รวมทั้งศิลปะถูกนำมาใช้เผยแพร่นโยบายวัฒนธรรมให้เป็นที่ยอมรับและนิยมนานหมู่ประชาชน แนวคิดเรื่องชาตินิยมถูกนำมาใช้เป็นเหตุผลเรียกร้องให้ประชาชนให้ความร่วมมือกับรัฐ โดยกระตุ้นให้รู้สึกว่าเป็นหน้าที่ที่จะต้องสร้างความเจริญของชาติด้วยการปฏิบัติตามนโยบายวัฒนธรรม (จิรพร วิทยศักดิ์พันธุ์ , 2536 : 4)

ดังนั้นจอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้ดำเนินการปรับปรุงแก้ไขวัฒนธรรมบางอย่างของชาติไทยเพื่อใช้เป็นหลักให้ประชาชนได้ยึดถือและปฏิบัติตาม ด้วยการที่รัฐบาลได้ออกประกาศรฐนิยม 12 ฉบับ (ดุรงค์ ศยามานนท์, 2520) แม้จะมีใช้กฎหมาย หากแต่ถือเป็นนโยบายระดับชาติที่รัฐต้องการให้ประชาชนยึดถือปฏิบัติตาม (วิชิตวงศ์ ณ บ่อมเพชร) , 2522 : 64) สาธารณธรรมของรัฐนิยมทั้งหมดเน้นให้ประชาชนเกิดความภาคภูมิใจในความเป็นไทยร่วมกัน อาทิ การใช้คำว่าไทยเรียกชื่อชาวไทยทั้งหมดโดยไม่มีการแบ่งแยกตามเชื้อชาติ (รง ศยามานนท์, 2520:112) เป็นต้น พร้อมกันนี้ยังเป็นการกระตุ้นเตือนให้ประชาชนตระหนักว่าตนกำลังอยู่ในสังคมใหม่ ที่ทุกคนจะต้องร่วมมือกันกระทำเพื่อความเจริญประเทศ การออกประกาศใช้พระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติขึ้นในพ.ศ. 2483 เพื่อดำเนินการปฏิรูปสังคม การแก้ไขวัฒนธรรมของชาติ ดังกล่าว จอมพล ป. พิบูลสงครามได้ให้ความสำคัญแก่สตรีไทยเป็นพิเศษ เนื่องจากจอมพล ป.พิบูลสงครามมีความเห็นว่าในฐานะที่สตรีไทยเป็นส่วนหนึ่งของชาติ ก็ควรจะได้สร้างตนและช่วยชาติด้วยในตัว เพราะว่า "...ในปรกติถ้าใครจะดูว่าชาตินั้นเจริญเพียงใด ในเมื่อผ่านไประยะแล้ว ก็มักจะตัดสินความเจริญของชาตินั้นตามความเจริญของฝ่ายหญิง ปัญหาระหว่างหญิงกับชาย เป็นปัญหาที่แยกกันไม่ออก การสร้างตนเองสำหรับหญิง หญิงเป็นฝ่ายทำ ชายเป็นฝ่ายร่วมมือ การที่ชายจะสร้างตนเองก็ทำนองเดียวกันคือชายเป็นฝ่ายทำแต่หญิงเป็นฝ่ายสนับสนุน" ("พิธีเปิดงานสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิง ณ บ้านไทยพันธมิตร" , 2486 : 185)

ขณะเดียวกันการที่จอมพล ป.พิบูลสงครามเป็นนักการทหารและขณะนั้นเป็นช่วงเวลาที่ชาติต้องเผชิญกับสภาวะสงคราม ท่านผู้นั้นถือว่าสตรีไทยคือ "แม่พิมพ์ของชาติ"

หมายถึงผู้เป็นแบบอย่างของสมาชิกในสังคม โดยเฉพาะในฐานะที่แม่เป็นแม่แบบหรือแม่พิมพ์ให้กับลูก (สุพัตรา กอบกิจสุขสกุล, 2531:58) กล่าวคือ เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการที่จะแก้ไขวัฒนธรรมของชาติให้สูงส่งขึ้น ด้วยสตรีไทยเป็นผู้มีบทบาททั้งในด้านครอบครัวอันได้แก่การดูแลในเรื่องอาหารการกิน การแต่งกาย การดูแลบ้านเรือน การอบรมเลี้ยงดูเด็กเป็นขวัญและกำลังใจให้แก่สามี ฯลฯ อันนับได้ว่า บทบาทของสตรีไทยนั้นครอบคลุมไปทุก ๆ ส่วนของชาติ ฉะนั้นการแก้ไขวัฒนธรรมของชาติให้เจริญก้าวหน้าดังกล่าวไว้แล้วนั้น จำเป็นต้องพัฒนาวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับสตรีไทยเสียก่อน เพื่อที่จะได้เป็นแม่พิมพ์ที่ดีของชาติอันจะเป็นรากฐานในการสร้างชาติเป็นมหาอำนาจในเวลาต่อมา กล่าวคือ จอมพล ป.พิบูลสงคราม ต้องการให้สตรีไทยมีคุณสมบัติอย่างผู้หญิงในอารยประเทศ คือ เป็นผู้มีความรู้ความสามารถในกิจการต่าง ๆ ที่มีวัฒนธรรมดี เช่น มีความรู้เรื่องการสมาคม รู้วิธีการอบรมและเลี้ยงดูบุตร มีระเบียบ มีวินัย มีความเข้มแข็งทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ ดังที่จอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้กล่าวถึงความสำคัญในเรื่องนี้ว่า

การสร้างชาติของเราในปัจจุบัน ถ้าจะให้ชายสร้างฝ่ายเดียว
เท่านั้นเป็นไม่สำเร็จแน่ ต้องอาศัยหญิงสร้างด้วยจึงจะสำเร็จ
ถ้ายังยอมให้หญิงขาดวินัย ขาดความเป็นระเบียบ ขาดความ
เข้มแข็ง ขาดมานะอดทน ขาดความกล้าหาญต่อไปแล้ว
การสร้างชาติก็คงสำเร็จไม่ได้ เพราะหญิงเป็นแม่ เมื่อมีลูก
ลูกก็ยอมเป็นไปตามแม่ ถ้าแม่มีโรคประจำตัว ลูกก็เป็นคนไข้โรค
ไปด้วย ถ้าแม่ขาดมานะอดทนหรือแต่งกายไม่เรียบร้อย ชอบปล่อย
กายเปลือยเปลือย ลูกก็ต้องเป็นไปเช่นนั้นด้วย ตรงกันข้ามถ้าแม่
มีระเบียบวินัยดี เข้มแข็งในการทำงาน มีมานะอดทน กล้าหาญ
แต่งกายเป็นระเบียบเรียบร้อยลูกก็ติดตามแม่ไปด้วย ฉะนั้นในการ
สร้างชาติจึงถือกันว่าหญิงเป็นเครื่องมือที่จะทำให้เกิดความสำเร็จ
ขั้นแรกหรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งที่ว่าหญิงเป็นแม่พิมพ์ในการสร้างชาติ
(ใจความคำกล่าวตอบของพระท่านผู้บัญชาการทหารสูงสุด, 2486:
179)

นอกเหนือจากนั้นการสร้างชาติวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับสตรี คือ รัฐบาลได้ให้ความสำคัญกับเรื่องการแต่งกายของสตรีมากที่สุด ในกรณีการแต่งกายของสตรีนั้นมีเหตุผลเกี่ยวกับความคิดเรื่อง "ดอกไม้ของชาติ" กล่าวคือ

สตรีในฐานะดอกไม้ของชาติเป็นสัญลักษณ์ของรัฐในระบอบใหม่ที่เป็นการวางระเบียบและการเปลี่ยนแปลงการแต่งกายในยุคนี้ เป็นผลจากกลุ่มผู้นำใหม่ต้องการสร้างสัญลักษณ์ใหม่ ๆ ให้กับระบอบใหม่ด้วยการสร้างเอกลักษณ์ใหม่ที่เหมาะสมให้แก่ชาติ เป็นการขจัดวัฒนธรรมที่ล่าหลังบางประการและสร้างวัฒนธรรมใหม่อันเป็นสากลนิยม ชื่อน่าสังเกตประการหนึ่งก็คือ การที่รัฐให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่งกับการนุ่งกางเกงขายาว กระโปรง และการสวมหมวกของชายและหญิงนั้น น่าจะเป็นเพราะต้องการให้เครื่องแต่งกายเหล่านี้เป็นสัญลักษณ์ที่เป็นรูปธรรมที่ชัดเจนของระบอบใหม่แตกต่างจากผ้าโจงกระเบนซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของระบอบเก่า การที่เครื่องแต่งกายของระบอบใหม่มีลักษณะแบบสากลนิยมมากกว่าก็อาจสื่อความหมายได้ว่าระบอบใหม่จะนำประเทศไทยสู่ความเป็นอารยะได้ดีกว่าระบอบเดิม ในเรื่องการสวมหมวกนั้น รัฐให้เหตุผลว่านอกจากแสดงความเป็นอารยะแล้ว ยังเพื่อสุขภาพอนามัยของประชาชนด้วยเพราะเมืองไทยอากาศร้อนจึงควรสวมหมวกเพื่อกันแสงแดด ทั้งยังเป็นการส่งเสริมหัตถกรรมเครื่องจักรสานอีกด้วย ดังนั้นหมวกที่รัฐแนะนำคือผลผลิตภายในประเทศ เป็นการลดการพึ่งพาสินค้าจากต่างชาติได้ประการหนึ่ง (สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา , 2535 : 17)

ในกรณีการปฏิบัติเครื่องแต่งกายยังมีเหตุผลเรื่อง "ดอกไม้ของชาติ" ในแง่ความสวยงามอีกด้วยเพราะมีความคิดจากการแต่งกายสวยงามเป็นระเบียบของสตรีนอกจากจะแสดงถึงความเป็นอารยะชาติแล้วยังเป็นส่วนหนึ่งของการวางโครงการที่จะสร้างภาพลักษณ์ของสตรีไทยให้สมกับ "สยามใหม่" การเปลี่ยนแปลงการแต่งกายที่เน้นเรื่อง "ความงาม" แบบตะวันตกยังจะช่วยครอบงำสตรีให้สนใจแต่เรื่องของความงาม การแต่งกาย กิริยามารยาท การเป็นกุลสตรี บทบาทในครอบครัวและการเอาอกเอาใจสามีเท่านั้น ดังคำวิงวอนของจอมป.พิบูลสงครามต่อสตรีไทยว่า "ขอวอนให้สตรีไทยเป็นดอกไม้งามหน้าชาติไทยเป็นมหาอำนาจ" (แปลก พิบูลสงคราม, 2486 , 2 : 90)

โดยเหตุนี้ในด้านารการแต่งกายของสตรี รัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้ให้ความสำคัญอันที่จะปรับปรุงให้มีความทันสมัย เช่นเดียวกับสตรีในประเทศตะวันตก ทั้งนี้เพราะการ

แต่งกายที่เหมาะสม ย่อมเป็นเครื่องหมายแสดงถึงความมีเกียรติของประเทศชาติทางหนึ่ง (สำนักนายกรัฐมนตรี, 2484 : 117) ดังนั้นขั้นตอนเริ่มแรกของการเปลี่ยนแปลงการแต่งกายสตรีไทยดำเนินขึ้น ในโอกาสที่ไทยประสบความสำเร็จในการปรับปรุงเส้นเขตแดนกับอินโดจีนของฝรั่งเศสในเดือนมีนาคม 2484 จอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้มีคำสั่งวิงวอนให้สตรีไทยเลิกนุ่งผ้าโจงกระเบน และคาดผ้าแถบ รัดยเปลี่ยนมานุ่งซิ่นและสวมเสื้อแทน ในขณะที่เดียวกันก็เปลี่ยนจากการไว้ผมสั้นมาเป็นผมยาว ต่อมาในระยะหลังก็ได้เพิ่มรูปแบบการแต่งกายสตรีเป็นการสวมกระโปรงสวมหมวก และรองเท้า (สำนักนายกรัฐมนตรี, 2484 : 135) มีการตั้งคณะกรรมการร่างระเบียบการแต่งกายสตรีเมื่อ พ.ศ. 2484 เพื่อทำหน้าที่กำหนดลักษณะเครื่องแต่งกายที่เหมาะสมกับโอกาสต่าง ๆ ทั้งนี้การที่นายกรัฐมนตรีให้สตรีเปลี่ยนแปลงการแต่งกายในโอกาสสำคัญดังกล่าวนี้เป็นอีกตัวอย่างหนึ่ง ที่สะท้อนให้เห็นว่า ผู้นำในสมัยสร้างชาติให้ความสำคัญอย่างมากต่อการแต่งกายสตรีในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์ของการที่ไทยก้าวขึ้นเป็นชาติอารยะ (สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, 2535 : 18)

3. นโยบายสร้างชาติด้านประชากร

ในระยะแรกที่จอมพล.พิบูลสงคราม เข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีนั้น

ปรากฏว่าผลของการสำรวจสำมะโนครัว เมื่อวันที่ 23 พฤษภาคม 2480 มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 14,464,105 คน และในวันที่ 1 กรกฎาคม 2484 (วันกลางปี) มีประมาณ 16,010,000 คน (หจช., [2] สร.0201.5/23 "เรื่องเพิ่มจำนวนประชากรประเทศไทย (10 สิงหาคม - 31 ตุลาคม 2484)" ซึ่งเป็นจำนวนที่จอมพล.พิบูลสงคราม เห็นว่าน้อยเกินไปสำหรับชาติไทยในขณะนั้น ทั้งนี้จอมพล.พิบูลสงคราม มีความเชื่อว่า ถ้าประเทศไทยมีพลเมืองมากกว่า 40 ล้านคน จึงจะทำให้ประเทศเป็นมหาอำนาจ (ประมวญวัน, 25 เมษายน 2486) จอมพล.พิบูลสงครามจึงได้มีนโยบายเร่งสนับสนุนให้มีการเพิ่มพลเมืองให้มากขึ้น

เมื่อพิจารณาถึงปัจจัยที่มาของนโยบายการเพิ่มพลเมือง อาจกล่าวได้ว่า เหตุสำคัญของนโยบายการเพิ่มจำนวนพลเมือง ประการแรกเป็นการสืบทอดทั้งแนวคิดและการปฏิบัติมาจากการดำเนินนโยบายการเพิ่มพลเมืองนับตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ที่เน้นความสำคัญของการเพิ่มจำนวนพลเมือง เพราะถือว่า

พลเมืองทุกคนคือองค์ประกอบของชาติ ประการที่สองนโยบายการเพิ่มพลเมืองเกี่ยวข้องกับ การสร้างชาติที่ยิ่งใหญ่และเป็นมหาอำนาจ (ไทโยฮิมุ, 13 ธันวาคม 2485) เพื่อมุ่ง พลเมืองของชาติทั้งในทางปริมาณ ทางคุณธรรมและวัฒนธรรม (นิกร, 28 พฤษภาคม 2485) โดยเฉพาะจำนวนและคุณภาพของประชากรนั้นนับว่าเป็นเรื่องสำคัญอันควรคำนึงถึง ในการบำรุงความเจริญก้าวหน้า ความแข็งแกร่งและความมั่นคงของประเทศชาติ ดังจะเห็น ได้จากรอวาทของจอมพล ป. พิบูลสงครามในพิธีสมรสของชาติครั้งที่ 2 ณ จังหวัดลำปาง เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม 2486 ความตอนหนึ่งว่า

ท่านผู้มีเกียรติ ชาติจะดำรงอยู่ด้วยความมั่นคงและเจริญก้าวหน้าได้ก็ต้องอาศัย พลเมือง กล่าวคือจะต้องมีพลเมืองมาก และพลเมืองแต่ละคนมีพลานามัยดี ประกอบความเฉลียวฉลาด อานาเขตของประเทศหาได้แสดงความเจริญ หรือ ความเป็นใหญ่ของชาติไม่ประเทศที่มีอาณาเขตกว้างขวาง แต่มีพลเมืองและไม่ เข้มแข็งจะเปนมหาอำนาจไม่ได้เลยในที่สุดก็จะรักสาเอกราชและดินแดนของตน ไขว่ไม่ได้ ความสำคัญจึงอยู่ที่พลเมือง เมื่อความสำคัญของชาติอยู่ที่พลเมืองประการ ฉนี้เราจึงจำเป็นต้องเร่งรัดชาติของเราให้มีพลเมืองเพิ่มขึ้นกว่านี้ อย่าง น้อยจะต้องมี 40 ล้านคน และยิ่งกว่านั้นยิ่งดี ("รอวาทของพระท่านนายก รัฐมนตรีในพิธีสมรสของชาติครั้งที่ 2..." 2486 : 452)

ดังนั้น รัฐบาลจึงเริ่มดำเนินการดำเนินงานด้วยการมอบหมายให้กระทรวงมหาดไทยร่าง หลักการเร่งเพิ่มพลเมืองทั้งทางจำนวนและคุณภาพ ทางด้านการเพิ่มจำนวนพลเมือง มี หลักการสำคัญคือการเพิ่มจำนวนคนเกิดและลดจำนวนคนตาย ส่วนทางด้านส่งเสริมให้ พลเมืองมีคุณภาพดีขึ้น รัฐบาลได้กำหนดแนวทางจะเข้าไปดูแลตั้งแต่อยู่ในครรภ์มารดา จนกระทั่งเป็นผู้ใหญ่ จอมพล ป. พิบูลสงคราม มีความเชื่อว่าเด็กที่สมบูรณ์แข็งแรงย่อมได้กา เนิตจากบิดามารดาที่มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งในส่วนร่างกายและจิตใจ ดังจะเห็นจาก ทศนคติของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่เน้นถึงการพัฒนาคุณภาพของพลเมืองว่าเป็นหน่วยที่ สำคัญอันดับแรกในการสร้างชาติว่า

... เรามีชาติแล้วเรามีราษฎรเรามีที่ดิน รวมทั้งทรัพย์สินเงินในนี้ เราต้องทำสิ่งเหล่านี้ให้เป็นอย่างที่เราประเทศเราทำกัน ในการที่เราทำอย่างนี้ เราได้ชื่อว่า การสร้างชาติ ชาตินั้นเป็นหน่วยรวมของคนไทย 14 ล้านคน เพราะฉะนั้นก็ต้องสร้างทุก ๆ คนให้ดี เมื่อจากทุกคนแล้วก็ถึงคราวเรียนจากคราวเรียนก็ถึงส่วนรวมคือชาติ... สำหรับการศึกษาดำจะพูดก็คือสร้างตนเองให้ดี ในการสร้างตนเองให้ดีขึ้น ผมได้เรียนให้ทราบแล้วว่า เราต้องสร้างตั้งแต่อยู่ในท้อง ตั้งแต่เริ่มแต่งงานกัน คืออยู่ในท้องแล้วเป็นเด็กและโตขึ้นเป็นหนุ่มสาวแล้วแก่ (กระทรวงมหาดไทย, 2486,1 : 28)

จากการที่กระบวนการเร่งเพิ่มจำนวนพลเมืองมีความเกี่ยวข้องกับเรื่องการศึกษา นิเทศ และการดูแลบุตร บังคับสำคัญและเป็นจุดเริ่มต้นในการเร่งเพิ่มพลเมืองคือการพัฒนาสตรีซึ่งครอบคลุมการพัฒนาเด็กและเยาวชนให้มีความรู้ความสามารถและ เป็นผู้เหมาะสมดูแลครอบครัวทั้งทางด้านสุขภาพ อนามัย ชีวิตความเป็นอยู่ การศึกษาของบุตรให้เติบโตเป็นกำลังสำคัญของชาติ แนวคิดดังกล่าวได้มีส่วนต่อทัศนคติของจอมพล.พิบูลสงคราม ที่จะหาวิธีพัฒนาสตรี เพื่อเป็นพื้นฐานสำคัญในการดำเนินนโยบายเพิ่มพลเมืองว่า

... ได้เคยตั้งปัญหาพิจารณากันว่าทำอย่างไรชาติจึงจะได้พลเมืองดีและเปี่ยมประโยชน์ต่อชาติจริง ๆ การค้นคว้าสอบสวนได้ผลสอดคล้องต้องกัน ว่า การที่จะสร้างพลเมืองดีนั้น จำเป็นต้องสร้างแม่ที่ดีขึ้นก่อน ถ้ามีแม่ดีแล้วก็เป็นภาระแน่นอนว่าจะได้พลเมืองของชาติ ที่ดีที่สุด ("สำเนาของพระท่าน นายกรัฐมนตรี สำหรับวันงานของแม่ภาคเหนือ นะ จังหวัดลำปาง", 2486 : 336)

ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ในนโยบายการเร่งเพิ่มพลเมืองจึงมีแนวคิดในเรื่อง "มารดาของชาติ" อยู่ด้วย ทั้งนี้เพื่อมุ่งเน้นให้สตรีไทยเป็นแม่เรือนที่ดี ทาหน้าที่เลี้ยงดูบุตรให้อยูรอดเป็นกำลังสำคัญนำชาติไปสู่ความเป็นมหาอำนาจ กล่าวคือ การส่งเสริมให้สตรีรู้จักปรับปรุงตนเองให้สวยงาม เพื่อจะได้มีโอกาสแต่งงาน รู้จักรักษาสุขภาพอนามัยให้แข็งแรงเพื่อให้ร่างกายอุดมสมบูรณ์และสามารถให้กำเนิดบุตรได้จำนวนมาก ๆ รู้จักวิธี

การอบรมบุตร เพื่อให้เป็นพลเมืองที่ดีของชาติเป็นกำลังในการสร้างชาติต่อไป พร้อมกันนั้นรัฐบาลได้เน้นเป็นพิเศษถึงความสำคัญของการดำเนินชีวิตครอบครัวของสามีภรรยา เพราะถือว่าครอบครัวเป็นรากฐานของสังคม ครอบครัวที่มั่นคง มีความสงบสุข เป็นรากฐานของความมั่นคงทางจิตใจแก่บุตร ซึ่งเป็นเยาวชนของชาติ ซึ่งแนวความคิดนี้นำไปสู่การวางแนวทางคุ้มครองชีวิตสมรส เพื่อมิให้เกิดการแตกแยกขึ้นในครอบครัว อันจะมีผลกระทบต่อถึงการสร้างกำลังพลเมือง ดังปรากฏในประกาศของสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ เรื่อง วัฒนธรรมฟัวเมีย ตอนที่หนึ่งกล่าวว่

... คู่ฟัวเมียได้ปกป้องครองกันด้วยความสดีใสราบรื่นตลอดไป ก็นับว่าชีวิตของคู่ นั้นจะ สดใสและมีความสุขความเจริญ เมื่อมีบุตร บุตรที่เกิดมาก็จะเป็นเด็กที่แข็งแรงสมบูรณ์ ไม่ อ่อนแอ ชีโรค มีจิตใจดี ชาติใดมีพลเมืองดังกล่าวมาก ไม่ต้องสงสัย ชาตินั้นก็จะมีเจริญรุ่งเรือง แข็งแรง ในทางตรงกันข้ามถ้าคู่ฟัวเมียหยู่ด้วยกัน โดยไม่มีความสุข มีเรื่องวิวาท บาดหมางกัน หยู่เสมอแล้ว ลูกที่เกิดมาก็จะพลอยมีจิตใจเสื่อมซามอ่อนแอ อาคเป็นเด็กชีโรค ตามพ่อแม่ผู้ไม่มีความสุขไปด้วย ชาติใดมีพลเมืองอ่อนแอมากดังกล่าวแล้ว ก็เป็นอันเชื่อ ได้ว่า ชาตินั้นจะอ่อนแอหวังความเจริญได้ยากเช่นเดียวกัน ดังนั้นการมีคู่ครองจึงควน จะเป็นไปโดยถูกต้องเพื่อความมั่นคงของสกุลวงศ์และความแข็งแรงของชาติตนเอง " (ประกาศสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ, เรื่องวัฒนธรรมของ ฟัวเมีย" , 2487 : 140-141)

นโยบายการเร่งเพิ่มจำนวนพลเมืองของจอมพล.พิบูลสงครามได้รับการสนับสนุนจากผู้นำฝ่ายรัฐและปัญญาชนฝ่ายรัฐอย่างดี โดยเฉพาะหลวงวิจิตรวาทการผู้นำกลุ่มชาตินิยม ที่มีพื้นฐานแนวคิดเกี่ยวกับชาตินิยมในเรื่องความต้องการให้ประเทศไทยมีการขยายดินแดนความสามัคคี และเป็นผู้มีบทบาทสำคัญต่อการสนับสนุนนโยบายเพิ่มพลเมืองโดยการสร้างแนวคิดว่ ประเทศที่มีพลเมืองมากเท่านั้นที่จะสร้างให้ชาติเป็นมหาอำนาจ และเป็นอารยประเทศได้ โดยเมื่อครั้งประชุมข้าหลวงประจำจังหวัดในป.ศ. 2484 หลวงวิจิตรวาทการได้รับบรรยายถึงประวัติศาสตร์การสร้างชาติไทย โดยนำแผนที่มาทาง

เปรียบเทียบให้เห็นถึงปริมาณเนื้อที่และจำนวนประชากรของแต่ละประเทศรวมทั้งได้เน้นถึงความสำคัญของชาติไทยในขณะนั้นว่า

...ไทยเราเป็นที่ 42 ในเรื่องความสำคัญของพลเมืองและถ้าท่านคิดเนื้อที่แล้วคน ไทยเราคนหนึ่งก็สามารถที่จะมีที่ดินได้คนละ 25 ไร่ แต่ว่าส่วนใหญ่ที่นั่นพลเมืองคนหนึ่ง จะมีเนื้อที่ได้เพียงครึ่งไร่เท่านั้นเอง แสดงให้เห็นว่าเนื้อที่ประเทศของเรานั้นยังมีอยู่อีก เป็นจำนวนมาก เราสามารถเพิ่มจำนวนพลเมืองของเราได้อีก ท่านจะเห็นต่อ ๆ มาว่า ในบรรดา ใหญ่ ๆ อื่น ๆ นั้น ส่วนมีพลเมืองที่คับคั่งมาก...

(กระทรวงมหาดไทย, 2486, 1 : 103)

4. นโยบายสร้างชาติทางเศรษฐกิจ

ในการสร้างชาตินั้น นายกรัฐมนตรีและปณฺญาชนฝ่ายรัฐได้กำหนดบทบาทของบุรุษและสตรีอย่างชัดเจน บุรุษมีหน้าที่ทำงานในอาชีพของตนอย่างขยันขันแข็งทั้งยังมีภาระหน้าที่ในการป้องกันชาติให้พ้นจากการรุกรานของศัตรู ดังที่เปรียบเทียบชายเป็น "รั้วของชาติ" ขณะที่สตรีต้องทำหน้าที่ในครัวเรือนของตนาที่ดีที่สุดทั้งในการเป็นเมียแม่และแม่เรือนรวมทั้งต้องทําตัวให้มีความสดชื่นน่ามองเป็น "ดอกไม้ของชาติ" เพื่อให้ชายเกิดกำลังใจในการทำงานหนัก นำสิ่งเกิดว่าการคาดหวัง ให้สตรีรับบทบาทเมียและแม่ได้ เคยลดความสำคัญลงไปบ้างในปลายสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์และในสมัยเริ่มแรกของการเปลี่ยนแปลงการปกครองทั้งนี้เพราะเกิดข้อถกเถียงว่าการแบ่งงานระหว่างเพศดังกล่าว นำไปสู่สถานภาพที่ไม่เท่าเทียมระหว่างบุรุษและสตรี อย่างไรก็ตามแนวคิดเกี่ยวกับการแบ่งงานระหว่างเพศกลับได้รับการเน้นอีกครั้งหนึ่งในสมัยสร้างชาติ โดยเกิดความคิดว่า การแบ่งงานระหว่างเพศจะนำไปสู่ความเจริญทัดเทียมอารยะประเทศ (สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, 2535 : 15) ดังคำกล่าวของจอมพล ป.พิบูลสงครามต่อการกำหนดบทบาทของบุรุษและสตรี ความตอนหนึ่งว่า

"...เกี่ยวกับงานของผู้หญิงเราจะเห็นได้ว่าเราเป็นพ่อบ้าน มีครอบครัวทางฝ่ายชายเป็นผู้หารายได้มาให้ ทางฝ่ายหญิงมีหน้าที่เลี้ยงลูก ครั้นโตขึ้นเวลาที่ลูกจะสอนเดิน จะอาบน้ำ เช่นกำลังเล็ก ๆ ยังไม่สามารถจะเลี้ยงตัวเองได้ทางฝ่ายมารดา ก็ปกป้องรักษา..."

(กระทรวงมหาดไทย, 2486, 3 : 360-361)

การดำเนินโครงการทางเศรษฐกิจแบบไทยนิยมก็ได้แสดงให้เห็นถึงการแบ่งงานตามเพศที่ชัดเจนอีกอันหนึ่ง กล่าวคือได้พยายามที่จะกำจัดอิทธิพลของชาวจีนออกไปจากระบบเศรษฐกิจของไทย ขณะเดียวกันก็ได้มีการสนับสนุนและส่งเสริมให้คนไทยเข้าไปประกอบกิจการต่าง ๆ แทนที่ชาวจีน รวมทั้งการประกอบอาชีพประเภทอื่น ๆ เท่าที่คนไทยจะสามารถทำได้ เพื่อแก้ปัญหาคนว่างงานและส่งเสริมให้ประชาชนมีอาชีพที่มั่นคง เพื่อให้เห็นนโยบายการแก้ปัญหาคนว่างงานดำเนินไปอย่างไรผล รัฐบาลจึงได้ออกพระราชบัญญัติจัดหางานให้ผู้ไร้อาชีพ.ศ.2484 โดยระบุว่าผู้ที่มีอายุต่ำกว่า 50 ปีบริบูรณ์พ้นจากการศึกษาไม่เป็นภิกษุ มีร่างกายสมบูรณ์จะต้องประกอบอาชีพ ผู้ใดไม่ประกอบอาชีพหรือรายได้ต้องรายงานตัวต่อพนักงานเจ้าหน้าที่ในท้องที่ที่ตนมีภูมิลำเนา หรือถิ่นที่อยู่ภายในเวลาที่กำหนด และเพื่อจำกัดบุคคลที่เกี่ยวข้องรื้อต่อการประกอบอาชีพ รัฐบาลจึงได้ออกพระราชบัญญัติควบคุมขอลาน พ.ศ.2484 ห้ามมิให้ผู้มีร่างกายสมบูรณ์ยึดการขอลานเป็นอาชีพ (เทียมจันทร์ อ้วนหวว, 2521 : 188-189) และเพื่อป้องกันมิให้อาชีพที่สำคัญ ๆ ของไทย ต้องหลุดมือไปจากคนไทยรัฐบาลจึงได้ออกพระราชบัญญัติช่วยอาชีพและวิชาชีพ พุทธศักราช 2484 โดยกำหนดอาชีพและวิชาชีพบางประเภทบางชนิดไว้สำหรับเฉพาะคนไทยเท่านั้น

ผลของการดำเนินนโยบายเศรษฐกิจแบบไทยนิยมทำให้มีเงื่อนไขทางเศรษฐกิจซึ่งกำกับการจัดหางานให้แก่พลเมืองทุกคน โดยที่รัฐจัดโครงการฝึกอบรมเกี่ยวกับวิชาชีพขึ้น นอกจากนี้โครงการส่วนใหญ่จะมุ่งเฉพาะผู้ชาย ขณะที่สตรีจะได้รับการฝึกอบรมในงานประเภทของสตรี สตรีจะได้รับการอบรมในเรื่องสุขภาพอนามัย การเลี้ยงดูลูก การทอครีว และการเย็บปักถักร้อย มีการส่งเสริมการอบรมทอผ้าแบบที่กระตุกเพราะเมื่อสงครามโลกครั้งที่สองเกิดขึ้น ไทยก็ขาดแหล่งที่จะได้มาซึ่งผ้า กระทรวงเศรษฐกิจได้

ร่วมมือกับคณะกรรมการจังหวัดทำการเปิดสถานที่อบรมทอผ้าแบบที่กระตุกและปรากฏว่าในปี พ.ศ.2483 โรงเรียนทอผ้าของกระทรวงธรรมการที่เปิดในจังหวัดต่าง ๆ มีถึง 36 จังหวัด (หจข, [2] สร.0201.22.2.5/4 "โครงการส่งเสริมการทอผ้าแบบที่กระตุก (6 ตุลาคม 2482-10 มกราคม 2489) ปีก 1 ใน 2 ปีก") เปิดโรงเรียนช่างเย็บเสื้อผ้าขึ้นเพื่อส่งเสริมการทอผ้า โรงเรียนช่างเย็บเสื้อผ้าแห่งนี้ จะเปิดรับสอนเฉพาะนักเรียนหญิงที่สอบไล่ได้ชั้นประโยคประถม โดยกำหนดหลักสูตรการศึกษาไว้เป็นเวลา 2 ปี ("จะเปิดโรงเรียนช่างเย็บเสื้อผ้าที่จังหวัดลพบุรี", 2484 : 786) นอกจากนั้นรัฐบาลยังได้สนับสนุนให้สตรีเข้ารับการอบรมเป็นนักเรียนไปรษณีย์ เพื่อส่งไปปฏิบัติหน้าที่ตามทำการไปรษณีย์ โทรเลขทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคแต่สำหรับนักเรียนหญิงทางการจะเปิดการอบรมเพียงระยะเวลา 1 เดือน และจะอบรมในกิจการที่เกี่ยวกับงานรับฝากไปรษณีย์ ภัณฑ์หน้าที่ทำการโดยเฉพาะ ส่วนนักเรียนชายนั้น ทางการจะทำการอบรมอย่างน้อยเป็นเวลา 2 เดือน คืออบรมวิชาการไปรษณีย์ การโทรเลข การออมสิน การธนาณัติ ตลอดจนการรับส่งโทรเลขโดยวิธีฟังเสียง เป็นต้น

เป็นที่น่าสังเกตว่า รัฐสนับสนุนให้สตรีมีรายได้พิเศษ ซึ่งอาจมีผลต่อสถานะของสตรีอยู่บ้าง แต่แนวนโยบายการฝึกอาชีพของรัฐ ยังคงปรากฏว่ามีแนวคิดอยู่ในกรอบของการแบ่งงานตามเพศอยู่ ดังเช่น การจัดฝึกอบรม "ศิลปะวิชาชีพ" สำหรับสตรีในชนบท อาชีพที่จัดฝึกอบรมส่วนใหญ่จะได้แก่ การทำร่ม ตัดเสื้อ จัดสาน และทอผ้า เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป ในช่วงระยะเวลาที่จอมพล. ปิบูลสงคราม ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี(2481-2487)จัดได้ว่าเป็นยุคใหม่ของการเมืองไทยอีกยุคหนึ่ง เป็นยุคสมัยของ "การสร้างชาติ" ที่มีความเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงทางด้านวัฒนธรรมเจตนารมณ์ของจอมพล. ปิบูลสงครามในการสร้างชาติ เพื่อยกระดับฐานะความเป็นอยู่และการดำเนินชีวิตของคนในชาติให้ทัดเทียมอารยประเทศ หลักการของนโยบายการสร้างชาติครอบคลุมกิจกรรม 3 ประการคือ 1. การสร้างความสมบูรณ์ของชาติทางด้านเศรษฐกิจ 2. การสร้างกำลังใจและความเป็นปึกแผ่นของของชาติ 3. การสร้างวัฒนธรรมของชาติจากการดำเนินนโยบายสร้างชาติของจอมพล.ปิบูลสงคราม ได้ส่งผลให้สตรีได้เข้าไปมีบทบาทเกี่ยวข้องกับต่อกิจการสำคัญ ๆ ของประเทศอาทิ นโยบายการเร่งเพิ่มผลเมือง

การสร้างกำลังและป้องกันชาติ การสร้างชาติทางด้านวัฒนธรรม สตรีจึงถูกคาดหวังให้เป็น มารดาของชาติ กล่าวคือ การเป็นแม่เรือนที่ดี รู้จักปรับปรุงร่างกายให้มีสุขภาพดี เพื่อสามารถที่จะเป็นแม่พันธุ์ที่ดีและเป็นกำลังงานการสร้างพลเมืองให้แก่ชาติทั้งทางด้านจำนวน และคุณภาพ ในขณะที่เดียวกันสตรีก็ถูกคาดหวังให้เป็นดอกไม้ของชาติ เป็นแม่พิมพ์ของชาติ กล่าวคือ สตรีจะต้องเป็นผู้ที่กำกับสั่งและอยู่เบื้องหลังความสำเร็จของสามี รู้จักแสวงหาความรู้และรู้จักประกอบอาชีพการงาน เพื่อเลี้ยงดูครอบครัวอีกแรงหนึ่ง ในยามสงคราม สตรีก็สามารถช่วยเหลือประเทศชาติโดยเป็นกำลังงานการรบ หรือเป็นกำลังสนับสนุนแก่แนวหน้า นอกจากนั้นในฐานะที่สตรีมีหน้าที่อบรมสั่งสอนบุตรและมีบทบาทสำคัญในครอบครัว สตรีจึงจำเป็นต้องปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างแก่สมาชิกในครอบครัว นอกจากนั้นในสมัยสร้างชาตินั้น จอมพล ป. พิบูลสงคราม ยังได้กำหนดนโยบายแบ่งงานระหว่างหญิงกับชายอย่างชัดเจน โดยกำหนดบทบาทของบุรุษมีหน้าที่ทำงานในอาชีพของตนอย่างขยันขันแข็งทั้งยังมีภาระหน้าที่ในการป้องกันชาติ ขณะที่เดียวกันสตรีต้องทำหน้าที่ในครัวเรือนของตนให้ดีที่สุดทั้งในการเป็นเมีย แม่ และแม่เรือน ซึ่งจากที่กล่าวมานั้นล้วนเป็นส่วนหนึ่งของคุณสมบัติการเป็นแม่ เรือนทั้งสิ้น

การเผยแพร่ "อุดมการณ์แม่เรือน"

การศึกษาถึงการเผยแพร่ "อุดมการณ์แม่เรือน" ในสมัยสร้างชาตินี้จะได้แยกศึกษาออกเป็น 2 ประเด็น คือ ประการแรก จะศึกษาถึงลักษณะการดำเนินนโยบายของรัฐ ภายใต้การดำเนินนโยบายเชิงบูรณาการของ "เมีย" และ "แม่" และประการที่สอง จะศึกษาถึงวิธีการดำเนินการเพื่อทำให้สตรีเป็นแม่ที่ดีเมียที่ดี แม่บ้านที่ดี และสามารถทำงานนอกบ้านได้หากจำเป็น โดยยังคงความเป็นแม่และเมียที่ดี

1. ลักษณะการดำเนินนโยบายของรัฐ

ลักษณะการดำเนินนโยบายเชิงบูรณาการของ "เมีย" และ "แม่" นั้นรัฐบาลได้ใช้แนวทางซึ่งอาจแบ่งได้เป็น 4 ลักษณะด้วยกัน คือ ผ่านองค์กรของรัฐบาลเป็นสำคัญในการดำเนินงานได้แก่ สำนักวัฒนธรรมฝ่ายสตรี และวิทยุกระจายเสียงของกรมโฆษณาการ, หนังสือพิมพ์, บทละคร และเพลง และกลุ่มบุคคลสำคัญต่าง ๆ เพื่อให้สตรีรับทราบและปฏิบัติตาม

การดำเนินงานของหน่วยงานรัฐบาล

จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้จัดตั้งหน่วยงานขึ้นมารับผิดชอบงานนี้โดยตรง โดยมีการบังคับบัญชาขึ้นตรงต่อตนเอง หน่วยงานหลักที่รับผิดชอบงานเกี่ยวกับการเชิดชูบทบาทของ "เมีย" และ "แม่" โดยตรงคือ

สำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิง

การดำเนินนโยบายของรัฐบาลในขั้นต้นได้จัดตั้งสำนักวัฒนธรรมฝ่ายสตรีขึ้น อันเป็นผลจากการออกพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2486 สำนักวัฒนธรรมหญิงเป็นการจัดตั้งสมาคมสุภาพสตรีขึ้นในรูปขององค์กรสตรีภายใต้การสนับสนุนของรัฐบาล โดยให้รวบรวมสตรีไทยที่มีการศึกษา ภรรยาข้าราชการ ครู อาจารย์และภรรยาพ่อค้าคหบดีต่าง ๆ โดยมีท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงครามเป็นแกนนำที่สำคัญมีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นองค์กรที่มีหน้าที่ดูแล วางโครงการควบคุมให้สตรีดำเนินบทบาทตามที่รัฐกำหนด และเป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้นเพื่อการเผยแพร่ให้ผู้หญิงตระหนักถึงการเป็นมารดาของนักเรียนและแม่บ้านดั่งที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ประธานกรรมการสภาวัฒนธรรมแห่งชาติได้กล่าวตอบในโอกาสเปิดสำนักวัฒนธรรมหญิง ความตอนหนึ่งว่า

... ไทยเราเวลานี้มีประมาณ 18 ล้านคน ในจำนวนนี้มีหญิงประมาณ 9 ล้านคนหญิงไทย 9 ล้านคนเป็นเพศอ่อนหวานน่าถนอมไว้มากกว่าจะใช้แบกหามหรือทำสิ่งหนัก แต่เป็นที่น่าเสียใจอย่างยิ่งที่พี่น้องหญิงไทยยังขาดองค์การคอยดูแลและคุ้มครองป้องกันน้อยกว่าชายมาก ผู้ชายเรามีองค์การคอยดูแลทุกฝีก้าวเรื่องนี้ถ้าใครไม่เฝ้าก็มองไม่เห็น ขอให้ดูข้าราชการ คณะรัฐมนตรี สภาผู้แทนราษฎรข้าหลวงประจำจังหวัด นายอำเภอ ท่านเหล่านี้ล้วนเป็นชาย เป็นผู้แทนดูแลทุกข์สุขฝ่ายชายส่วนเด็กยุวชนนั้นเล่า ก็มีคนดูแลแล้วตามโรงเรียน ใครเล่าที่ยังขาดการดูแลเอาใจใส่แม่โขงหญิงดอกหรือ และหญิงก็เป็นเพศที่อ่อนหวานเสียด้วย เรายังไม่มีใครหรือองค์การใด ๆ ดูแลหญิงเป็นพิเศษเลย พวกหญิงจะได้รับ

การดูแลบ้างก็ได้รับรวมไปกับชายหรือคิดเป็นเสสไปกับชายเท่านั้น ตามที่ฉันทกล่าวมานี้ ท่านจะเห็นได้ว่า หญิงมีทางเสียกันมากทั้งทางขึ้นและทางลง ชาติจเรนขึ้นหญิงก็เสียมากกว่าชาย ชาตีสื่อมลงหญิงก็เสียมากกว่าชาย ทั้งนี้เพราะจิตใจหญิงยังอยู่ในระดับต่ำกว่าชายอยู่มากจนถือเป็นประเพณีเปรียบหญิงของเราเหมือนเป็นคนรับภาระทุกอย่าง นับตั้งแต่เป็นคนรับใช้ขึ้นไปจนถึงเป็นแม่ ("คำกล่าวตอบของพระท่านจอมพล ป. พิบูลสงครามประธานกัมการสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ, 2486 :325-326)

อาจกล่าวได้ว่า การจัดตั้งสำนักวัฒนธรรมหญิงของรัฐบาล มีเหตุผลสำคัญ 4 ประการ ประการแรก อบรมแนะนำให้คำชี้แจงแก่สตรีที่เป็นมารดา ภรรยา และบุตรได้รำลึกถึงหน้าที่ของตน พยายามฝึกฝนตนเองให้มีความรู้ความเข้าใจในการครองเรือน ยึดเหนี่ยวน้ำใจสามีประการที่ 2 หาทางให้สตรีทั้งหลายได้มาพบปะสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้กันโดยเฉพาะด้านการเรือน ประการที่ 3 เพื่อรีบแก้ไขเกี่ยวกับสวัสดิภาพในครอบครัว นอกจากนี้ยังช่วยหางานให้สตรีทำเหมาะกับเพศของตน ประการที่ 4 เอาใจใส่ดูแลสตรีมีครรภ์และจัดประกวดแม่ เพื่อเป็นการปลูกฝังสุขภาพที่สมบูรณ์ของแม่อันเป็นสิ่งแสดงถึงความมีสมรรถภาพที่เข้มแข็งของแม่ ดังที่ท่านผู้หญิงละเอียดพิบูลสงคราม หัวหน้าสำนักวัฒนธรรมหญิงได้ประพันธ์หลักการและเค้าโครงการงานของสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิง ความตอนหนึ่งว่า

หญิงไทยเป็นรากแก้ว	รากฐาน
เพื่ออบรมลูกหลาน	ชาติแก่แล้ว
ลูกไทยแกร่งแข็งปาน	เปรียบเหล็ก
เครื่องระเบียบวินัยแล้ว	เลิศด้วยแม่สอน
สมรมิ่งแม่ไทย	เปรียบมีงม้วลปรักสา
เปรียบได้คือมารดา	เป็นรากแก้วสกุลไทย
สกุลไทยใหญ่องกาม	ด้วยมากความเอาใจใส่
ของแม่บำรุงให้	ลูกสกุลไทยใหญ่จเรนดี

มิ่งแม่คือรากฐาน	ให้ลูกหลานมันคงทวี
แม่แกร่งเข้มแข็งดี	ลูกจักแกร่งเข้มแข็งตาม
แม่แกร่งระเบียบวินัย	ลูกสกุลไทยไม่ขาดขาม
แกร่งระเบียบวินัยตาม	เพราะแม่ไทยเฝ้าจสอน
สกุลไทยจะใหญ่แฉง	ชาติจะแรงเรื่องบวร
คู่หล้าสถาพร	เพราะแม่ไทยเป็นรากฐาน
สกุลไทยใหญ่เข้มแฉง	ชาติจักแกร่งมหาศาล
ชาติไทยจักยืนนาน	เนาเกริกก้องเกียรติไกร

(หจช., มท. 2.2.12/19 " ตั้งประธานและกรรมการจัดการกระจายเสียง
ทางวิทยุในวันสถาปนาสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ.2486")

นอกจากนี้การตั้งสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิง ยังเป็นสิ่งแสดงให้เห็นความเป็นผู้มีอารยธรรมและวัฒนธรรมของชาติอยู่ในขั้นสูง "...การตั้งสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิงผู้ที่ไม่เข้าใจนโยบายที่ลึกซึ้ง ก็นึกกันไปว่าเรื่องอะไรจึงจะไปยกฐานะของผู้หญิง แต่ขอให้เราเข้าใจกันไว้สักข้อหนึ่งว่าในเวลานี้เป็นความจำเป็นเหลือเกินที่จะต้องแสดงว่าวัฒนธรรมของเราสูงแล้ว การจะนำชาติของเราให้ปลอดภัยไปได้ก็ดี หรือเมื่อสงครามสงบแล้ว ฐานะของเราจะดีร้ายอย่างไรย่อมอยู่ที่อารยธรรมและวัฒนธรรมของเราต่อไปพ่ายหน้าเมื่อเสียดสงครามแล้ว คงจะต้องมีการปรับปรุงโลกให้เข้ากับระเบียบใหม่หลักเกณฑ์เรื่องการปรับปรุงนั้นอยู่ที่อารยธรรมและวัฒนธรรมของชาติ เรื่องการยกฐานะของสตรีนั้น เป็นความคิดที่เฉียบแหลมและฉลาดที่สุด เพราะเหตุว่าเป็นวิธีเดียวที่จะแสดงให้เห็นว่า ในด้านอารยธรรมและวัฒนธรรมแล้ว ของเราอยู่ในขั้นสูง" (หจช., [2] สร.0201.10/63 "ให้สอบถามความเห็นทั้งในกรุงและหัวเมืองว่าจะเอาใครเป็นนายกรัฐมนตรี 5 เมษายน-8 พฤษภาคม 2486")

สภาวัฒนธรรมแห่งชาติจึงได้แต่งตั้งให้ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม เป็นประธานสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิง

หลักการดำเนินงานของสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิงนั้นจะเป็นไปตามวัตถุประสงค์
ที่คณะกรรมการได้ตั้งไว้ คือ

1. ให้สตรีไทยถือเกียรติเป็นค่าขวัญสูงสุด รู้จักรักเกียรติของชาติ ของสกุลและ
ของตน
2. ส่งเสริมและยกระดับการครองชีพและความเป็นอยู่ของสตรีไทยให้เหมาะสม
แก่กาลสมัย
3. ให้สตรีไทยรู้จักหน้าที่ในการสร้างตนเอง
4. ให้สตรีไทยรู้จักการดำเนินชีวิตในครอบครัวและรู้จักการเลี้ยงดูอนุชนของชาติ
ให้มีลักษณะอันเหมาะสมที่จะเป็นพลเมืองที่ดีต่อไป
5. ให้สตรีไทยเป็นแม่พิมพ์ที่ดี เพื่อเป็นกำลังในการสร้างชาติในทุกวิถีทาง
6. ให้สตรีไทยรู้จักช่วยตนเองและสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน (นันทิรา ขำทิบาล ,
2530: 214)

ในโครงสร้างของสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิง หน่วยงานที่สำคัญมีบทบาทต่อการดา
เนินนโยบายของจอมพลป. พิบูลสงคราม คือแผนกวัฒนธรรมสงเคราะห์ และแผนกเรื่อง
ราวร้องทุกข์ ดังจะเห็นได้จากแผนกวัฒนธรรมสงเคราะห์จัดตั้งขึ้น เพื่อทำหน้าที่สอดส่อง
สืบสวน ดูแลทุกข์สุขและสงเคราะห์หญิงไทยตลอดจนเผยแพร่วัฒนธรรม สําหรับแผนก
เรื่องราวร้องทุกข์ ทำหน้าที่รับเรื่องราว ข่าวสารข้อมูล คำร้องเรียนจากประชาชน โดย
เฉพาะที่เป็นปัญหาส่วนตัวและครอบครัว ซึ่งประสานงานกับหน่วยราชการอื่น ๆ อย่างไรก็
ตามงานด้านวัฒนธรรมสงเคราะห์จัดเป็นงานใหม่ของผู้หญิง ดังที่ท่านผู้หญิงละเอียด
พิบูลสงคราม ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ความตอนหนึ่งว่า

... ในประเทศที่เจริญแล้วทุกประเทศ ย่อมรับความสามารถของสตรี
โดยสตรีสามารถเข้าร่วมประกอบอาชีพได้ทุกประเภท ทางด้านสังคม
และครอบครัว สตรีก็ได้รับการยกย่องให้ออกงานเคียงคู่กับบุรุษ ดังนั้น
สำหรับประเทศไทย เรื่องเหล่านี้ยังเป็นของแปลกใหม่ไม่นิยมกระทำกัน
จึงควรให้มีการเชิดชูบทบาทและฐานะของผู้หญิงให้อยู่ในสภาพที่น่าพอ
พอใจให้ความมั่นใจแก่หญิงได้ที่จะกระทำหน้าที่ทุกอย่างเคียงคู่ไปกับสามี

ของตนและทางที่จะส่งเสริมที่ดีที่สุด คือ จะต้องเปิดโอกาสให้หญิง
ได้รับการศึกษาอบรมจนเกิดความสามารถ และมั่นใจเพียงพอที่จะ
ปฏิบัติหน้าที่ในบทบาทใหม่ของตน จนเป็นที่ยอมรับในสังคมได้
สำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิง จึงเป็นแหล่งหนึ่งที่จะช่วยส่งเสริมและ เชิดชู
บทบาทของสตรีให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมายนี้ ... ("สัมภาษณ์ท่านผู้หญิง
ละเอียด พิบูลสงคราม" อ้างในสภาสตรีแห่งชาติ 2522 : 61)

ดังนั้น สำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิงจึงได้วางหลักใหญ่ ได้แก่ การแก้ไขสิ่งบกพร่อง
ต่าง ๆ แก่ผู้หญิงตามความคิดเห็นของรัฐบาล ดังปรากฏในบทเพลงสำนักหญิงของสำนัก
วัฒนธรรมหญิงที่ว่า

สำนัก วัชร	ธัมฝ่ายหญิง	เบญจอุดมิ่งขวัญชาติ	ประศาสน์ศรี
อบรมผอง	หญิงไทย ใฝ่ทางดี	ทาหน้าที่ ปลุกปลอบ	ปลื้มครอบครั
บำรุงเลี้ยง	อนุชน ประณีสัย	แนะทางให้ เจนสังคม	นิยมทั่ว
รู้จักแต่ง	ท่าทาง ไว้วางตัว	ไม่หมองมัว วัชรสมบัติ	พิทักษ์เอ

และในบทประพันธ์ของท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม ตอนหนึ่งว่า

"สำนักวัชรธัมฝ่ายหญิง" แท้	หาทางแก้สิ่งชามให้งามสม
ให้หญิงไทยเป็นดอกไม้งามชวนชม	กลืนหอบหวลชวนคนชื่นรีดี
ใครเด็ดดมจะต้องออดมถนอมชวน	ไม่มีวันแรมรามารศรี
เป็นขวัญใจชาติไทยเกียรติทวี	หญิงสงสรีสงวนสักดิรัจฉาไทย
(หจช, มท.2.2.12/19...)	

การดำเนินงานของสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิงแบ่งการงานออกเป็น 5 สาขาได้แก่

1. สาขาส่งเสริมวัฒนธรรมทั่วไป สาขาแบ่งแยกการทำงานออกเป็นแผนกโดย
เฉพาะสำหรับสตรีคือแผนกวัฒนธรรมทางจิตใจ ระเบียบประเพณี ศิลปกรรม วรรณกรรม

าให้เป็นไปเพื่อบุคคล ครอบครัว สังคม อาชีพ และอื่น ๆ ตามโอกาส และความสมควร
แผนการที่ได้จัดทำไปแล้ว คือ ออกแบบเครื่องแต่งกายสมรสเจ้าสาว, วางระเบียบการ
แต่งกายของสตรี

2. สาขาส่งเสริมวัฒนธรรมชีวิตในบ้าน สาขานี้ได้แบ่งการงานออกโดยที่หลัก
การจะอบรมให้แม่บ้านรู้จักหลักการเงิน การอยู่ดีกินดี การครองชีพ ความสัมพันธ์ระ
หว่างคนในบ้าน แผนการที่จัดทำแล้ว คือ จัดตั้งสถานอบรมอาชีพงานบ้าน เผยแพร่การทำ
สวนครัวอย่างถูกวัฒนธรรม พื้นฟูวัฒนธรรมการจัดดอกไม้

3. สาขาส่งเสริมวัฒนธรรมอนุชน สาขานี้ได้วางหลักการเพื่อทำทาราและ
อบรมว่าด้วยการเฝ้าของเด็ก การเลี้ยงดูเด็กเกี่ยวกับสุขภาพและอนามัย การฝึกอบรมและ
ฝึกเด็กให้มีระเบียบและรู้จักช่วยตัวเอง และหลักสุดท้ายก็คือ แหล่งอบรม ซึ่งนอกจาก
จะได้รับจากบ้านและโรงเรียน ทางสาขายังเห็นว่าทางสังคมและสิ่งแวดล้อมก็ทำให้
การอบรมอยู่มาก จึงดำริที่จะส่งเสริมเมื่อมีโอกาส แผนการที่ได้จัดทำแล้ว คือแสดง
การอนุบาลทารกในงานวัฒนธรรมของสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ

4. สาขาส่งเสริมวัฒนธรรมในสังคม เพื่อส่งเสริมให้สตรีได้รับการพักผ่อน และ
ปลุกความรื่นเริงบ้าง และเพื่อความกว้างขวางตามสมควร สาขานี้จึงได้แบ่งออกเพื่อจัด
ประเภทกีฬา การบันเทิง การท่องเที่ยว การเลี้ยง และการรับรอง การรู้จักใช้เวลา
ในยามว่าง ทั้งนี้เพื่อจะได้ผ่อนให้สตรีซึ่งเริ่มทำงานแต่ 5 น. ถึง 23-24 น. ให้ห่าง
จากความคร่ำครึของงานลง และให้สตรีซึ่งมีเวลาว่างมากได้ติดต่อและเห็นหรือได้ยิน
ได้ฟังเรื่องของผู้อื่น บ้าง จะได้มีความกระตือรือร้นขึ้นให้พอเหมาะสมพอดีแผนการที่ได้จัดทำ
ไปแล้ว คือออกแบบเครื่องแต่งกายสมรสเจ้าสาว วางระเบียบการแต่งกายสตรี ทำคานะ
นาการแต่งกายของหญิงเป็นปาลูกตา และการสนทนาทางวิทยุกระจายเสียง จัดการ
แสดงการแต่งกายถูกต้องตามกาลเทศะในงานวัฒนธรรมของสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ เมื่อ
วันที่ 28 มีนาคม 2486 และจัดการกีฬาของสภากวัฒนธรรมฝ่ายหญิง

5. สาขาสงเคราะห์หญิงไทย สาขานี้มีหลักการที่จะส่งเสริมให้สตรีไทยรู้จักรักษา
สุขภาพอนามัยของร่างกาย เพื่อคุ้มครองโรคซึ่งเป็นภัยแก่ตนเองและสังคม เช่นวัณโรค
โรคเรื้อน โรคขาดอาหารที่จำเป็น การคุ้มครองจิตาจาให้เป็นไปบนทางที่ชอบที่ควร มาให้
แบ่งชั้นวรรณะ เพื่อความสามัคคีปรองดองอันเป็นความวัฒนาถาวรของประเทศชาติให้รู้จัก

รักษาตัวเอง ไม่ให้เสียคนโดยถูกการล่อลวงให้รู้จักรักษาความเป็นไทยการคุ้มครองอาชีพ ให้ทำงานสมกับเพศ ไม่ทำงานหนักเกินไป ให้มีเวลาพักผ่อนบ้างการคุ้มครองชีวิตสมรสในด้านเศรษฐกิจและจิตาใจการสงเคราะห์หญิงไทยในลักษณะต่าง ๆ เช่น คนชรา คนอนาถา คนที่ไม่ได้รับความยุติธรรม ครอบครัวทนายสงครามและผู้ประสบภัยในยามฉุกเฉิน (หจข., [3] สร. 0201.62/18 "โครงการและการปฏิบัติราชการของสภาวัฒนธรรม 20 พฤษภาคม 2486 - กันยายน 2496)

นอกจากนี้สำนักงานวัฒนธรรมฝ่ายหญิง สภาวัฒนธรรมชาติ ได้จัดตั้งสมรสสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิงขึ้นในส่วนกลาง อันมีวัตถุประสงค์สำคัญประการหนึ่งเพื่อให้ความศึกษาแก่ประชาชนในด้านการเรือน การครัว การอนามัย สังคมสงเคราะห์ และการศึกษาทั่วไปมีการนัดแนะสมาชิกให้มารับการศึกษาประเภทต่าง ๆ เป็นการประจำสำนักงานมีที่ทำการอยู่ในบริเวณบ้าน "ไทยพันธมิตร" เครื่องหมายของสมรสนี้เป็นรูป "สมเด็จพระศรีสุริเยทศ" ในส่วนภูมิภาคมีสมาคมส่งเสริมวัฒนธรรมประจำจังหวัดเป็นผู้ดำเนินการ

สมรสสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิงได้จัดตั้งขึ้นนี้ มีส่วนในการสนับสนุนนโยบายของรัฐบาลเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในด้านการส่งเสริมและเผยแพร่วัฒนธรรม เช่น การจัดงานวันแม่ของกระทรวงสาธารณสุข การจัดงานสมรสหมู่ขององค์การส่งเสริมการสมรส โดยข้าราชการหญิงที่เป็นสมาชิกของสมรส ๆ จะไปช่วยแต่งตัวให้กับเจ้าสาวที่จะเข้าพิธีสมรสหมู่ ช่วยในด้านการรับรองแขก และจัดหาของแป๊ะ ถูของของขวัญแจกแก่คู่สมรสและของชำร่วยแก่แขกที่มาในงาน (นันทิรา ขำนิบาล , 2530 : 223) เป็นต้น

วิฤกษ์กระจายเสียง

ในการดำเนินนโยบายของ จอมพล ป. พิบูลสงครามนั้นปรากฏทั้งในรูปของการออกกฎหมายโดยผ่านสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ และในรูปของประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เช่น ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องการร้องทุกข์ของภริยาข้าราชการและประชาชน อย่างไรก็ตาม "ความใหม่" ของการดำเนินการของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็คือการนำสื่อใหม่ในรูปของเทคโนโลยีและวัฒนธรรมเท่าที่จะมีในสมัยนั้นเป็นเครื่องมือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผ่านวิฤกษ์กระจายเสียงของกรมโฆษณาการ บทเพลง และละคร โดยกรมศิลปากรซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นการเปิดศักราชใหม่ของการจัดรายการวิทยุ

ดูเหมือนจะไม่มีสมัยใดที่เรียกได้ว่าเป็น "ยุคทอง" ของวิทยุเท่ากับในสมัยของจอมพล ป. พิบูลสงครามการให้ความสำคัญต่อวิทยุกระจายเสียง จะเห็นได้จากการตั้ง "สถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย" อย่างเป็นทางการในปี 2484 และในปี 2485 ได้มีคำสั่งให้ทุกจังหวัดต้องมีวิทยุกระจายเสียงเปิดให้ประชาชนรับฟังได้ทั่วถึง (สุวิมล พลจันทร์, 2531 :91) จังหวัดใดไม่มีถือว่าผิดคำสั่ง อย่างไรก็ตามการส่งวิทยุกระจายเสียงในสมัยนั้น ยังมีข้อจำกัดอย่างมาก ทั้งนี้เพราะยังไม่มีเครื่องมือและช่างงานที่มีประสิทธิภาพสูง สามารถครอบคลุมได้ทั่วประเทศ ดังนั้นอิทธิพลในด้านนี้ของรัฐบาลจึงจำกัดอยู่ในพื้นที่ส่วนกลางเป็นส่วนใหญ

จอมพล ป. พิบูลสงครามเองอาจจะเป็นนายกรัฐมนตรีที่ออกรายการพูดวิทยุกระจายเสียงมากกว่านักการเมืองคนใด ๆ จากสถิติของปี 2478-2486 ได้พูดกระจายเสียงถึง 80 ครั้ง ทั้งนี้ไม่รวมถึงบทความในนามปากกา "สามัคคีชัย" ที่เขียนออกรายการอีกต่างหากในช่วง 2485-2486 อีก 88 บทความ (สุวิมล พลจันทร์, 2531) ก่อนที่จะกระจายเสียงจะต้องงดไประหว่าง 2487-2488 เพราะโรงไฟฟ้าที่วัดเลียบ และสามเสนถูกระเบิดของเครื่องบินสัมพันธมิตร จอมพลป. พิบูลสงครามได้เข้าไปเกี่ยวข้องโดยตรงกับการจัดรายการวิทยุ ซึ่งมีรายการหนึ่งที่เป็นที่รู้จักกันดีในสมัยนั้น คือรายการสนทนาของนายมัน ฐชาติ และนายคง รักไทย (เรียกกันสั้น ๆ ว่ารายการนายมัน-นายคง) รายการนี้เริ่มกระจายเสียงเมื่อ 2482 และมีบทบาทสำคัญในการเป็นกระบอกเสียงของรัฐบาลในช่วงของการเรียกดินแดน 2483 ทั้งยังเป็นกระบอกเสียงสะท้อน "ลัทธิผู้นำ" ของจอมพลป. พิบูลสงคราม เป็นอย่างดียิ่งในช่วง 2485-2486 รายการดังกล่าวเป็นความคิดริเริ่มของนายสังข์ พัธโรทัย ดำรงตำแหน่งหัวหน้ากองเผยแพร่ความรู้ของกรมโฆษณาการคุมงานด้านวิทยุกระจายเสียงและหนังสือพิมพ์ และพระราชธรรมนิเทศ ขณะนั้นดำรงตำแหน่งรักษาการผู้ช่วยอธิบดีกรมโฆษณา ซึ่งเดิมเป็นหัวหน้ากองการต่างประเทศ ทำให้นายสังข์ พัธโรทัยมีบทบาทสำคัญในช่วงการเผยแพร่ลัทธิผู้นำร่วมกับพระราชธรรมนิเทศและในพ.ศ. 2487 จอมพล ป. พิบูลสงคราม มีโครงการจะตั้งพระราชธรรมนิเทศ ไปดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากรแทนพระยาอนุমানราชชน โดยจะให้กรมประชาสัมพันธ์ทำงานประกกันมากยิ่งขึ้นในหน่วยงานสองแห่งนี้ เพื่อการโฆษณาขยายรัฐบาลมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้นรายการนายมัน-นายคง เป็นบทสนทนาโต้ตอบพูดคุยด้วยภาษา

ง่าย ๆ ประกอบเพลงและดนตรีปลุกใจ รายการนี้ยาวประมาณ 30 นาที และออกกระจายเสียงเวลาประมาณ 19.00 น. (สังข์ พัชรีชัย, 2489 : 7, 205) บางครั้งจอมพล ป. พิบูลสงครามก็สั่งหัวข้อและแนวทางมาร่วมรายการด้วย (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2536 : 17)

รายการบทสนทนานายมัน-นายคอง เป็นที่ถูกใจของจอมพล ป. พิบูลสงครามอย่างมาก จนกระทั่งจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ใช้รายการนี้เป็นเครื่องมือในการเผยแพร่อบรมสตรีในเรื่องบทบาทของการเป็น "เมีย" และ "แม่" เช่น การชักชวนให้สตรีให้สนับสนุนนโยบายเพิ่มผลเมืองดังปรากฏในบทสนทนาบางตอนต่อไปนี้

บทสนทนา "มัน-คอง" แสดงทางวิทยุกระจายเสียงเมื่อวันที่ 16 กันยายน 2484

คอง : ข้อเพิ่มผลเมืองนี้ ก็เกี่ยวกับข้อที่ให้มีคนเกิดมาก คนตายน้อยเหมือนกัน

มัน : เกี่ยวกันมากทีเดียว เป็นความประสงค์อย่างหนึ่งของรัฐบาลที่จะให้คนเกิดมากกว่า คนตาย หรือพูดอีกนัยหนึ่งว่า บังคับคนเกิดแล้ว ให้ตายน้อยที่สุดที่จะเป็นไปได้

คอง : เรามีวิธีอะไรบ้าง

มัน : อย่างหนึ่งก็คือ การควบคุมการโรค เมื่อหญิงชายคู่ไหนแต่งงานกัน ก็ควรจะให้มี การตรวจทางสุขภาพของร่างกาย ถ้าเห็นว่าสุขภาพยังไม่ดี จะเป็นภัยแก่คู่แต่งงานนั้น และจะเป็นภัยแก่ลูก ๆ ที่จะเกิด เจ้าหน้าที่ก็ขอให้อย่าง การแต่งงานไว้ก่อนอย่างนี้คุณเห็นเป็นอย่างไร

นอกจากนี้รายการสนทนา "มัน-คอง" ยังได้สนทนาสนับสนุนนโยบายพัฒนาสตรีของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในระดับครอบครัว เน้นให้สตรีเป็นแม่และเมียที่ดี สตรีจะต้องเป็นผู้ให้กำลังใจ และอยู่เบื้องหลังความสำเร็จของสามี ดังปรากฏในบทสนทนาบางตอนต่อไปนี้

บทสนทนา "มัน-คอง" แสดงทางวิทยุกระจายเสียง เมื่อวันที่ 28 ตุลาคม 2484

คอง : การจัดบ้านให้เป็นระเบียบเรียบร้อยเป็นการสร้างความสุขของตนและครอบครัว ยิ่งกว่าจะหาได้จากที่อื่น ๆ

- มัน : ครับ ในบ้านของเราเรามีอิสระที่จะจัดให้น่าอยู่ น่าอาศัยอย่างไรก็ได้
 แปลว่า เรามีอิสระที่จะหาความสุขได้ยิ่งกว่าที่คาดหมาย สิ่งที่จะให้ความสุข
 ในบ้านอย่างยิ่ง อีกอย่างหนึ่งนั่นก็คือแม่บ้านและบุตรของเรานั้นเอง
- คง : จริงซี้ ถ้าแม่บ้านของเราปฏิบัติกรบ้านการเรือนดี ก็ยิ่งทำให้เรารู้สึกผ่อนคลาย
 และ สบายใจไปมาก และตัดความกังวลต่าง ๆ ที่จะต้องทำให้เราเหนื่อย
 ทางใจจนเป็นเหตุให้เสียการเสียงานได้
- มัน : ยิ่งแม่บ้านมีทั้งการบ้านดี มีความประพฤติและการแต่งกายสะอาดเรียบร้อย
 ตามควรแก่อัตตราภาพด้วยแล้ว ก็ยิ่งเพิ่มความสุขให้แก่บ้านมากขึ้น เท่ากัน
 ให้บ้านเรามีความงามพร้อมทุกประการแล้วไม่ต้องไปหาที่อื่น

หนังสือพิมพ์

สมัยรัฐบาลจอมพล. ปิบูลสงคราม รัฐบาลสามารถเข้าควบคุมหนังสือพิมพ์
 เพื่อให้เป็นปากกระบอกเสียงของรัฐบาล มีการออกพระราชบัญญัติและกฎระเบียบต่าง ๆ
 ควบคุมการเสนอข่าวของหนังสือพิมพ์ เช่น ในพ.ศ. 2484 รัฐบาลได้ออกกฎหมายการพิมพ์
 ฉบับใหม่ คือพระราชบัญญัติการพิมพ์ พุทธศักราช 2484 เพื่อกำหนดหน้าที่ของหนังสือพิมพ์ระ
 หว่างสงคราม อันเป็นการเพิ่มอำนาจเจ้าพนักงานการพิมพ์และอธิบดีกรมตำรวจที่จะควบ
 คุมตรวจข่าวหนังสือพิมพ์ได้มากขึ้น จนมีผลทำให้หนังสือพิมพ์ลดจำนวนลงจาก 25 ฉบับเหลือ
 เพียง 12 ฉบับทันที (สุวิมล รุ่งเจริญ , 2526 : 22) นอกจากนี้รัฐบาลยังได้ให้หนังสือ
 พิมพ์สนับสนุนการปกครองของตน เช่น ให้ลงข่าววิญญูสนับสนุนผู้นำหรือจอมพล. ปิบูลสงคราม
 โดยเฉพาะให้ลงข่าวสนับสนุนรัฐบาลในสงครามอินโดจีน พ.ศ. 2484 ที่สำคัญก็คือ ให้หนังสือ
 พิมพ์สนับสนุนนโยบายต่างประเทศของตนที่ร่วมมือกับฝ่ายอักษะประกาศสงครามกับฝ่าย
 สัมพันธมิตร หนังสือพิมพ์หลายฉบับได้วิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลอย่างรุนแรง จนรัฐบาลต้องจับ
 กุมนักหนังสือพิมพ์จำนวนมากด้วยข้อหา "กบฏไทยอิสระ" ในปีพ.ศ. 2485 เช่นกุหลาบ
 สายประดิษฐ์ , อารีย์ ลีวีระ และสุรีย์ ทองวาณิช (สุวิมล รุ่งเจริญ, 2526 : 22) เป็นต้น
 หนังสือพิมพ์เป็นสื่อประเภทหนึ่งที่จอมพล. ปิบูลสงคราม ใช้ในการเผยแพร่
 แนวคิดอุดมการณ์แม่ เรือนนอกเหนือจากการใช้วิทยุกระจายเสียง ครอบคลุมความในหนังสือ
 พิมพ์เหล่านี้จะตีพิมพ์บทความของจอมพล ป.ปิบูลสงครามที่จอมพล ป.ปิบูลสงครามแต่งเอง

โดยใช้นามปากกาว่า สามัคคีไทย และแม่สาย เช่น เรื่อง "ลูกรักขอเสียดาให้แม่เกิด"
 "สิบสองก้าวของหญิงไทย" รวมไปถึงการตีพิมพ์บทประพันธ์ที่แต่งโดยท่านผู้หญิงละเอียด
 พิบูลสงคราม และบทความที่เขียนโดยข้าราชการหญิงซึ่งเข้ามามีบทบาทในสำนักวัฒนธรรมฝ่าย
 หญิง เช่น บทความเรื่อง "หญิงกับความรักชาติ" ของนางนิลรัตน์ บรรณสิทธิวรสาส์น และ
 เรื่อง "แม่พิมพ์ของชาติ" ของนางประยงค์ ถ่องดีกิจการ (นันทิรา ขำภิบาล, 2531:120) เป็นต้น

เพลงและบทละคร

นอกเหนือจากการใช้สื่อต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นแล้ว สมัยของการสร้างชาติยัง
 ได้เน้นวัฒนธรรมทางการแสดง เพลงและวรรณกรรมมาใช้เพื่อจุดมุ่งหมายในการเผยแผว
 คติอุดมการณ์แม่เรือนอีกด้วย จุดเด่นคือผลงานของหลวงวิจิตรวาทการ (อธิบดีกรมศิลปากร
 และรัฐมนตรี "ลอย" ก่อนที่จะมาเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ ระหว่าง
 19 มิถุนายน 2485 - 19 ตุลาคม 2486) ซึ่งเป็นบุคคลที่เรียกได้ว่าเป็นผู้ที่มีส่วนสำคัญต่อ
 นโยบายเกี่ยวกับสตรีในสมัยสร้างชาติของจอมพล.พิบูลสงคราม โดยเฉพาะทางด้าน
 การสร้างแนวความคิดในเรื่องความสามารถความกล้าหาญของผู้หญิงเพื่อเป็นการสนับสนุน
 นโยบายการปลูกใจให้คนรักชาติ และเพื่อปลูกปลอบขวัญชายไทยในยามสงคราม

บทละครที่มีชื่อเสียง และได้รับความนิยมของหลวงวิจิตรวาทการในช่วงนี้ ได้แก่
 เลือดสุพรรณ (2479), เจ้าหญิงแสนหวี (2481), มหาเทวี (2481) เบญจเพศ
 (2481), น่านเจ้า (2482) จนถึงเรื่องสุดท้าย ท่อขุนผาเมือง (2483) เนื้อเรื่อง
 ของบทละครเหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นนิยายอิงประวัติศาสตร์ซึ่งง่ายต่อการถ่ายทอดและสร้างความ
 เข้าใจแก่ผู้ชม นำสังเกตว่าในการสร้างตัวละครหญิงของหลวงวิจิตรวาทการเป็นเรื่อง
 ของวีรสตรีชาติไทยที่ต่อสู้เพื่อเอกราชและเผ่าพันธุ์ไทย หลวงวิจิตรวาทการสร้างตัวละคร
 หญิงให้มีบทบาทในการเสียสละและทำงานเพื่อชาติเท่าเทียมกับตัวละครชายและบทละคร
 บางเรื่องตัวละครหญิงกลับมีบทบาทสำคัญในการเสียสละและการทำงานเพื่อชาติเด่นกว่าตัว
 ละครชายเสียอีก ดังเช่นเรื่องในบทละครเรื่องศึกกลาง, เจ้าหญิงแสนหวี ในบทละคร
 เรื่องเจ้าหญิงแสนหวี, กองแก้วในบทละครเรื่องตายตามหน้าและเบญจมาศในบทละคร
 เรื่องอานุภาพพ่อบุญรามคำแหง เป็นตัวละครหญิงที่มีบทบาทเท่าเทียมกับตัวละครชาย ส่วน
 ดวงจันทร์ในบทละครเรื่องเลือดสุพรรณ, เจ้าหญิงยุพดี ในบทละครเรื่องเบญจเพศ, พระ

นางจิระประภา ในบทละครเรื่อง มหาเทวี และจามรี ในบทละครเรื่องอาณูภาพ แห่งความเสียสละ มีบทบาทที่แสดงถึงความรักชาติและเสียสละเพื่อชาติมากกว่า (ประ อรรถันท์ บรูณมาตร, 2528: 116) ที่เป็นดังนี้อาจเนื่องมาจากหลวงวิจิตรวาทการต้องการสร้างแนวคิดให้ทุกคนเห็นว่า ภายใต้อาณัติของสงครามเช่นนี้เป็นหน้าที่ของประชาชน ทุกคนที่จะต้องช่วยเหลือป้องกันประเทศไม่ว่าเพศใด วัยใด ประชาชนทุกคนจะต้องกระทำ ตัวให้เข้มแข็งมีระเบียบวินัยที่ดี มีจิตใจหนักแน่น พร้อมทั้งจะเสียสละชีวิตเป็นชาติพลีได้ โดยเฉพาะในภาวะสงครามเช่นนี้สตรีไทยจะต้องมีบทบาทสำคัญเท่าเทียมชาย เพื่อให้ สตรีมีกำลังใจ นับว่าเป็นจิตวิทยาที่แยบยลอันหนึ่งที่ต้องการจะเน้นให้เห็นว่า แม้แต่สตรีตัว เล็ก ๆ ร่างกายบอบบาง ก็ยังมีจิตใจที่กล้าหาญ เด็ดเดี่ยว สามารถเสียสละและทบทวนหน้าที่ เพื่อชาติได้ แล้วนับประสาอะไรกับผู้ชายที่แข็งแรงทั้งทางร่างกายและจิตใจ จะนั่งดู คายอยู่ได้ จึงนับเป็นการปลุกเร้าใจอย่างหนึ่ง

นอกเหนือจากละครเพลงประวัติศาสตร์ดังกล่าว สมัยของจอมพล ป. พิบูล- สงคราม ยังเป็นสมัยของการเปลี่ยนแปลงในวงการเพลงที่เรียกว่า "เพลงสากล" เป็นอย่างมาก การที่สมัยนี้ได้เน้นการใช้สื่อวิทยุกระจายเสียง ก็ได้ก่อให้เกิด "วงดนตรี กรมโฆษณาการ" (อันเป็นต้นกำเนิดของวงดนตรีสุนทราภรณ์ในสมัยต่อมา) นักแต่งเพลง (ทั้งเนื้อร้องและทำนอง) ที่มีชื่อเสียงรู้จักกันดี เช่น เอื้อ สุนทรสนาน (เดิมชื่อ บุญเอื้อ และต้องกลายเป็นเอื้อ ก็ด้วยนัยบายตั้งชื่อบุคคลให้เหมาะสมของจอมพล. พิบูลสงคราม) เวศ สุนทรจามร และ แก้ว อัจฉริยะกุล ตลอดจนนักร้องอย่างชวลี ช่วงวิทย์ รุจี รมรากุล (มันทนา รมรากุล) ล้วน ควีฉรรม เลิศ ประสมทรัพย์ ก็เริ่มโด่งดังขึ้นมาในยุคนี้ ในตอนเริ่มแรกแนวเพลงเน้นเรื่องปลุกใจให้รักชาติและชักชวนให้คนไทย "สร้างชาติ" ด้วยการทำงานอย่างขยันขันแข็ง อย่างเพลง "ไถ่แก้ว" ของหลวงวิจิตรวาทการ (นำสนใจ คือ จอมพล. พิบูลสงครามเกิดปีระกา ดังนั้นไถ่จึงเป็นสัญลักษณ์ต่าง ๆ ในช่วงที่ท่านมีอำนาจ) เพลง "กลีกรไทย" ของเอื้อ สุนทรสนาน แต่ระยะต่อมาก็เปลี่ยนไปสู่การนำเสนอ รายละเอียดปลีกย่อยทางด้านวัฒนธรรมเช่น เพลง "สวมหมวกไทย" เพลง "พิบูลสดุดี" (ที่ประกอบกรณียารูปท่านผู้นำแทนพระบรมฉายาลักษณ์) "เดินตามผู้นำ" ของหลวง วิจิตรวาทการ (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, 2536 : 20-21)

ในการดำเนินนโยบายเพื่อมุ่งปลูกฝังแนวคิดดังกล่าว จอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็ได้นำบทเพลงมาใช้เพื่อกระตุ้นและเพื่อการปลุกความสำนึกในความสำคัญของตัวสตรีและการรำลึกถึงชาตินิยมเพื่อเร้าใจในเรื่องนี้ เช่น การแต่งเพลงสาวสมัยใหม่ สนับสนุนการปรับปรุงการแต่งกายของสตรี เพลงบัวงาม เพื่อสนับสนุนความกล้าหาญของสตรี เพลงคุณของแม่ เพื่อยกฐานะของสตรีผู้เป็นมารดา นอกจากนั้นเพื่อเป็นการสนับสนุนให้ชายหญิงได้พบกันให้มีโอกาสในการสมรสเพื่อเพิ่มพลเมืองท่านผู้หญิงละเอียดก็ได้แต่งเพลง ราวงขึ้น 6 เพลง โดยแต่ละเพลงล้วนมีเนื้อหาสาระในการสนับสนุนนโยบายเกี่ยวกับสตรีไทยทั้งสิ้น ได้แก่ เพลง ดวงจันทร์ เพื่อสร้างภาพสตรีที่มีความงามที่เทียบพร้อมด้วยรูปสมบัติและคุณสมบัติสมกับคำว่า "ดอกไม้ของชาติ" เพลงดอกไม้ของชาติ เพื่อชี้ให้เห็นว่าสตรีเป็นเครื่องชี้ถึงความเป็นอารยะชาติ เพลงหญิงไทยใจงาม เพื่อสนับสนุนให้สตรีเป็นกำลังใจของชาย เป็นต้น

ส่วนด้านการจัดฉายภาพยนตร์นั้น กระทรวงการสาธารณสุขได้สร้างภาพยนตร์ขึ้น 3 เรื่องเพื่อส่งเสริมการสมรสและให้ประชาชนตระหนักในความสำคัญของการสร้างครอบครัวให้เป็นปึกแผ่นคือภาพยนตร์เรื่อง "วัยคะนอง" เพื่อชี้ให้เห็นถึงผลเสียของความไม่รับผิดชอบต่อครอบครัวของชายผู้เป็นสามี เรื่อง "ยอดชายา" แสดงให้เห็นถึงความดีงามของสตรีผู้เป็นภรรยา และเรื่อง "กิ่งทองใบหยก" เพื่อแสดงให้เห็นถึงการครองชีวิตอันมีความสุขราบรื่นของสามีภรรยา (นันทิรา ขำทิบาล, 2531 : 129)

บทบาทและแนวความคิดของบุคคลสำคัญ

การเผยแพร่นโยบายเชิดชูบทบาทของการเป็น "เมีย" และ "แม่" ส่วนหนึ่ง นำมาจากการดำเนินงานของบุคคลสำคัญๆ ดังต่อไปนี้

ระดับผู้นำของรัฐ มีบุคคลที่มีความสำคัญในการสร้างและเผยแพร่แนวคิดดังกล่าวได้แก่จอมพล ป. พิบูลสงคราม หลวงวิจิตรวาทการ ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม

จอมพล ป. พิบูลสงคราม

จอมพล ป. พิบูลสงคราม เดิมชื่อ แปลก ชิตตะสังคะ เกิดวันที่ 14 กรกฎาคม 2440 เป็นบุตรคนที่ 2 ในจำนวน 5 คนของนายชิต และนางสาวอังก์ ชิตตะสังคะ เข้า

ศึกษาเริ่มแรกที่วัดเขมาภิตาราม จังหวัดนนทบุรี และเนื่องจากชอบทหารจึงเข้าเรียนในโรงเรียนนายร้อยจนจบปีการศึกษา 2454 ได้เข้าศึกษาต่อที่โรงเรียนเสนาธิการ และด้วยความสามารถจึงได้รับการคัดเลือกจากทางราชการส่งไปศึกษาวิชาทหารต่อที่ประเทศฝรั่งเศส ซึ่งเป็นประเทศที่จอมพล ป.พิบูลสงครามได้รู้จักนักเรียนไทยคนอื่นๆ ที่สำคัญคือ นายปรีดี พนมยงค์ นายควง อภัยวงศ์ จอมพล ป. พิบูลสงคราม เริ่มเข้ามามีบทบาททางการเมืองในระดับสูงด้วยการชักชวนของพลโทประยูร ภมรมนตรี เข้ามาร่วมในการเปลี่ยนแปลงการปกครองของคณะราษฎรเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน 2475 ฐานะของจอมพล ป. พิบูลสงครามค่อย ๆ ก้าวขึ้นมาอยู่ระดับแถวหน้าของคณะราษฎรเมื่อให้การสนับสนุนพระยาพหลพลพยุหเสนาที่รัฐประหารรัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดาเมื่อวันที่ 20 มิถุนายน 2476 และมีบทบาทในการปราบปรามกบฏวรวะเดชเมื่อวันที่ 24 ตุลาคม 2476 ทำให้ความสามารถของจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นที่ยอมรับของคณะราษฎรมากขึ้น เมื่อฝ่ายบริหารเกิดขัดแย้งกับฝ่ายนิติบัญญัติ รัฐบาลพระยาพหลฯ จึงสั่งปิดสภาผู้แทนราษฎรและให้มีการเลือกตั้งใหม่ในวันที่ 12 พฤศจิกายน 2481 ตามวิถีทางประชาธิปไตย ผลการเลือกตั้งครั้งนี้ได้เปิดโอกาสให้จอมพล ป. พิบูลสงครามซึ่งขณะนั้นมียศเป็นพันเอกหลวงพิบูลสงคราม และเป็นคนสนิทของพระยาพหลพลพยุหเสนาขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี (สุวิมล พลจันทร์, 2531: 76-77)

ภายหลังจากที่จอมพล ป.พิบูลสงคราม ได้ขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี สิ่งที่รัฐบาลของจอมพล จะต้องรับทำอย่างเร่งด่วนคือ การพยายามสร้างเสถียรภาพและความมั่นคงให้กับระบอบใหม่ด้วยการกำหนด "นโยบายสร้างชาติ" เป็นแกนนำในการบริหารประเทศ โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะยกระดับความเจริญรุ่งเรืองให้เกิดขึ้นกับประเทศชาติและประชาชนให้ทัดเทียมกับอารยประเทศ

จากการที่ จอมพล ป. พิบูลสงคราม กำหนดนโยบายสร้างชาติเป็นแกนนำในการบริหารประเทศนั้นจะพบว่า จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ให้ความสำคัญแก่สตรีเป็นกรณีพิเศษ โดยมีการประกาศออกเป็นกฎหมาย พระราชบัญญัติและประกาศกระทรวง แก่ ๖ พระเบียบปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับผู้หญิง ตลอดจนมีการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมหลายๆอย่างของสังคมไทย จนอาจกล่าวได้ว่า รัฐบาล จอมพล ป.พิบูลสงครามมีนโยบายเกี่ยวกับสตรีอย่างชัดเจน

นโยบายพัฒนาสตรีเพื่อให้เป็นเมียและแม่ที่ดีในสมัยนั้น อาจเข้าใจได้ว่าเป็น การเรียนการทำงานเพื่อชาติสำหรับสตรีชาวเยอรมัน ดังที่ปรากฏในรายงานการไปดูและ สังเกตงานโฆษณาการในปี พ.ศ. 2479 (หจข., [2] สร.0201.25/26 "เรื่องราย งานการไปดูและสังเกตงานโฆษณาในยุโรปของ นายไพโรจน์ชัยนาม 19 พฤศจิกายน 2479" ปีก 1 ใน 2 ปีก)

อย่างไรก็ตามในความเป็นจริงแล้วการดำเนินนโยบายเชิดชูบทบาทของเมียและ แม่และการเสริมสร้างโครงสร้างของครอบครัวแบบเก่าให้มั่นคงขึ้นอีกครั้งหนึ่งมิได้เลียน แบบเยอรมันแต่เพียงประเทศเดียว การดำเนินนโยบายดังกล่าวเป็นปรากฏการณ์ของ โลกในขณะนั้นทั้งในประเทศอิตาลี ญี่ปุ่น โซเวียตรัสเซีย ฯลฯ ในประเทศไทยก่อนจะมี การกำหนดนโยบายเกี่ยวกับสตรีได้มีการเสนอความเห็นทางหนังสือพิมพ์ เช่น ประชาชาติ เรื่อง "อิตเลอรักับภาวะสตรีเยอรมัน" โดยเสนอว่า รัฐบาลของอิตเลอรัให้สตรีมีการศึกษา ขึ้นสูงและเล่นกีฬาของหญิงสาว ให้ออกคำสั่งให้สตรีออกจากโรงงานอุตสาหกรรมและ ต้องการจะให้สตรีกับไปทำธุระกับการบ้านการครัวหุงหาอาหารและเลี้ยงดูบุตร (ประชา ชาติ, 30 ธันวาคมพ.ศ. 2476) นอกจากบทความดังกล่าวแล้วยังมีบทความเรื่อง "สภา สตรีในประเทศอิตาลี" ผู้เขียนได้กล่าวว่ารัฐบาลอิตาลีจะอุปการะสตรีสมรสแล้วเป็น อย่างดีการหย่าร้างจะไม่อนุญาตให้เกิดมีขึ้นได้เลยชายโสดมีจำนวนน้อยเพราะถูกรีดภาษี อย่างแรง (ประชาชาติ, 12 มีนาคม พ.ศ. 2479) และในบทความเรื่อง "ทหาร หญิงในกองทัพรัสเซีย" โดยเสนอว่า รัสเซียกำลังบำรุงการทหารเป็นการใหญ่ มีกอง ทပ်บกและอากาศเข้มแข็งที่สุดชาติหนึ่งในโลก ในกองทัพที่เข้มแข็งนั้นมีทหารผู้หญิงร่วมอยู่ ด้วยมากมายเป็นทั้งช่างเครื่อง นักบิน และทหารมาลั่นเป็นผู้กล้าหาญ กำลังใจดี (ประชาชาติ, 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2479) เป็นต้น

วิธีการเผยแพร่แนวคิดอุดมการณ์แม่เรือน จอมพล ป. พิบูลสงครามได้

ดำเนินการในหลายรูปแบบ กล่าวคือออกมาในรูปของคำวิงวอน ประกาศและการออกเป็น คำสั่ง เนื้อหาส่วนใหญ่มุ่งจะชี้แจงให้เห็นถึงเจตนารมณ์ในการพัฒนาสตรีให้เจริญทัดเทียม อารยประเทศ ประกอบกับการที่ประเทศต้องเผชิญกับภาวะสงครามที่เป็นแรงผลักดัน อีกประการหนึ่งที่สตรีได้รับการเน้นความสำคัญมากยิ่งขึ้น ทั้งในฐานะผู้สร้างกำลังพลเมือง ในเชิงปริมาณและคุณภาพในฐานะผู้มีบทบาทในครอบครัวในสังคมและในการป้องกันประเทศ

เช่น คาวีงวอนนั้นจะเกี่ยวกับเรื่องการชักชวนให้สตรีไทยเปลี่ยนแปลงการแต่งกาย
 ได้แก่ คาวีงวอนของท่านนายกรัฐมนตรี ผากไว้แต่พี่น้องสตรีไทย ชักชวนให้เลิกนุ่งผ้า
 โจงกระเบนและผ้าคาดอก แต่ให้หันมานุ่งผ้าขึ้นและสวมเสื้อและไว้ผมยาว คาวีงวอนแต่ที่
 น้องสตรีไทยเรื่องการสวมหมวกเป็นต้น ส่วนประกาศ ได้แก่ เรื่องการสนับสนุนการแต่ง
 กาย และการส่งเสริมความสงบสุขในครอบครัว เช่น ประกาศ เรื่องท่านเจ้าคุณพระ
 ประยูรวงศ์ สนับสนุนนโยบายของท่านนายกรัฐมนตรีในการเปลี่ยนแปลงประเพณีการแต่ง
 กายของสตรีไทย ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี "เรื่องการปฏิบัติของหัวเมีย" (2486)
 ประกาศของสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ "เรื่องวัฒนธรรมหัวเมีย" (2487) ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี
 "เรื่องการร้องทุกข์ของภริยาข้าราชการและประชาชน" (2486) ประกาศสำนักวัฒนธรรม
 ฝ่ายหญิง "เรื่องการช่วยเหลือและส่งเสริมความสงบสุขระหว่างสามีและภรรยา และ
 เพื่อให้การประกาศต่างๆ มีผลบังคับใช้ เพื่อให้เป็นไปตามนโยบาย จอมพล ป.พิบูลสงคราม
 ได้ออกเป็นคำสั่งซึ่งส่วนใหญ่มุ่งที่ข้าราชการเป็นหลัก เพื่อให้ข้าราชการประพฤติปฏิบัติ
 เป็นแบบอย่างแก่ประชาชนเช่นคำสั่งเรื่อง ห้ามมิให้ข้าราชการคบผู้สาวพ.ศ. 2486 คำสั่ง
 เรื่องครอบครัวของข้าราชการและเรื่องการสนับสนุนให้ข้าราชการสมรสหมู่ (2486) มี
 จุดมุ่งหมายเพื่อให้ข้าราชการปฏิบัติตนให้เป็นหัวหน้าครอบครัวที่ดี มีความรับผิดชอบและ
 ยกย่องภรรยาของตน รวมทั้งกำหนดการเลื่อนขั้นเงินเดือนตามความเหมาะสม

นอกจากนั้นจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้เน้นวิธีการสร้างค่านิยมขึ้นมาใช้ในการ
 เผยแพร่อีกวิธีหนึ่งด้วย ได้แก่ คำขวัญว่า "แม่พิมพ์ของชาติ" ผู้เป็นแบบอย่างของสมาชิกใน
 ครอบครัว "ดอกไม้ของชาติ" ยกย่องการที่หญิงเป็นผู้นำในการปรับปรุงวัฒนธรรมของชาติ
 ในด้านการแต่งกายให้เสมออารยประเทศ "ขวัญไทยอยู่ที่หญิงไทย" ยกย่องความกล้า
 หายของผู้หญิงในเวลาสงคราม ผู้หญิงต้องมีจิตใจที่เข้มแข็ง เป็นขวัญเป็นกำลังใจของชาติ
 "มารดาของชาติ" ยกย่องผู้หญิงเป็นผู้สร้างชาติด้านกำลังพลเมือง เป็นต้น

หลวงวิจิตรวาทการ

หลวงวิจิตรวาทการ เดิมชื่อกิมเหลียง วัฒนปฤดา เกิดที่จังหวัดอุทัยธานี
 เมื่อวันที่ 11 สิงหาคม พ.ศ. 2441 เป็นบุตรนายอินทร์และนางคล้ายซึ่งมีอาชีพค้าขาย
 ด้านการศึกษา เนื่องจากความขัดสนทางครอบครัวจึงได้หันไปศึกษาทางธรรมตั้งแต่อายุ

13 - 20 ปี เริ่มทำงานครั้งแรกในกระทรวงต่างประเทศ ตำแหน่งเสมียน กองการกงสุล
 อัคราเงินเดือน 20 บาท ในพ.ศ. 2463 ย้ายไปเป็นเลขานุการสถานทูตไทยประจำ
 กรุงปารีส ศึกษาวิชากฎหมายและรัฐศาสตร์ในมหาวิทยาลัยปารีส แต่ไม่จบ เพราะต้อง
 ย้ายไปลอนดอน พ.ศ. 2469 เป็นเลขานุการสถานทูตไทยกรุงลอนดอน เขียนหนังสือ
 สารคดีเรื่อง พุทธานภาพ , มันสมอง , วิชาแปดประการ พ.ศ. 2470 ย้ายเข้ามาประจำ
 กระทรวง เขียนหนังสือเรื่อง ความฝัน จิตตภาพ ประวัติศาสตร์สากล และปาฐกถา
 อีกเป็นจำนวนมาก เช่นเรื่อง "กำเนิดของหนังสือพิมพ์และชีวิตนักประพันธ์" (พิมาน แจ่มจรัส,
 2533 :23-25)

หลวงวิจิตรวาทการเป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญยิ่งในการสนับสนุนและเผยแพร่
 นโยบายวัฒนธรรมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เพราะไม่เพียงแต่ดำรงตำแหน่งประ
 ธานคณะกรรมการรัฐนิยมเท่านั้น(แถมสุข นุ่มนนท์, 2521 : 34) ยังเป็นอธิบดีคน
 แรกของกรมศิลปากร และเขียนบทละครพูดปลุกใจให้คนเกิดความรู้ศึกษาตินิยมอีกด้วย แม้
 จะมีคนจำนวนหนึ่งมองว่าหลวงวิจิตรวาทการเป็นเพียงผู้รับใช้ชั้นนักการเมือง เพราะได้ใช้
 ความสามารถในการประพันธ์ ทำงานให้รัฐบาลหลายชุดตั้งแต่คณะราษฎร จอมพล ป.
 พิบูลสงคราม จนถึงจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ แต่หากมองอีกด้านหนึ่งก็เป็นเรื่องไม่น่าแปลกที่
 หลวงวิจิตรวาทการจะมีแนวคิดสอดคล้องกับ จอมพล ป. พิบูลสงครามและทำงานสนอง
 นโยบายวัฒนธรรมด้วยความเต็มใจ เพราะหลวงวิจิตรวาทการเองก็เป็นสามัญชนที่ไต่เต้า
 ผ่านระบบสงฆ์และระบบราชการขึ้นมา เป็นปัญญาชนของชนชั้นกลางและกลุ่มอำนาจใหม่
 ย่อมเห็นความสำคัญในการต่อสู้เพื่อความชอบธรรมและความเป็นใหญ่ของชนชั้นกลางผ่าน
 แนวคิดชาตินิยม

ในปี 2477 หลวงวิจิตรวาทการได้รับการทาบทามให้ดำรงตำแหน่งอธิบดีกรม
 ศิลปากร (2477-2484) โดยความเห็นชอบจากทั้งหลวงประดิษฐมนูธรรมและหลวงพิ
 บูลสงคราม เมื่อหลวงวิจิตรวาทการเข้ารับตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร จึงได้รับการมอบ
 หมายให้มาทำงานการเผยแพร่ความคิดชาตินิยม นับได้ว่าท่านเป็นอธิบดีคนแรกที่ต้องรับ
 ผิดชอบงานละครและดนตรีโดยตรง นอกจากนั้น หลวงวิจิตรวาทการยังได้รับมอบหมายให้
 ตั้งโรงเรียนนาฏดุริยางค์(ขึ้นในปี พ.ศ. 2477 ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนศิลปากร
 และวิทยาลัยนาฏศิลป์ตามลำดับ) ในปี พ.ศ. 2479 นักเรียนของโรงเรียนนาฏดุริยางค์

สามารถเปิดการแสดงให้สาธารณชนชมได้ เรื่องแรกที่แสดงคือ เลือดสุพรรณ ซึ่งประสบความสำเร็จอย่างยิ่งในการปลูกเร้าให้คนดูเกิดความรู้สึกรักชาติและช่วยให้กรมศิลปากรของบประมาณจากรัฐบาลได้ (หลวงวิจิตรวาทการ, 2502:303-307) ละครรักชาติในช่วงนี้เป็นที่พอใจของทั้งหลวงประดิษฐมนูธรรมและหลวงพิบูลสงคราม

ตั้งแต่ปี 2481 จนถึงปีที่หลวงวิจิตรวาทการพ้นตำแหน่งอธิบดีกรมศิลปากร ในปี 2484 หลวงวิจิตรวาทการได้เขียนบทละครปลูกฝังแนวคิดชาตินิยมและสนับสนุนนโยบายพัฒนาสตรีของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ต้องการให้สตรีมีความเข้มแข็งทั้งทางดานจิตใจและแข็งแรงทางร่างกายเพื่อเป็นการสนับสนุนนโยบายการปลูกใจให้คนรักชาติและเพื่อปลูกฝังอุดมการณ์ชาตินิยมตามแนวทางของรัฐบาลในสมัยนั้น แกนเรื่องของละครหลวงวิจิตรวาทการในช่วงนี้จะเน้นเรื่องการรวมชาติ การเสียสละเพื่อชาติและความเป็นชาติมหาอำนาจ ละครเรื่องมหาเทวี (2481) ได้หยิบเอาเรื่องนางกษัตริย์แห่งล้านนาผู้ช่วยรวบรวมแผ่นดินไทยยังแตกแยกออกเป็นรัฐเล็กรัฐน้อยก็คงจะเจริญรุ่งเรืองได้ยาก เพราะไม่สามารถกลายเป็นประเทศที่เป็นปึกแผ่นได้ ละครเรื่องเจ้าหญิงแสนหวี (2481) ก็ช่วยสนับสนุนนโยบายรวมชาติแผ่นดินไทยเช่นกัน โดยแสดงให้เห็นว่าคนในรัฐตามชายแดนหม่าก็คือคนไทยเช่นเดียวกับคนไทยในประเทศไทย แต่ที่แยกกันเป็นคนละประเทศก็เนื่องมาจากความขัดแย้งในอดีต ละครเรื่องนางเจ้า (2482) กระตุ้นความรู้สึกชาตินิยมโดยแสดงให้เห็นว่าคนไทยถูกขับไล่ออกจากบ้านเกิดเมืองนอนทางตอนใต้ของจีนจนถอยร่นมาอยู่ในดินแดนแหลมทองละครเรื่องนี้มีส่วนช่วยสร้างความชอบธรรมให้กับการตัดสินใจของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในการประกาศสงครามกับฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2483 เพื่อเรียกร้องดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงคืนมาเพราะ เป็นการตอกย้ำเหตุผลว่าคนไทยจำเป็นต้องสู้เพื่อรักษาที่มั่นสุดท้ายไม่ว่าเช่นนั้นก็จะถูกผลักดันตกแหลมทอง ละครเรื่องพ่อขุนผาเมือง (2483) นั้นนอกจากจะสรรเสริญการต่อสู้เพื่อความเป็นเอกราชจากเขมรแล้ว ยังเสนอแนะว่าเขมรและไทยต่างก็เป็นคนเผ่าพันธุ์เดียวกันและคนเขมรก็อยากอยู่ภายใต้การปกครองของไทย โดยห้ามเหสีของพ่อขุนผาเมืองซึ่งเป็นชาวเขมรตัดสินใจฆ่าตัวตายเพื่อปกป้องนครหาต่อพ่อขุนผาเมืองว่ามีมเหสีเป็นคนต่างชาติ แต่ก็คร่ำครวญก่อนตายว่าเป็นการเข้าใจผิดว่าเขมรและไทยเป็นคนละชาติ ละครเรื่อง "อนุสาวรีไทย (2482)" ได้ตั้งใจเขียนขึ้นเพื่อสนับสนุนรัฐนิยมของ จอมพล ป. พิบูลสงคราม อย่างชัดเจน ตัวเอกของละครเรื่องนี้

เป็นตัวอย่างที่ดีของพลเมืองไทยที่เลี้ยงดูอบรมลูกชายหญิงทั้ง 7 คน ให้ประกอบอาชีพอย่างขยันขันแข็ง เพื่อสร้างชาติไทยตามรัฐธรรมนูญ ฉบับที่ 7 ต่อมาตัวเอกถูกฆ่าตายในขณะที่พยายามขัดขวางการจารกรรมเพื่อล้างความลับเกี่ยวกับการสร้างอนุสาวรีย์ไทยลูกสาว แก่แค้นแทนพ่อโดยการยิงฆาตกรตาย ศาลยกโทษให้เพราะเธอได้ทำหน้าที่ในฐานะพลเมืองไทยที่มีต่อชาติบ้านเมืองตามรัฐธรรมนูญ ฉบับที่ 2 (จิราพร วิทยศักดิ์พันธุ์, 2536 : 20)

ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม

ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม เกิดที่จังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ 25 ตุลาคม พ.ศ. 2446 เป็นบุตรคนแรกในตระกูลพันธุกระวี ได้เคยมาศึกษาในกรุงเทพฯ เป็นนักเรียนประจำที่โรงเรียนสตรีวิทยา แล้วกลับไปจังหวัดพิษณุโลก เข้าเรียนต่อในโรงเรียนประจำจังหวัด เมื่อคณะมิชชันนารีมาตั้งโรงเรียนหญิงขึ้นจึงย้ายมาเรียนที่โรงเรียนผดุงนารี ต่อมาได้แต่งงานกับ ร.ท.แปลก จิตตะสังคะ (จอมพล ป.พิบูลสงคราม) เมื่อวันที่ 14 มกราคม 2459 ขณะนั้นท่านผู้หญิงมีอายุเพียง 14 ปี พอแต่งงานได้ 3 เดือน ก็ย้ายตามสามีเข้ากรุงเทพฯ เพื่อเข้าเรียนในโรงเรียนทหารปืนใหญ่สองปีต่อมา ร.ท.แปลก จิตตะสังคะ เรียนจบหลักสูตรก็ย้ายกลับเข้ากรมเดิมที่พิษณุโลก

เมื่อ พ.ศ. 2467 ร.ท. แปลก ได้ย้ายไปประจำปืน 1 ร.อ.ได้รับทุนไปศึกษา ณ ประเทศฝรั่งเศส ท่านผู้หญิงละเอียดได้ย้ายกลับไปอยู่กับบิดามารดาที่พิษณุโลก และได้เข้าเป็นครูในโรงเรียนผดุงดุริณีเป็นเวลา 3 ปี เมื่อ ร.ท. แปลก กลับมาจากประเทศฝรั่งเศสได้เป็นผู้บังคับกองตรวจอากาศยานกรมจเรทหารปืนใหญ่ จึงได้ย้ายตามมาอยู่กรุงเทพฯ ในขณะที่มียศเป็นพันโทหลวงพิบูลสงคราม ได้เป็นบุคคลสำคัญคนหนึ่งในการเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมาท่านผู้หญิงละเอียดก็ได้มีฐานะเป็นภริยานักการเมืองซึ่งมีบทบาทสำคัญตลอดเวลาที่จอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี

ท่านผู้หญิงละเอียด ได้มีบทบาทสำคัญในการเผยแพร่แนวคิด "อุดมการณ์แม่เรือน" เป็นอันมากนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2481 คือ เป็นผู้อุปถัมภ์สมาคมสงเคราะห์ผู้มิบุตรมากใน พ.ศ. 2484 เป็นปรีกษาของสมาคมมารดาแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใหญ่ (แฉมสุข นุ่มนนท์, 2521:41) ท่านได้มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมวัฒนธรรมกล่าวคือ ได้รับหน้าที่

เป็นประธานสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิง ท่านเห็นว่ามีส่วนที่ช่วยบ้านเมืองนยามคับขันนี้ได้เป็นอย่างดี เช่นเดียวกับสตรีในสมัยก่อน แต่มีช่วงเวลาที่จะจับอาวุธต่อสู้ข้าศึกแล้ว เพราะเป็นสงครามทางวัฒนธรรมซึ่งจะค่อย ๆ กลืนชาติอย่างเบื่อกเบือน ท่านจึงมีความคิดริเริ่มที่จะให้แม่บ้านทั้งหลายซึ่งเป็นผู้บริหารบ้านของตนได้มีโอกาสพบปะสนทนาแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดซึ่งกันและกันจะได้มีความรอบรู้กว้างขวางและออกมามีส่วนช่วยบ้านเมือง จึงได้ตั้งสโมสรวัฒนธรรมขึ้นเป็นครั้งแรกในกรุงเทพฯ และค่อยๆ ขยายออกไปจนครบทุกจังหวัด เริ่มจากให้ภรรยาบรรดาข้าราชการในจังหวัดนั้นรับสนองนโยบายของทางราชการในด้านวัฒนธรรมไปปฏิบัติให้ได้ผลสมมุ่งหมาย ให้ได้ร่วมแรงร่วมใจกันปฏิบัติงานเพื่อส่วนรวม เป็นการสามัคคีระหว่างภรรยาข้าราชการและยังได้แผ่ขยายไปสู่ประชาชนทั่วไป

ท่านผู้หญิงมีบทบาทสำคัญในการแต่งบทละคร บทเพลง เขียนคำประพันธ์เพื่อสนับสนุนลัทธิชาตินิยม เชิญชวนให้ผู้หญิงปฏิบัติตัวให้เป็นแม่และเมียที่ดี อดย้านามปากกาว่า "ปราณีต" และ "ละเอียด พิบูลสงคราม" ซึ่งนอกจากจะเขียนคำประพันธ์ของตนเองแล้ว ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม ยังเขียนขึ้นเพื่อประกอบบทความของท่านจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งบทความ คำประพันธ์เหล่านี้ จะส่งไปลงตามหนังสือพิมพ์ฉบับต่าง ๆ ไม่ต้องผ่านการตรวจของทางราชการและอ่านออกอากาศทางสถานีวิทยุของกรมโฆษณาการ ดังตัวอย่างคำประพันธ์ของ ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม ให้หนังสือพิมพ์สุภาพสตรี อดย้านามปากกา "ปราณีต" ดังต่อไปนี้

แม่, บารุงเลี้ยงรักข้า	ยิ่งใด
เมีย, แบ่งเบากิจใน	อกข้า
มิ่ง, ปลุกปลอบขวัญ	กำลังจิต
มิตร, ร่วมคิดช่วยข้า	กอบกู้เอกราช
แม่, เมีย, มิ่ง, มิตร, นี้	เหมาะนัก แม่เอย

นามเทอดเกียรติสมศักดิ์	ยิ่งแท้
หญิงควรจักใจรัก	บดบังดี แส
สมศักดิ์สมเกียรติแล้ว	เลิศล้ำนิยม

(ละเอียด พิบูลสงคราม, 2527 : 85)

ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงครามเป็นบุคคลที่ถือได้ว่าเป็นผู้ที่มีความคิดริเริ่มในกิจการด้านต่างๆ อยู่เป็นอันมาก ทั้งยังเป็นผู้มีความสามารถส่วนตัวในหลายๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านการแต่งคำประพันธ์ ชนิดต่างๆ เช่น การแต่งโคลง กลอน แล้วยังได้แต่งเพลงราวงมาตราฐาน ซึ่งมีด้วยกัน 6 เพลง คือเพลงดอกไม้ของชาติ บูชานักรบ หญิงไทยใจงาม ดวงจันทร์ขวัญฟ้า ยอดชายใจหาญ และดวงจันทร์วันเพ็ญ (รอง ศยามานนท์, 2520 : 167-179)

นอกจากท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงครามจะพยายามเผยแพร่แนวคิด "อุดมการณ์แม่เรือน" ผ่านทางคำประพันธ์และบทเพลงราวงแล้ว ยังมีการเผยแพร่แนวคิดดังกล่าวโดยการแสดงสุนทรพจน์ผ่านทางวิทยุกระจายเสียงและโดยบทความทางหนังสือพิมพ์ เช่น สาส์นของพระท่านพันโทหญิงละเอียด พิบูลสงคราม เมื่อวันที่ 18 พฤษภาคม 2486 ความตอนหนึ่งว่า

ฉันเป็นแม่คนหนึ่งซึ่งมีลูกหลายคน ฉันมีความรู้สึกและประสบการณ์ที่ต้องปฏิบัติหน้าที่ของแม่มาแล้ว ความสุขอันสูงสุดของหญิงในชีวิตก็คือการมีลูกหรือการเป็นแม่นั่นเอง แม่จะอึ้งใจ ภูมิใจและเป็นสุขเมื่อเห็นหน้าลูก อุ้มลูกอยู่ในอ้อมแขนแม่จะเลี้ยงดูด้วยความลำบากยากแค้น อดหลับอดนอนเพียงไรก็ดี แม่จะไม่รู้สึกท้อใจเลย ยิ่งลูกเป็นเด็กที่แข็งแรงน่าเอ็นดูด้วยแล้ว...ฉันขอแนะนำแม่ทั้งหลายในที่นี้หรือผู้ที่จะเป็นแม่ในอนาคตว่า...ท่านจะต้องฟังเจ้าหน้าที่ซึ่งแจ้งให้เข้าใจวิธีปฏิบัติว่า ระหว่างที่เริ่มจะเป็นแม่ควนจะปฏิบัติอย่างไร การเลี้ยงดูอบรมลูกควนจะทำอย่างไรแล้วปฏิบัติได้ถูกต้องผลย่อมจะบังเกิดแก่ท่านโดยสมบูรณ์ ท่านจะได้ลูกที่มีจิตใจและนิสัยตรงความประสงค์โดยครบถ้วน และชาติก็จะได้พลเมืองที่ดีต่อไป

("สาส์นของพระท่านพันโทหญิงละเอียด พิบูลสงคราม", 2486 : 441-442)

อีกครั้งหนึ่ง คือ สาส์นของพระท่านพันโทหญิงละเอียด พิบูลสงคราม กล่าวแก่สตรีในงานวันแม่ ความว่า

โดยสถานะที่ฉันเป็นแม่คนหนึ่ง ฉันใคร่จะขอแนะนำที่น้องทั้งหลาย
 ที่เปนมแม่หยุ่งแล้ว ในบัดนี้หรือที่จะเปนมแม่ต่อไปในพายุหน้า ว่าทาง
 ที่ดีที่สุดนั้นเราต้องเชื่อและกระทำตามคำสอนคำแนะนำของเจ้าหน้าที่
 ในการปฏิบัติตนและเลี้ยงดูลูก ขออย่าได้เชื่อแต่ใจของเราเอง
 และอย่าเชื่อแบบแผนที่พื้นสมัย เจ้าหน้าที่ของกระทรวงการสาธารณะ
 สุข เป็นผู้ที่ได้ศึกษาวิชาการมาเป็นอย่างดี สามารถจะให้คำแนะนำ
 ที่ดีแก่เราได้ ขอแต่ให้เราทำตาม เมื่อเราทำตามก็จะได้ประโยชน์
 ถึงสองชั้น ชั้นต้นคือสุขภาพอนามัยของตัวเอง และชั้นต่อไปคือ
 สุขภาพอนามัยและความเจริญของลูก...

(สาส์นของพระท่านพันโทหญิง ละเอียด พิบูลสงคราม, 2486 : 338)

นอกจากนั้นท่านผู้หญิงละเอียด ยังได้ปฏิบัติตัวเพื่อให้เป็นตัวอย่างแก่สตรีชั้นนำ
 อาทิ การปฏิบัติหน้าที่ของการเป็นเมีย และแม่ที่ดี ที่ต้องซื่อสัตย์และกตัญญูต่อสามี เป็นผู้นำ
 การแต่งกายของสตรีไทย รวมทั้งการออกมามีบทบาททางสังคม เป็นต้น

ระดับผู้ปฏิบัติการ

ในช่วงรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม รัฐบาลมีโครงการเพื่อรณรงค์ให้สตรี
 ปฏิบัติตามนโยบายเชิงครอบครัวของการเป็น "เมีย" และ "แม่" ด้วยการให้ข้าราชการสตรี
 และข้าราชการชายเป็นผู้เผยแพร่รณบายนดังกล่าวให้ประชาชนโดยเฉพาะรับทราบและปฏิบัติ
 ตาม บุคคลสำคัญที่ทำหน้าที่เผยแพร่ ได้แก่ นางนิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรสาส์น นายมัน
 ชูชาติ และนายคง รักไทย

นางนิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรสาส์น

นางนิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วรสาส์น เกิดเมื่อวันที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ. 2440
 เป็นบุตรของรองอำมาตย์เอกขุนพิชัยชาญยุทธ์ เรียนจบชั้นมัธยมบริบูรณ์หญิง (ม.6) เมื่อ
 อายุได้ 15 ปี และเข้ารับราชการเป็นครูน้อยโรงเรียนเสาวภา เมื่อ พ.ศ. 2456 และ
 ได้ย้ายมาเป็นครูน้อยโรงเรียนเบญจมราชาลัยในปีเดียวกันเมื่อพ.ศ. 2460 ได้ทำการสมรส

กับร้อยโท พล คงศักดิ์ ซึ่งภายหลังได้รับพระราชทานยศบรรดาศักดิ์เป็นพันโทพระบรมฉัตรวิธานเสนาบดี เจ้ากรมเสนาบดีมหาดไทย อีก 6 ปีต่อมา ได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้ช่วยอาจารย์ใหญ่โรงเรียนเบญจมราชาลัย ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการได้ขอประทานจาก ม.จ.หญิงพิจิตรจิรภาเทวกุล มาช่วยปรับปรุงโรงเรียนเบญจมราชาลัย ซึ่งเป็นโรงเรียนฝึกหัดครูสตรีแห่งเดียวในขณะนั้น ในปี พ.ศ. 2475 ได้รับแต่งตั้งให้เป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนฝึกหัดครูเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ ต่อมากระทรวงศึกษาธิการ ได้แต่งตั้งให้อาจารย์นิลรัตน์เป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนฝึกหัดครูสวนสุนันทาวิทยาลัย ซึ่งเริ่มเปิดสอน เมื่อ พ.ศ. 2480 โรงเรียนที่เปิดใหม่นี้มิได้เป็นแต่เพียงย้ายแผนกฝึกหัดครูเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์เท่านั้น แต่ยังเพิ่มแผนกสามัญชั้นเตรียมอุดมศึกษา (ก่อนที่จะมีโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา (พญาไท) ใน พ.ศ. 2481) (สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, 2529 : 29-31)

นางนิลรัตน์ นอกจากจะมีความสามารถในการบริหารและการสอนวิชาสามัญแล้วยังมีความสามารถในด้านการเรือนและการช่างด้วย ในขณะที่เป็นครูใหญ่และอาจารย์ใหญ่โรงเรียนฝึกหัดครูนั้นก็ฝึกหัดนักเรียนเป็นส่วนตัวให้มีความสามารถในการช่าง เย็บปัก ถัก ร้อย และการปรุงอาหาร โดยใช้เวลานอกเวลาเรียนสุดแต่ใครสมัครใจเพราะเป็นการเรียนเพิ่มเติมแบบเสริมหลักสูตรเพื่อให้นักเรียนฝึกหัดครูเป็นกุลสตรีโดยสมบูรณ์และนำไปสอนนักเรียนของตนต่อไป นางนิลรัตน์ได้เขียนตำรับตำรา เกี่ยวกับหลักการครองเรือนการปรุงอาหาร การถนอมอาหารก็มีมาก แต่สมัยนั้นไม่มีการพิมพ์กันแพร่หลาย อย่างไรก็ตามปัจจุบันนี้ ประจักษ์พยานในเรื่องนี้ก็คือกระทรวงศึกษาธิการได้แต่งตั้งให้เป็นผู้รักษาราชการอาจารย์ใหญ่โรงเรียนการเรือน ซึ่งเพิ่งตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2477 ได้ปฏิบัติงานอยู่ระยะหนึ่งจนมีผู้มารับตำแหน่งแล้ว จึงปฏิบัติหน้าที่อาจารย์โรงเรียนฝึกหัดครูเพชรบุรีแต่เพียงตำแหน่งเดียวน่าจะถือได้ว่าอาจารย์นิลเป็นผู้บุกเบิกสำคัญคนหนึ่งของการเรือนซึ่งบัดนี้ได้รับวิทยฐานะเป็นวิทยาลัยครูสวนดุสิต

บทบาทสำคัญของนางนิลรัตน์ในฐานะเป็นผู้เผยแพร่แนวคิด "อุดมการณ์แม่เรือน" คนสำคัญคนหนึ่งได้เริ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2486 รัฐบาลได้ตั้งสถาบันวัฒนธรรมแห่งชาติขึ้นและได้ขอตัวนางนิลรัตน์ไปเป็นผู้ช่วยประธานสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิง คือ ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม นางนิลรัตน์ได้รับมอบหมายหน้าที่ควบคุมงานสายต่างๆ ซึ่งสภาวัฒนธรรมจัดตั้งขึ้นเป็นสายงานใหญ่ 4 สาย คือ สถานศึกษาสังคมสงเคราะห์ รับผิดชอบปริญญาตรีมาแล้ว มี

หลักสูตร 1 ปี ศึกษาวิชาการสังคมสงเคราะห์เพื่อแก้ปัญหาให้ทุกทาง งานเผยแผ่วัฒนธรรมทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค สรรพวัฒนธรรมหญิงและกำลังจะตั้งโรงเรียนกาฬราชสงครามก็เปลี่ยนรัฐบาล

นอกจากนี้การที่ท่านได้เข้าเป็นครูของโรงเรียนการเรือนได้เป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่ความรู้ให้แก่กุลสตรีที่จะเป็นแม่เรือนที่ดีต่อไป ด้วยการสอนและริเริ่มโครงการหลายอย่างและเขียนบทความให้ความรู้ด้านการเป็นแม่เรือนที่ดีอาทิการเขียนบทความในเชิงจดหมายถึงลูกชื่อว่า "จดหมายถึงลูก" เนื้อหาส่วนใหญ่มุ่งเน้นให้สตรีเห็นความสำคัญของการประพฤติและการปฏิบัติตนเป็นแม่และเมียที่ดีดังปรากฏความตอนหนึ่งว่า

แม่ได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการส่งเสริมองค์การสมรส เพื่อช่วยนโยบายของรัฐบาลในการเร่งเพิ่มประชากรไทยให้ดำเนินไปสู่ความสามัคคีโดยเร็วยิ่งขึ้น...แต่แม่ขอเตือนว่า การมีครอบครัวนี้เป็นสิ่งสำคัญมาก ชีวิตของลูกจะรุ่งเรืองหรืออับเฉาก็แล้วแต่แม่เจ้าเรือนเป็นสำคัญ...นับตั้งแต่การปรนนิบัติและดูแลหน้าเรือนท่านผู้ชายก็เป็นผู้ชาย ที่มีความเข้มแข็งเด็ดขาด กอบด้วยความสามารถและสติปัญญา ท่านผู้หญิงก็เป็นหญิง ที่ยกความปรารถนาให้ท่านผู้ชาย โดยมีความอ่อนน้อมยำเกรง แต่ในอีกแง่หนึ่ง ก็ดูจะเป็นเพื่อนผู้พิทักษ์เมื่ออยู่ในอันตราย เป็นที่ปรึกษาเมื่อติดขัด เป็นผู้ช่วยเหลือประเส้าประโลมใจเมื่ออารมณ์ตกอยู่ในความมืดมนที่งุนงง เมื่อท่านผู้ชายเป็นพระเดช ท่านผู้หญิงก็เป็นพระคุณคอยสนับสนุนกันอยู่ในที่...ครอบครัวเช่นนี้ย่อมก่อความเจริญให้แก่ประเทศชาติอย่างมาก...

(นิลรัตน์ บรรณสิทธิ์วีรสาสน์, 2485 : 84-86)

นายมัน ชูชาติ และนายคง รักไทย

นายมัน ชูชาติ และนายคง รักไทย เป็นข้าราชการสังกัดกรมโฆษณาการในขณะที่ยังจอมพล ป.พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรี และด้วยความคิดของพระราชธรรมนิเทศ จึงเกิดรายการวิทยุกระจายเสียงที่รู้จักกันในยุคนั้นดี คือ รายการสนทนนายมัน ชูชาติและนายคง รักไทย โดยรายการนี้เริ่มออกกระจายเสียงเป็นครั้งแรกในปีพ.ศ. 2482

นายมัน ชูชาติ มีนามจริงว่า นายสังข์ พัชโรทัย เกิดเมื่อพ.ศ. 2458
 บิดาเป็นชาวสมุทรปราการ มารดาเป็นชาวชลบุรีมีอาชีพเป็นชาวประมง เป็นบุตรคนสุด
 ท้อง ครอบครัวมีฐานะค่อนข้างยากจน นายสังข์ได้รับการศึกษาขั้นต้นจากโรงเรียนใน
 จังหวัดสมุทรปราการ ต่อมาสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนฝึกหัดครูประถม จังหวัด
 นครปฐม เป็นบุคคลหนึ่งที่เข้าร่วมให้ย้ายโรงเรียนฝึกหัดครูประถมให้กลับมาอยู่ที่กรุงเทพฯ
 ต่อรัฐบาลคณะราษฎรที่เพิ่งทำการเปลี่ยนแปลงการปกครองใหม่ ๆ พ.ศ. 2476 ได้
 สอบบรรจุเป็นข้าราชการครู เริ่มรับราชการครั้งแรกที่พระประแดง และเนื่องจากมี
 ความสนใจในวิชาวรรณคดี ประวัติศาสตร์ จึงมักเขียนบทความลงในหนังสือพิมพ์บ่อย ๆ
 ซึ่งส่วนใหญ่เป็นหนังสือพิมพ์ประชาชาติ และวิทยุกระจายเสียงอยู่เสมอ เช่น บทความเรื่อง
 "บุคคลตัวอย่างของโลก" และ "บิดากับบุตร" เป็นต้น จากความสามารถนี้เองจึงได้รับ
 การโอนให้มาทำงานรับราชการในกระทรวงโฆษณาการ

หลังจากเข้าทำงานในสำนักงานโฆษณาการได้ไม่นานนัก ทางสำนักงานได้เสนอ
 ชื่อให้ดำรงตำแหน่งเลขานุการของสำนักงานเพราะออกบทความเรื่อง "ความสำคัญของ
 วันชาติ" ต่อมาได้ร่วมคิดเสนอรายการสนทนานายมัน ชูชาติและนายคง รักไทยซึ่งเป็นวิธี
 การชักชวนแบบใหม่ เพื่อโน้มน้าวให้ประชาชนปฏิบัติตามนโยบายสร้างชาติของจอมพล ป.
 พิบูลสงคราม นับเป็นรายการที่เข้าเทคนิคที่เข้าถึงประชาชนแบบใหม่ประชาชนไม่รู้ลึกว่า
 ถูกบังคับในขณะที่รับฟัง แต่จะเกิดความรู้สึกที่เป็นกันเอง สร้างความรู้สึกร่วมในความคิด
 ต่าง ๆ ที่ผู้พูดต้องการได้มากกว่าการพูดชักชวนธรรมดา ๆ

ดังนั้นรายการสนทนานายมันนายคง ได้ออกอากาศกระจายเสียงทุกวันใน
 เวลาประมาณ 1 ชั่วโมงตั้งแต่พ.ศ. 2482 โดยพระราชธรรมนิเทศเป็นผู้ตั้งนามสมมติให้นาย
 สังข์ พัชโรทัยรับบทพูดเป็นนายมัน ส่วนบทพูดของนายคง คือ นายคงศักดิ์ ชาศิริ มีเป้าหมาย
 เพื่อชี้แจงนโยบายของรัฐบาล จนกระทั่งเกิดกรณีพิพาทอินโดจีนกับฝรั่งเศสทำให้
 รายการนี้เป็นที่นำสนับใจมากขึ้น และรายการนี้กลายเป็นกระบอกเสียงของรัฐบาลจอมพล
 พิบูลสงครามอย่างชัดเจน เนื่องจากว่ารายการนี้ได้กลายเป็นตัวสะท้อนแนวคิดและคำพูด
 ของท่าน "ผู้นำ" คือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม (สุวิมล พลจันทร์, 2531:241-242)

สำหรับผลงานการพูดกระจายเสียงในรายการสนทนาของมัน ชูชาติและนายคง
 รักไทย เพื่อการเผยแพร่นโยบายการเชิดชูบทบาทของ "เมีย" และ "แม่" อาทิเช่น วันที่ 7
 มิถุนายน 2485 สนทนาเรื่อง "การแต่งกายสตรี"

2 วิธีการดำเนินงานนโยบายเพื่อเชิดชูบทบาทของ "เมีย" และ "แม่"

การจัดตั้งองค์การการส่งเสริมการสมรส

นโยบายการเพิ่มประชากรของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ใช้มาตรการทุกวิถีทางที่จะเร่งเพิ่มประชากรให้มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้โดยอาศัยการส่งเสริมให้มีคนเกิดมากขึ้น และโดยการดูแลรักษาให้ประชากรตายน้อยลง ด้วยเหตุดังกล่าวกระทรวงสาธารณสุขได้จัดตั้งองค์การส่งเสริมการสมรสขึ้น ในปี พ.ศ. 2486 เพื่อช่วยนโยบายเร่งเพิ่มจำนวนประชากรไทยของรัฐบาลให้ดำเนินไปสู่ความสำเร็จโดยเร็ว เพราะการสมรสเป็นมูลฐานขั้นต้นในการที่จะทำให้พลเมืองเพิ่มขึ้น โดยที่องค์การส่งเสริมการสมรสมีหน้าที่ชี้ชวนและชักจูงประชาชนให้ตระหนักถึงคุณค่า และความยั่งยืนมั่นคงของการสมรสที่ได้จัดให้มีขึ้นเป็นหลักฐาน และให้คู่สมรสตระหนักถึงประโยชน์ของการตรวจร่างกายก่อนทำการสมรสเพื่อทำประโยชน์ของตนเองและของลูกที่จะเกิดมาด้วย (นิกร, 19 กุมภาพันธ์ 2486) กระทรวงสาธารณสุขได้จัดตั้งกรรมการองค์การส่งเสริมการสมรสขึ้นคณะหนึ่งประกอบด้วย

นายแพทย์พูน ไวทยาการ	ปลัดกระทรวงสาธารณสุข	ประธาน
นายแพทย์แสง สุทธิพงษ์	อธิบดีกรมสาธารณสุข	รองประธาน
นายแพทย์นิจ เวชวิสิสดี	อธิบดีกรมการแพทย์	กัมการ
นายพันโทจางง จางงภูมิเวท	อธิบดีกรมประชาสงเคราะห์	"
นายจรีน โชติเสถียร	ผู้แทนกระทรวงการคลัง	"
นายทวี แรงขำ	ผู้แทนกรมโรคธนาคาร	"
นายประสงค์ หงสนันท์	ผู้แทนกรมโรคธนาคาร	"
นายเชื้อ พิทักษากร	ผู้แทนสำนักนายกรัฐมนตรี	"
นายทองเปลว ชลภูมิ	นายกสมาคมสงเคราะห์ผู้มีบุตรมาก	"
นายถนิม บัณฑูตร	หัวหน้าคลังออมสิน	"
นายแพทย์พยุ่ง พยุ่งเวช	ผู้แทนเทศบาลนครกรุงเทพฯ	"
นายจิตร ทังสุบุตร	ผู้แทนเทศบาลนครธนบุรี	"
หม่อมเจ้าวัลลภากร วรวรรณ		"
นางนิล บรรณสิทธิวีรสาส์		"

นางสาว ทองเจือ

กัมการ

นายแพทย์สังัด เปล่งวาณิช

กัมการและเลขานุการ

("เรื่องกัมการองค์การส่งเสริมการสมรส", 2485 : 1347)

นายแพทย์ขุน ไทพยากร ประธานกรรมการองค์การส่งเสริมการสมรสได้กล่าวถึงความมุ่งหมายและวิธีดำเนินการขึ้นต้นขององค์การส่งเสริมการสมรสไว้ว่า

ในการสร้างชาติให้มีฐานะ เบนมหาอำนาจนั้น กิจสำคัญอันหนึ่งก็คือ การเร่งเพิ่มประชากร ให้มีจำนวนหลายสิบล้านคนภายในระยะเวลา 20-30 ปี ทั้งนี้จะทำได้โดยการส่งเสริมให้คนเกิดมากขึ้น ประการหนึ่ง และโดยการพิทักษ์รักษาให้ประชากรตายน้อยลง และมีอายุยืนนานอีก ประการหนึ่ง... การลดอัตราการตายของประชากรและการช่วยให้พลเมืองมีอายุยืนนานยิ่งขึ้นนั้น เป็นหน้าที่ของกรมต่างๆ ในกะขวงการสาธารณสุข... และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำกรสงเคราะห์มารดา และเด็ก ตลอดจนการอนามัยโรงเรียนด้วย เหล่านี้เป็นต้น ส่วนการส่งเสริมให้คนเกิดมากขึ้นอันเป็นข้อสำคัญในการที่จะเพิ่มจำนวนประชากรให้มากขึ้นโดยเร็ว นั้น ถึงแม้จะเป็นหน้าที่และการปฏิบัติของพลเมืองทั้งหลายอยู่แล้วก็ดี บัดนี้ตงมาเป็นหน้าที่โดยตรงขององค์การส่งเสริมการสมรสหยุดด้วยส่วนหนึ่ง

(หจข., [2] สร. 0201.30/9 "องค์การส่งเสริมการสมรส 19 สิงหาคม พ.ศ. 2485-15 พฤศจิกายน พ.ศ. 2487)

ข้อนำสังเกตอีกประการหนึ่ง จากการสำรวจสามะโนคร้ว ปี พ.ศ. 2480 นั้น ปรากฏว่าชายอายุตั้งแต่ 17 ปีขึ้นไป และหญิงอายุตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไป มีคนโรคอยู่ทั่วราชอาณาจักร คิดเป็นร้อยละ 23.6 ของคนในวัยเดียวกัน สำหรับชายปรากฏว่ามีคนโรคร้อยละ 27.0 และสำหรับสตรีร้อยละ 20.4 ของแต่ละเพศ ในจังหวัดพระนคร ปรากฏว่ามีคนโรคคิดเป็นอัตราร้อยละ 30.8 ของคนในวัยเดียวกัน ชายโรคที่อยู่ถึงร้อยละ 39.6 และ

หญิงโสทร้อยละ 20.1 ของบุคคลแต่ละเพศในวัยที่กล่าวแล้ว สถิติดังกล่าวปรากฏว่าในประเทศไทยโดย เฉพาะในจังหวัดพระนคร มีผู้ที่ยังไม่ได้ทำการสมรส ทางราชการจึงได้จัดตั้งองค์การส่งเสริมการสมรสเพื่อช่วยให้นักสมรสเป็นจำนวนมากขึ้น

การตั้งองค์การส่งเสริมการสมรส รัฐบาลได้มอบให้กรมประชาสงเคราะห์เป็นเจ้าหน้าที่ดำเนินการในส่วนกลาง และให้กรมการองค์การส่งเสริมการสมรสเป็นที่ปรึกษาในเขตกรุงเทพฯ ให้กรมประชาสงเคราะห์ดำเนินการร่วมกับเทศบาลนครกรุงเทพฯ และนครธนบุรีและในหัวเมืองให้มีองค์การส่งเสริมการสมรสส่วนภูมิภาคในแต่ละจังหวัดโดยมีคณะกรรมการจังหวัดและคณะเทศมนตรีเป็นกรรมการและมีสาธารณสุขจังหวัดเป็นเจ้าหน้าที่ดำเนินการเพื่อให้เป็นไปตามนโยบายของรัฐ

การจัดตั้งหน่วยงานนี้ขึ้นมา มีวัตถุประสงค์ เพื่อสร้างเสริมกำลังพลเมืองให้แก่ชาติทั้งในด้านจำนวนและคุณภาพ โดยมุ่งหวังที่จะสร้างชีวิตของผู้ที่จะย่างเข้าสู่ความเป็นครอบครัวให้ถูกหลักอนามัยและสร้างครอบครัวให้เป็นระเบียบที่สอดคล้องกับกฎหมายและประเพณีอันดีงาม การส่งเสริมวัฒนธรรมของชาติ วัตถุประสงค์ขององค์การสมรสมีดังนี้

1. ชี้ชวนและชักจูงประชากรให้ตระหนักถึงคุณค่าและความยืนยาวมั่นคงของการสมรสในเมื่อได้จัดให้มีขึ้นอย่างเป็นทางการ
2. จัดวางมาตรฐานการพิธีสมรสของคนไทยให้เหมาะสมและเป็นไปทางประหยัด
3. พิจารณาหาทางช่วยคู่สมรสให้ได้รับความสะดวกและอื่นๆ อันจะเป็นประโยชน์แก่คู่สมรส ทั้งในระยะก่อนสมรสและหลังสมรส เช่น การคู่ขอ การจดทะเบียน การตรวจโรค การให้ที่อยู่ชั่วคราว หรือถาวร การให้กู้เงินเพื่อทำงาน ฯลฯ เป็นต้น
4. กำหนดพิธีการสมรสมากคู่ในคราวเดียวกัน เพื่อให้เป็นไปโดยเหมาะสมและประหยัด
5. ชี้ชวนและชักจูงให้คู่สมรสตระหนักถึงประโยชน์ของการตรวจร่างกายก่อนทำการสมรส เพื่อประโยชน์แก่ตนเองและสุขภาพของลูกที่จะเกิด

แนวทางการดำเนินงานขององค์การส่งเสริมการสมรสแยกได้เป็น 2 แนวทางด้วยกัน ประการแรกเป็นการปฏิบัติประเพณีการสมรส ได้แก่การสมรสหมู่ การสร้างชาติจะประสบความสำเร็จต้องอาศัยกำลังพลเมือง ถือเป็นหน้าที่ของประชาชนทุกคนต้องแต่งงานมีครอบครัวเพื่อมีบุตรไว้สืบสกุลวงศ์ สร้างกำลังพลเมืองให้แก่ชาติ ในปัจจุบันปรากฏว่าชาย

และสตรี อยู่เป็นโสดกันมากขึ้น อันเนื่องมาจากประเพณีการแต่งงานอันสำสมัย และขาดระเบียบที่ดี กล่าวคือ ขนบธรรมเนียมประเพณีของคนไทย โดยทั่วไปส่งเสริมให้มีการสมรสง่ายเกินไป โดยเฉพาะแต่ชายมีสินสอดทองหมั้นมาสู่ขอสตรี ผู้ปกครองฝ่ายสตรีพอใจกาให้แล้วก็อยู่กับโดยไม่มีการจดทะเบียนเป็นหลักฐาน ทำให้สตรีเสียเปรียบชาย หากผู้ชายหลอกลวงทอดทิ้ง "ทำให้ดอกไม้ของชาติต้องร่วงโรย และเส้าหมองไปอย่างน่าเสียดาย" (ประมวลวัน 26 พฤษภาคม 2486) นอกจากนี้ประเพณีการสมรสของบางท้องถิ่นก็ยุ่งยากเป็นอุปสรรค ขัดขวางการสมรสอย่างมาก ประกอบกับในสมัยนั้นชายและสตรีจะพบกันยากและจุดที่ชายและสตรีพบกันจะมีน้อย จึงได้จัดตั้ง "สำนักงานสื่อสมรส" (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2522 : 53-54) เพื่อส่งเสริมให้สตรีชายได้มีโอกาสพบปะสังสรรค์และทำการสมรสกันมากขึ้น ทางส่วนกลางจัดตั้งขึ้นที่ศาลากลางจังหวัดพระนครและธนบุรีกับที่กระทรวงสาธารณสุข สำหรับต่างจังหวัดให้จัดตั้งที่ศาลากลางจังหวัด

การดำเนินงานขององค์การส่งเสริมการสมรส ถือได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงทางประเพณีอย่างหนึ่ง เพราะไม่ได้ปฏิบัติตามประเพณีที่เคยทำกันมาแต่โบราณที่นับว่าแปลกมากก็คือ ได้จัดให้มีการสมรสมากคู่ในคราวเดียวกัน หรือที่เรียกกันในสมัยต่อมาว่า "สมรสหมู่" นโยบายขององค์การส่งเสริมการสมรส นับว่าเป็นการส่งเสริมให้กับชายหนุ่มหญิงสาว ได้มีการสมาคมระหว่างเพศมากขึ้นอย่างมีระเบียบ (ส. ปลายน้อย 2535 : 33) สำหรับการใช้สิทธิขาดินิยม เป็นเครื่องมือปลุกใจในการดำเนินนโยบายเกี่ยวกับสตรีของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม และป๋วยฉาน จะเห็นได้ในเรื่องของความพยายามที่จะกระตุ้นให้สตรีไทย เห็นความสำคัญของการมีบุตรมากๆ เพื่อสืบเผ่าพันธุ์และพยายามแต่งงานกันในกลุ่มคนไทย เพื่อสร้างสายเลือดไทยอันบริสุทธิ์ ดังบทกลอนเรื่อง "สร้างชาติ" ของ ช. สุนทรพิพิธ ลงตีพิมพ์ในหนังสือวรรณคดีสาร ตอนหนึ่งว่า

คงพึงอย่างตั้งใจ	และทันใดก็เออถาม
ตอนนี้สรูปความ	ก็คือว่าพ่อแม่
ต้องควนเบเนพ่อแม่	มิใช่แต่ได้เสียกัน
เกิดลูกนับหมื่นพัน	แต่มีเชือกไทยแท้
เช่นนั้นมิทางใด	ที่คนไทยควนคิดแก่

ถูกไทยจกไม่แท้ ถูกเขาอื่นได้ชื่นชม

(ช.สุนทรพิพิธ, 2486 : 30-31)

ฉะนั้นจึงเป็นหน้าที่ของชายสตรีทุกคนจะต้องทำการสมรส และมีบุตรให้มากๆ ทั้งนี้เพราะ "ชาติที่จะเป็นไทยทุกชาติ นอกจากจะต้องรักษาชาติพันธุ์ของตนไว้ให้เข้มแข็งอย่างหนึ่งแล้ว ยังต้องหาทางขยายชาติพันธุ์ของตนให้มีจำนวนมากขึ้นให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ซึ่งในการนี้ การส่งเสริมการสมรสเป็นความจำเป็นอันหลีกเลี่ยงไม่ได้ ชาติประเทศใดที่พลเมืองไม่เพิ่ม มีแต่ชงกับชุด ชาติประเทศนั้น กำลังเดินทางไปสู่ความเสื่อมสลายในที่สุด" (นิกร, 10 กุมภาพันธ์ 2486)

ประการที่สองเป็นการส่งเสริมให้มีการสมรสกันมากขึ้นและให้มีการสมรสกันอย่างมีวัฒนธรรมการกำหนดพิธีสมรสของคนไทย เพื่อให้การประกอบพิธีสมรสของคนไทยมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ถูกต้องตามวัฒนธรรม พื้นฟูวัฒนธรรมการสมรส เพื่อให้ประชาชนพลเมืองให้ปฏิบัติการสมรสให้ถูกต้องตามกฎหมายโดยเน้นให้เห็นคือ ความสำคัญของการฟื้นฟูวัฒนธรรมการสมรสในครั้งนี้ว่า

...ด้วยการสมรสอันถูกต้องตามกฎหมายและประเพณีนั้นเป็นสิ่งสำคัญส่วนหนึ่งในการสร้างชาติ และการที่สร้างชาติได้พลุลย์ยิ่งขึ้น ก็จำเป็นต้องอาศัยพลเมืองของชาติเป็นส่วนสำคัญ ชาติที่เปนมหาอำนาจนั้นย่อมจะต้องมีพลเมืองที่ดีเป็นจำนวนมากมาย แต่การสมรส ซึ่งมีได้จดทะเบียนตามกตหมายบุตรที่ดีย่อมขาดสิทธิไปตามกตหมายด้วย นับเป็นการรอนค่าแห่งชีวิตมนุษย์และ เป็นผลกระทบถึงความเปนพลเมืองดีตลอดไปถึงการสร้างชาติ...

("ประกาศสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ เรื่องการฟื้นฟูวัฒนธรรมการสมรส", 2485 : 959)

อย่างไรก็ตามนอกจากรัฐบาลปัญญาชนจะคำนึงถึงการจดทะเบียนสมรสตามกฎหมายแล้วรัฐบาลยังเห็นความจำเป็นที่จะต้องสร้างแนวคิด และสร้างจิตสำนึกให้ประชาชน

เห็นความสำคัญแบบผิวเดียวเมียวเดียวแบบตะวันตก และเน้นหน้าที่ของฝ่ายชายคือ การบ่มบักกรีศาสตร์ด้วยศิลปกรรม และจรรยา มารยาทอันดีงาม ส่วนหน้าที่ของภรรยาคือ การเป็นแม่บ้านแม่เรือน และการปรนนิบัติเอาใจสามี เพื่อให้ประชาชนรีบทำการสมรส ดังโรวาทของจอมพล ป. พิบูลสงคราม กล่าวในพิธีการสมรสของชาติว่า การเข้าพิธีสมรสนั้น ทำเพื่อการสืบพันธุ์ของชาติ เป็นสิ่งที่มีเกียรติ ดังนั้นเพื่อผลแห่งการดำเนินนโยบายของการเพิ่มประชากรทั้งทางด้านปริมาณและคุณภาพจึง "ขออย่าให้ฝ่ายชายปฏิบัติต่อฝ่ายหญิงด้วยความกตัญญู ulyaปฏิบัติต่อภรรยาของท่านหย่างทาสหรือหย่างคนใช้ โปรคยัดคำวิงวอนของเราไว้ว่า ท่านจะปฏิบัติต่อภรรยาของท่านเสมอด้วยคุณค่าของตัวเอง ขอให้ถนอมน้ำใจภรรยาของท่านและอยู่กินด้วยกันเหมือนอารยะชน ขอให้ฝ่ายชายหมั่นทำกินหรือปฏิบัติหน้าที่ราชการให้เป็นหลักถาน เพื่อให้สกุลของท่านเจริญวัฒนา และท่านเองก็จะได้เป็นศรีสง่าแก่ภรรยาของท่าน ส่วนภรรยา นั้นเล่า ก็ขอได้รับแบ่งงานการเรื่อนมาจัดทำหมั้นปรนนิบัติผิวให้เป็นสุขไม่ต้องเป็นท่วงการเรื่อน..." ("โรวาทของพระท่านนายกรัฐมนตรี กล่าวในพิธีการสมรสของชาติที่ทานิเยบ", 2486 : 229-230)

การให้ความคุ้มครองชีวิตสมรสของผู้หญิง

จากทัศนคติของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการสร้างชาติ ด้านกำลัง ในคราวสรุปการบรรยายเมื่อคราวประชุมข้าหลวงประจำจังหวัด เมื่อปีพ.ศ. 2484 ตอนหนึ่งว่า

...เรามีชาติแล้วเรามีราษฎรเรามีที่ดิน รวมทั้งทรัพย์สินในดินสึนน้ำ เราต้องทำสิ่งเหล่านี้ให้เป็นอย่างอารยะประเทศเขาทำกัน ในการที่เราทำหย่างนี้ เราได้ชื่อว่า การสร้างชาติในการที่เราจะสร้างชาติชาตินั้นเป็นหน่วยรวมของคนไทย 14 ล้านคนเพราะฉะนั้นก็ต้องสร้างทุกๆ คนให้ดี เมื่อจากทุกคนแล้วก็ถึงครัวเรื่อนจากครัวเรื่อนก็ถึงส่วนรวมคือชาติ...สำหรับการศึกษาถ้าจะพูดก็คือสร้างตนเองให้ดีขึ้น ในการสร้างตนเองให้ดีขึ้น ผมได้เรียนให้ทราบแล้วว่าเราต้องสร้างตั้งแต่

อยู่ในห้อง ตั้งแต่เริ่มแต่งงานกันคืออยู่ในห้องแล้ว เป็นเด็กและโตขึ้นเป็น
หนุ่มสาวแล้วแก่

(รายงานการประชุมข้าหลวงประจำจังหวัด, 2486, 2 : 88)

จากแนวคิดดังกล่าวส่งผลให้รัฐบาลได้ยึดถือความสำคัญ และความเป็นปึกแผ่น
ของครอบครัวเป็นนโยบายอีกด้านหนึ่งในการสร้างชาติด้านกำลังและได้กระทำทุกๆ ทางที่จะ
ให้ครอบครัวอันเป็นรากฐานสำคัญของชาติมีความมั่นคงอันจะเป็นทางเพิ่มพูนวัฒนธรรมและส่งเสริม
เสริมความเจริญแก่ประเทศชาติ เป็นรากฐานของความมั่นคงทางจิตใจแก่บุตร ซึ่งเป็น
เยาวชนของชาติ "ชาติจะเข้มแข็งได้นั้นในครอบครัวของบุคคลซึ่งเป็นสมาชิกของชาติจะ
ต้องมีความสามัคคี และเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หากสมาชิกในครอบครัวเกิดแตกร้าง
ขาดความเอาอกเอาใจ ซึ่งกันและกัน มีปากเสียงทะเลาะเบาะแว้ง หรือขาดความเป็นอัน
หนึ่งอันเดียวกันก็ย่อมจะยากที่ชาติจะก้าวหน้าและเข้มแข็งได้" (หจข., สร.0701.29/27
"การสนับสนุนให้ข้าราชการทำการสมรสหมู่สมัยจอมพล. ปิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี
พ.ศ. 2485") นอกจากนั้นการเร่งเพิ่มจำนวนประชากรของประเทศไทย ตามนโยบาย
สร้างชาติ รัฐบาลจะต้องคำนึงถึงการส่งเสริมให้พลเมืองรุ่นหลังมีคุณภาพที่ดีขึ้นด้วยวิธี
ดำเนินการในเรื่องที่ประกอบด้วย การควบคุมการสมรส และการให้ความคุ้มครองชีวิตสมรส
การควบคุมการสมรส รัฐบาลได้ดำเนินการโดยมอบหมายให้กรมสาธารณสุข
ให้คำแนะนำแก่คู่สมรสเรื่อง "ขอให้ผู้ที่แต่งงานไปตรวจโรคเสียก่อน" โดยมีเหตุผลว่า
เป็นกำลังของครอบครัวและของชาติที่ดียิ่งขึ้น ไม่ต้องคอยระวังรักษาความเจ็บไข้เมื่อเติบโต
แล้วให้เป็นการเปลืองเงินเปลืองเวลาโดยไม่ได้ประโยชน์ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป บรรดา
พี่น้องทั้งหลายซึ่งเป็นหนุ่มสาวก่อนที่จะแต่งงานเมื่อเห็นดีเห็นชอบด้วยกันทั้งสองฝ่ายแล้ว ก็
ควรจะไปหาแพทย์ที่โรงพยาบาลหรือสุซุสลา เพื่อให้แพทย์ตรวจร่างกายเสียก่อนว่า จะมี
โรคติดต่ออันใดในร่างกายที่อาจจะทำให้ลูกที่จะเกิดมานั้นอ่อนแอได้หรือไม่... ถ้าพี่น้องทั้ง
หลายทำได้ดีตามที่แนะนำนี้ และปฏิบัติตามคำบอกเล่าของแพทย์แล้ว ความสุขความเจริญก็
จะบังเกิดแก่ครอบครัวและชาติไทยของเราในเวลาอันรวดเร็วยิ่งขึ้น" ("ขอให้ผู้ที่
แต่งงานไปตรวจโรคเสียก่อน, 2485 : 512)

ดังนั้นรัฐบาลจะต้องวางโครงการขึ้นบังคับให้ผู้ที่จะทำการสมรสกันรับการตรวจ
ในทางการแพทย์ และได้รับอนุญาตจากเจ้าหน้าที่เสียก่อนจะจดทะเบียนสมรสหรือประกอบ
พิธีแต่งงานและอยู่กินด้วยกัน การตรวจร่างกายของผู้ที่จะทำการสมรสนั้น แพทย์จะต้อง
พิจารณาถึงโรคติดต่อและโรคพันธุกรรมซึ่งอาจเป็นอันตรายแก่อีกฝ่ายหนึ่ง หรือแก่ทารกที่จะ
เกิดมา เช่น วัณโรค กามโรค โรคเรื้อน โรคจิตบางโรค จิตทรามที่ร้ายแรง โรคประสาท
บางโรค และความพิการแต่กำเนิดบางชนิด เป็นต้น ถ้าเป็นโรคที่อาจบั่นทอนให้หายได้ก็
จะระงับการสมรสไว้ชั่วคราวระยะเวลาที่ใช้ในการบำบัด แต่ถ้าเป็นโรคที่ไม่อาจบั่นทอนให้หาย
ขาดได้ หรือเป็นโรคที่เยอรมนี ได้มีการประกาศเป็นกฎหมายในเรื่องนี้โดยใช้บังคับตั้งแต่
ค.ศ. 1935 เป็นต้นมาแล้ว จากหลักการดังกล่าวแสดงถึงความคิดของรัฐที่ต้องการ
การสร้างชาติด้วยการสร้างพันธุ์ดีทั้งทางกายและจิตใจจำเป็นต้องสร้างพ่อแม่ที่ดีก่อนแนวคิดนี้
ได้รับการสนับสนุนจากปัญญาชนไทย ดังจะเห็นจากบทกลอนบทหนึ่งว่า

อันการจะสร้างคน	พ่อแม่แน่นสาคันนักร
พันธุ์ดีก็ลูกดี	จ เร็นศรีจารุณสักดิ์
พันธุ์ชั่วนากลัวจัก	ลูกเกิดแล้วรกรแผ่นดิน
ฉะนั้นการมีคู่	ต้องเลือกดูปราสมลทิน
ไซบส่อยตามจิตจิน-	ตนาเล่าห์กามารมย์
เบื้องตันหยิงและชาย	ซึ่งมุ่งหมายเป็นคู่ชม
ต้องคิดว่าตนสม	สภาพพร้อมหรือโจน
มันว่าอันเรื่องนี้	ทางการมีหลักเหมาะสม
กตหมาย, ชาตินิยม	อีกองค์การการสมรส
กตหมายเรื่องครอบครัว	ดูให้ทั่วตามตัวบท
ทำต้องตามกำหนด	เป็นหลักถานการผิวเมีย
อีกข้อชาตินิยม	อย่าหลงมเฝ้าคลอเคลีย
ต่างชาติมีแต่เสีย	ทำลายไทยให้สลาย
บัดนี้มีองค์การ	รัฐบาลช่วยมากมาย
ส่งเสริมทั้งหยิงชาย	ให้สมรสโดยสมบูรณ์

ตรวจโรคจัดพิธี	ทุนไม่มีก็เกื้อกูล
เบนเกียรติอย่างพร้อมมูล	ตั้งหลักถ่านอย่างมั่นคง
ทั้งนี้เป็นการก่อ	เกิดแม่พ่อดีโดยตรง
จะได้แผ่เผ่าพงศ์	เกิดลูกไทยแพร่ไพศาล

(วรรณคดีสาร, 2486 : 29-31)

การให้ความคุ้มครองชีวิตสมรส ในชีวิตสมรสรัฐบาลก็ได้ประกาศให้ความคุ้มครองชีวิตสมรสเพื่อมิให้เกิดความแตกแยกในครอบครัวอันจะมีผลกระทบถึงการสร้างพลเมือง รัฐบาลดำเนินการปรับปรุงวัฒนธรรมในครอบครัวและการดำเนินชีวิตแบบครอบครัวของสามีภรรยา เพื่อให้คู่หญิงรู้สึกมีความสุข ความปลอดภัยในครัวเรือน มีจิตใจที่ดีให้สมกับเป็นแม่ที่ดีของชาติ ในการจะสร้างพลเมืองที่มีคุณภาพทั้งทางร่างกายและจิตใจสมกับความ เป็นชาติที่เจริญแล้ว

... คู่ผัวเมียใดปกป้องครองกันด้วยความสดใสราบรื่นตลอดไปก็นับว่าชีวิตของคู่นั้นจะสดใส และมีความสุขความเจริญ เมื่อมีบุตร บุตรที่เกิดมาก็จะเป็นเด็กที่แข็งแรงสมบูรณ์ ไม่อ่อนแอไข้โรค มีจิตใจดีเฉลียวฉลาด ชาติใดมีพลเมืองดังกล่าวมากไม่ต้องสงสัย ชาตินั้นก็ จะเจริญรุ่งเรือง แข็งแรง ในทางตรงกันข้ามถ้าคู่ผัวเมียอยู่ด้วยกันโดย ไม่มีความสุขมีเรื่องวิวาทบาดหมางกันอยู่เสมอแล้ว ลูกที่เกิดมาก็จะพลอยมีจิตใจเสื่อมชามอ่อนแอ อาจเป็นเด็กไข้โรคตามพ่อแม่ผู้ไม่มีความสุขไปด้วย ชาติใดมีพลเมืองอ่อนแอมากดังกล่าวมาแล้ว ก็เป็นอันเชื่อได้ว่า ชาตินั้นจะอ่อนแอหวังความเจริญได้ยากเช่นกัน..."

("ประกาศสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ เรื่อง วัฒนธรรมของคู่ผัวเมีย", 2487 : 140-153)

การยกย่องฐานะสตรีในครอบครัว

การวางรากฐานของครอบครัวให้มั่นคงเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างชาติ

สำนักนายกรัฐมนตรีได้ออกประกาศเรื่องการปฏิบัติของคู่ผัวเมีย (2486) เตือนให้ผู้ชายพึงระลึกไว้ว่า การทู่ตีตีว่าเมียของตนต่างๆ เสมือนว่าเมียของตนนั้นเป็นทาสหรือผู้บ่าวเรารับใช้ที่ต่ำศักดิ์ เป็นสิ่งที่น่าละอายไร้ศีลธรรม และเป็นการเสื่อมเสียเกียรติของประชาชนยิ่งนัก

อีกทั้งยังเป็นความผิดมีโทษตามกฎหมายลักษณะอาญาฐานประทุษร้ายแก่ร่างกายอาจได้รับโทษจำคุกถึง 10 ปี ใดๆไม่มีข้อยกเว้นแต่ประการใด (แถมสุข นุ่มนนท์ 2519 : 144)

ตามที่รัฐบาลได้ยึดถือ ความสามัคคีและความเป็นปึกแผ่นของครอบครัว เป็นนโยบาย และได้กระทำทุกอย่างที่จะให้ครอบครัวอันเป็นรากฐานสำคัญของชาติ มีความวิธนาถาวรมั่นคงอันจะเป็นทางเพิ่มพูนวัฒนธรรม และส่งเสริมความเจริญแก่ประเทศชาติยิ่งขึ้นไปนั้น...ฉะนั้นจึงขอประกาศให้ได้ระลึกไว้ว่า ชายก็ดี สตรีก็ดีมีสิทธิ และความเสมอภาค เท่าเทียมกันตามรัฐธรรมนูญเมื่อสมรสกันแล้ว ชายหญิงผู้เป็นพ่อแม่ย่อมมีหน้าที่ที่รับผิดชอบด้วยความไมตรีและอารี ต้องทูลถนอมความสัมพันธ์แห่งครอบครัวให้มีความผาสุกกลมเกลียวกัน...หน้าที่ของพ่อแม่นี้ ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ได้บัญญัติไว้แล้วกฎหมายหาให้อ่านางผู้ที่จะทำการทารุณต่อเมียอย่างใดไม่ (นิกร, 13 มีนาคม 2486)

ทางสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ ยังได้ออกประกาศเรื่องวัฒนธรรมของพ่อแม่ (2487) เพื่อวางแนวทางการปฏิบัติของสามีภรรยาให้สมแก่ความเป็นชาติอารยะและอาจเป็นการบั่นทอนการปลูกฝังประชากรของชาติให้เป็นคนดี หากไม่หาทางแก้ไข "เราจะมีจำนวนพลเมืองที่เกิดมาโดยไม่มีคนเลี้ยงอบรมมากขึ้น วัฒนธรรมของชาติจะเลวตามไปด้วยทุกวัน"สาระสำคัญของ "วัฒนธรรมพ่อแม่" ในประการแรก คือ พยายามให้แนวทางการใช้ชีวิตโดยมุ่งให้คู่ครองมีความรักต่อกัน มีความเข้าใจและซื่อสัตย์ต่อกัน ประการที่สอง ซึ่งให้เห็นถึงสาเหตุแห่งการแตกร้างและการทะเลาะเบาะแว้งกันในครอบครัวอันเป็นเหตุทำให้ความยุ่งยากให้เกิดขึ้นแก่ชีวิตของกลุ่มพ่อแม่บุตรธิดาและวงศ์ญาติ ทั้งอาจรุนแรงถึงนำความเดือดร้อนมาสู่ผู้ใหญ่ที่สุดถึงโรงเรียนเป็นเรื่องราวอับอาย ประการที่สาม มุ่งชี้ให้เห็นถึงการปฏิบัติต่อกันระหว่างสามีภรรยาว่า ทั้งสองฝ่ายควรที่จะปฏิบัติต่อกันตามหลักของพระพุทธเจ้า กล่าวคือ ฝ่ายสามีควรถือหลักปฏิบัติต่อภรรยาของตน 5 ประการ คือ 1. ด้วยการยกย่องนับถือว่าเป็นเมีย 2. ด้วยการไม่ดูหมิ่น 3. ด้วยการไม่ประหัตประหาร 4. ด้วยการมอบความเมตตาให้ 5. ด้วยการให้เครื่องแต่งตัว ฝ่ายภรรยาก็ควรปฏิบัติต่อ

สามีของตนด้วยหลัก 5 ประการ เช่นกัน คือ 1. การจัดการงานดี 2. การสงเคราะห์คนข้างเคียงของพ่อ 3. การไม่ประพริตล่วงใจ 4. การรักสาทรพท์ที่พ่อหาได้ 5. ความขยันไม่เกียจคร้านในกิจการทั้งปวง ("ประกาศสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ เรื่องวัฒนธรรมของพ่อแม่" 2487 : 140-153)

พร้อมกันนั้นรัฐบาลได้ดำเนินการกวดขันข้าราชการที่เป็นหัวหน้าครอบครัวให้ปฏิบัติต่อภรรยาของตนให้ถูกต้องและเหมาะสมเพื่อเป็นตัวอย่างอันดีแก่ครอบครัวของราษฎร กล่าวคือข้าราชการผู้ใดมีภรรยาถูกต้องตามกฎหมาย มีหน้าที่ของข้าราชการที่พึงปฏิบัติต่อภรรยาของตนด้วยหลัก 3 ประการ คือ

1. จักต้องยกย่องภรรยาของตนในฐานะภรรยาเสมอ
2. จักต้องเลี้ยงดูภรรยาและบุตรของตนให้เหมาะสมแก่ฐานะของตนผู้เป็นสามี จะปล่อยให้ขาดแคลนหรือมีความเป็นอยู่โดยไม่ควรแก่อัตภาพไม่ได้
3. จักต้องอยู่กินกับภรรยาตามประเพณีนิยม จักทอดทิ้งภรรยาของตนหรือไม่เอาใจใส่แก่ภรรยา หรือหาเหตุร้ายหรือเลิกกับภรรยาโดยเหตุไม่สมควรไม่ได้

ถ้าข้าราชการผู้ใดฝ่าฝืน ก็ให้ผู้บังคับบัญชาเรียกตัวมาว่ากล่าวตักเตือนว่าการประพฤติเช่นนั้น เป็นการผิดวินัยของข้าราชการ เป็นการทำลายวัฒนธรรมของชาติ เป็นการทำให้ชาติเสื่อม ให้ข้าราชการผู้นั้นประพฤติเสียใหม่ให้ถูกต้อง ถ้ายังคงฝ่าฝืนต่อไปก็ให้พิจารณาลงโทษฐานผิดวินัยตามความหนักเบาของความคิด ซึ่งโทษอย่างสูงสำหรับข้าราชการประจำการให้ปลดออกจากราชการ สำหรับข้าราชการบำนาญให้คงหรือตัดบำนาญ (หจข., มท.2.2.11/13 "ครอบครัวของข้าราชการ พ.ศ. 2485" สำนักนายกรัฐมนตรี)

ฝ่ายผู้เป็นภรรยาควรจะพึงปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับที่ได้รับเกียรติจากสามีและสนองความตั้งใจอันดีงามของท่านผู้นำชาติด้วย จากคำบรรยายของนาย บรรณ สุรัสวดี ข้าหลวงประจำจังหวัดชัยภูมิ ในการอบรมข้าราชการและครอบครัววันที่ 26 สิงหาคม 2485 กล่าวถึง หน้าที่ของภรรยาจะต้องปฏิบัติต่อสามี 4 ข้อ 1. มีคุณสมบัติดี 2. เป็นแม่บ้าน 3. มีความซื่อตรงต่อสามี 4. ไม่ทำลายหรือบั่นทอนคุณงามความดีของสามี (หจข., ศธ.0701.29/27 "ครอบครัวของข้าราชการ พ.ศ. 2485") สรุปความก็คือ ภรรยาและสามี "ต้องเป็นเพื่อนร่วมทุกข์ร่วมสุขด้วยกัน"

โดยที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม มีประสงค์จะให้ครอบครัวมีความเป็นระเบียบเรียบร้อยมีความสามัคคีและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเพื่อสร้างวัฒนธรรมของชาติให้เจริญงอกงามพร้อมกับสร้างความเข้มแข็งของชาติให้เท่าทันอารยะชาติ จอมพล. พิบูลสงคราม จึงได้เขียนบทความเรื่อง "วันธัมพัวเมีย" โดยใช้นามปากกา แม่สาย ความตอนหนึ่งว่า

งานปราณีปราณอมพัวเมียดังกล่าวนี้ ฉันมีความเห็นอย่างยิ่งว่าจะต้องทำให้สาเหตจนได้ เพื่อเห็นแก่สกุลไทยของเราและเบนหน้าที่ของรัฐบาลอันสำคัญยิ่งด้วย ถ้าปล่อยไม่ปราบกันลงได้ จะไม่ก่อให้เกิดผลเสียหายแก่ชายหญิง 2-3 คู่เท่านั้น จะเป็นผลลุดให้ ชาติทั้งสกุลไทยเสื่อมชามลงทุกทีอีกด้วย ตามจำนวนคู่พัวเมียที่ยุ่งยากเหล่านั้นฉันชอบพูดให้เห็นชัดๆ ว่า ถ้าชายมี 9 ล้านคน หญิงมี 9 ล้านคนรวมคนไทย 18 ล้านคน ถ้าคู่ชายหญิง 9 ล้านคนคู่นี้ยุ่งในครอบครัวหรือหย่าร้างกันไม่หยุดแล้ว เรา-ชาติไทย จะได้ถูกมาจากไหนกัน พลเมืองจะลดถอยจาก 18 ล้านคน ลงทุกทีจนหมดไป และการแตกสามัคคีระหว่างคน 2 เพศ 18 ล้านคนนั้น ย่อมไม่ใช้เป็นมงคลแก่ชาติเลย... เมื่อพัวเมียแตกกัน ญาติของ 2 ฝ่ายก็ย่อมจะแตกกันตามไปด้วย ภัยอะไรคงไม่รุนแรงเท่ากับภัยแตกสามัคคีอันเกิดจากพัวเมียเป็นต้นเหตุเลย...

("ประกาศสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ เรื่อง วันธัมพัวเมีย", 2486 : 469-470)

ดังนั้น เพื่อเป็นการคุ้มครองสตรีที่เป็นภรรยาในการได้รับการปฏิบัติที่ไม่ดีจากสามี หากเกิดการทะเลาะเบาะแว้งกันจนครอบครัว หรือผู้เป็นภรรยาถูกสามีทำร้ายร่างกาย สำนักวัฒนธรรมหญิงจึงจัดตั้ง "แผนกรับเรื่องราวร้องทุกข์" เพื่อทำหน้าที่สอบสวนไกล่เกลี่ยและหาทางช่วยเหลือแก่สตรีผู้เป็นภรรยาต่อไปรัฐบาลได้ออกระเบียบต่างๆ ได้แก่ ประกาศสำนักนายกรัฐมนตรีเรื่อง การร้องทุกข์ภริยาข้าราชการและประชาชน, ประกาศสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิง เรื่อง การช่วยเหลือและส่งเสริมความสงบสุขระหว่างสามีภรรยา

ในส่วนของการข้าราชการหญิง สภาวัฒนธรรมแห่งชาติได้มอบหมายให้สำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิงดำเนินการควบคุมดูแลความประพฤติของข้าราชการหญิงให้มีพฤติกรรมในทาง "คบขู้สูสาว" อันเป็นปัญหาที่จะนำไปสู่ความแตกแยกในครอบครัว โดยมีคำสั่งให้กระทรวงทบวงกรมต่างๆ พิจารณาแต่งตั้ง "คณะกรรมการสอดส่องความประพฤติของข้าราชการหญิง" ขึ้นประจำหน่วยงานของตนเพื่อทำหน้าที่ดูแลความประพฤติในหน่วยงานของตนและประสานงานร่วมกับ "คณะกรรมการสอดส่องความประพฤติของข้าราชการหญิงส่วนกลาง" ของสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิง (หจข., สร.0701.29/27 (4) "เรื่องสิทธิและหน้าที่ของผู้แทนกะชวงซึ่งเป็นกัมการสอดส่องความประพฤติข้าราชการหญิง โดย ประธานสำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิงเรื่องห้ามมิให้ข้าราชการคบขู้สูสาว (2486)")

และเพื่อดำเนินการคุ้มครองสุขภาพของสตรีสมกับจะเป็นแม่พันธุ์ที่ดีและเป็นกำลังในการสร้างชาติ จอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงมีบัญชาให้ข้าราชการหญิงและภรรยาของข้าราชการทุกคน ให้ฝึกกระเปียบแถวและฝึกกายบริหารในวันเสาร์ เริ่มตั้งแต่เสาร์ที่ 6 มิถุนายน 2485 เป็นต้นไป การฝึกเดินทางไกล เพื่อเป็นการเสริมสร้างกำลังร่างกายและจิตใจให้แข็งแรง จอมพล ป. พิบูลสงคราม เองเคยนำกระบวนเดินทางไกลบ่อยๆ ครั้งหนึ่งตั้งกระบวนที่สี่แยกบางซื่อ ฝึกซ้อมเดินไปปากเกร็ด มีท่านประธานคณะผู้สำเร็จราชการทรงเข้าร่วมกระบวน ปรากฏว่าในขณะที่นั้น ข้าราชการตามกระทรวงต่างๆ เช่น ข้าราชการสำนักนายกรัฐมนตรี กระทรวงเกษตรราธิการ และกระทรวงการเศรษฐกิจ ฯลฯ ก็ได้ฝึกเดินทางไกลไปตามๆ กัน สำหรับภรรยาข้าราชการก็ได้รับการชักชวนให้ฝึกบริหารร่างกายและฝึกความอดทนด้วยการร่วมเดินทางไกลไปกับสามีเพราะนอกจากจะสุขภาพสมบูรณ์แล้ว ยังก่อให้เกิดความสามัคคีกับเพื่อนของสามีด้วยในเรื่องความสามัคคีนี้ทางรัฐบาลได้พยายามที่จะส่งเสริมให้เกิดขึ้นมากที่สุด (ศรีกรุง , 30 มีนาคม 2485) นอกจากนี้จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้มอบหมายให้กระทรวงการสาธารณสุข จัดการประกวดอนามัยครอบครัวข้าราชการกระทรวงละ 1 ครอบครัว เพื่อเป็นการทดลองในการหาวิธีให้ราษฎรมีอนามัยดีขึ้นในรวดเร็ว โดยมุ่งเล็งถึงการกิน การออกกำลังกาย การพักผ่อนรื่นเริงประกอบกัน ครอบครัวนั้นหมายถึง สามี ภรรยา บุตร และคนใช้ หลักเกณฑ์ในการประกวดนั้นมีดังนี้คือ อนามัยของครอบครัว การจัดบ้านและระเบียบการปฏิบัติภายในครอบครัว การประกวดเริ่มจัดครั้งแรกในวันเสาร์ 22 สิงหาคม 2485 ณ

ทำเนียบสามัคคีชัย โดยในห้วงการข้าราชการทุกหน่วยคัดเลือกครอบครัวข้าราชการชั้น
 โภที่มีครอบครัวหลักฐานโดยอิสระและมีระเบียบการปฏิบัติในครอบครัวที่ดีที่สุดแห่งละ
 ครอบครัว ซึ่งมี อธิบดีกรมสาธารณสุขเป็นประธานผู้แทนกระทรวงมหาดไทย และกระทรวง
 ศึกษาธิการ เป็นกรรมการ (หจข., (2) สร.0201.29/13 "การแข่งขันกีฬา
 ระหว่างกระทรวงและการเดินทางไกลเพื่อส่งเสริมอนามัยกับเรื่องการประชุมข้าราชการ
 16 มีนาคม 2486-24 สิงหาคม 2486 ปีก 2 ใน 4 ปีก)

การให้ความคุ้มครองเกี่ยวกับสภาพความเป็นมารดา

นับตั้งแต่ระยะแรกที่รัฐบาลจอมพล. ปิบูลสงคราม ได้บริหารประเทศก็ได้เข้า
 รับผิดชอบต่อการคุ้มครองสิทธิของมารดาและเด็ก โดยการจัดตั้งระบบการคุ้มครองมารดา
 และเด็กด้วยความอุปถัมภ์ของรัฐ ซึ่งระบบนี้ครอบคลุมข่ายงานอันกว้างขวาง โดยใช้กระ
 ทรวงสาธารณสุขเป็นหลัก จัดตั้งองค์การที่จะส่งเสริมการสมรส ตั้งสมาคมสงเคราะห์ผู้มี
 บุตรยากมีการประกวดความสมบูรณ์ของแม่ที่ทุนแก่คู่สมรส ตลอดจนข้าราชการก็ให้มีการ
 พิจารณาการเลื่อนเงินเดือนแก่ผู้มีบุตรมาก่อน กรมสาธารณสุขได้รับอนุมัติจากรัฐบาลให้ทำ
 การอบรมทางผดุงครรภ์หรือทางสงเคราะห์ตามจังหวัดและอำเภอหรือท้องถิ่นทั่วไป เนื่อง
 ด้วยปรากฏว่าตามชนบททั่วไป สถิติการตายของมารดาและทารก อันเนื่องจากอุบัติเหตุ
 ต่างๆ ซึ่งเกิดขึ้นในระหว่างตั้งครรภ์ ระหว่างคลอดและภายหลังคลอดอยู่ในระดับสูงเกิน
 สมควร ทั้งนี้เพราะประชาชนโดยทั่วไป เฉพาะอย่างยิ่งตามชนบทยังขาดความรู้ใน
 การปฏิบัติตนในระหว่างมีครรภ์ และขาดความรู้ในการบริหารทารกตลอดจนผู้มีความรู้คอย
 แนะนำช่วยเหลือในทางนี้ ประกอบทั้งการบริหารทารกและการคลอดส่วนมาก ก็เป็นไป
 ตามแผนโบราณซึ่งทำให้หญิงมีครรภ์และทารกเสียชีวิตลงโดยเหตุไม่สมควร ("การอบรมนาง
 ผดุงครรภ์ชั้น 2 รุ่นแรก", 2483 : 801) ให้คำปรึกษาเกี่ยวกับมารดาและเด็ก
 สตรีมีครรภ์แต่ละคนจะได้รับการแพทย์อย่างถี่ถ้วนตลอดช่วงระยะเวลาการตั้งครรภ์ และ
 สิทธิพิเศษสำหรับการเป็นมารดา อาทิ ได้ลดค่าโดยสารรถไฟ รถประจำทางของเทศบาล
 (นิกร, 8 สิงหาคม 2485) พ่อแผ่นดินให้ข้าราชการสตรีได้หยุดพักก่อนในขณะที่มีครรภ์
 และก่อนคลอด 6 สัปดาห์ และภายหลังคลอดอีก 6 สัปดาห์ คณะกรรมการอบรมจิตใจที่คณะ
 รัฐบาลจัดตั้งขึ้นมีความเห็นว่า "...คนที่ตั้งครรภ์นั้นจะต้องหาจิตใจให้ผ่องใส อย่ให้

เศร้าหมองเพราะหย่างน้อยที่สุด การทำให้จิตใจดีตลอดเวลา 9 เดือนที่ตั้งครรภ์ ก็จะก่อนิสสัยให้มารดาผู้นั้นเป็นคนดีต่อไป และได้เป็นตัวอย่างอันประเสริฐของลูกหลานต่อไปอีกด้วย "โดยที่คณะกรรมการเห็นว่า "สตรีตั้งครรภ์ขึ้นนี้ สภาพการต่างๆ ทั้งทางฝ่ายต่ำและฝ่ายสูง ทั้งร่างกายก็มีความเปลี่ยนแปลงขึ้นหาน้อยไม่ และก็ยังมีการเพิ่มหน้าที่งานของหัวใจและได้ทำให้เกิดการบวมจนเห็นได้ตามขาหรือเท้า คณะกรรมการจึงตกลงในหลักเกณฑ์ที่จะให้สตรีผู้มีครรภ์ได้รับการอบรมให้รู้จักรักสวามิภักดิ์ และปฏิบัติตนให้ถูกต้องตามสมควรเพื่อชาติไทยจะได้บุตรที่คลอดออกมาดีพร้อมทั้งกายและจิตใจ" (นิกฺร , 19 มิถุนายน 2485) ทั้งนี้เพื่อให้สตรีมีโอกาสดีขึ้นในการประสานงานอาชีพ เข้ากับการเป็นมารดาตลอดจนการให้ความคุ้มครองชีวิตสมรสของสตรี

การจัดตั้งสมาคมสงเคราะห์ผู้มีบุตรมาก

สมาคมสงเคราะห์ผู้มีบุตรมาก ได้จัดตั้งขึ้นโดยนายทองเปลว ชลภูมิ เลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร พร้อมด้วยสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและนักหนังสือพิมพ์บางนาย ก่อตั้งในรูปขององค์การสาธารณกุศล เรียกโดยย่อว่า ส.ส.บ. เหตุผลในการดำเนินการจัดตั้งมี 3 ข้อด้วยกัน

1. เพื่อส่งเสริมนโยบายของรัฐบาลในการเร่งเพิ่มประชากร
2. เพื่อที่จะแบ่งเบาภาระของรัฐบาลในการดำเนินงานช่วยเหลือผู้มีบุตรมาก
3. เพื่อให้ประเทศชาติได้อุ่นหนาฟ้างไปด้วยพลเมืองที่มีมาตรฐาน

การครองชีพดีสมกับที่ไทยเป็นอารยะประเทศ

สมาคมนี้จดทะเบียนตามกฎหมายเมื่อวันที่ 21 มกราคม พ.ศ. 2485 และอยู่ในความอุปภัมภ์ของท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม คณะกรรมการดำเนินงานของสมาคมประกอบด้วย

นายทองเปลว ชลภูมิ	เลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร เป็นนายก
พระยาศรีธรรมราช	ส.ส. อุปนายก
นายประเสริฐ ปัทมสุคนธ์	เลขาธิการ
นายแก้ว สิงหะคเชนทร์	ส.ส. นายทะเบียน
นายพันตรีหลวงขจรกลางสนาม	ส.ส. เหมอัญญิก
นายปลุก วัชรารักษ์	บรรณารักษ์

และประกอบด้วยคณะกรรมการอีก 15 นาย

วัตถุประสงค์ของสมาคมนี้ จัดตั้งเพื่อที่จะอุปการะช่วยเหลือประชาชนชาวไทย ผู้มีบุตรยากไม่มีรายได้จะเลี้ยงดูบุตรได้ตามสมควรและอื่นๆ อันเกี่ยวกับการนี้ อาทิเช่น ให้ผู้มีบุตรยากได้รับการลดหย่อนในค่าเล่าเรียนของบุตร ค่าโดยสารยานพาหนะ ค่าเครื่องอุปโภคและบริโภคต่างๆ เป็นต้น วัตถุประสงค์นี้ได้วางเกณฑ์ของผู้ที่จะได้รับอุปการะจากสมาคมไว้ดังนี้

1. มีบุตรยังไม่บรรลุนิติภาวะที่ยังมีชีวิตอยู่ตั้งแต่ 4 คนขึ้นไปและรายได้ไม่เกินเดือนละ 100 บาท หรือ
2. มีบุตรยังไม่บรรลุนิติภาวะที่ยังมีชีวิตอยู่ตั้งแต่ 6 คนขึ้นไป และมีรายได้ไม่เกินเดือนละ 200 บาท
3. ต้องเป็นคนไทยตามกฎหมาย
4. ไม่เป็นผู้มีนิสัย เป็นอันธพาลประพฤติตนเป็นมิจฉาชีพต่อชาติไทยและเป็นผู้ปฏิบัติตนตามกฎหมายและรัฐนิยม
5. มีหลักฐานมาแสดงตามข้อบังคับของสมาคม (พจช., (2) สร.0201.52 /43 "สมาคมสงเคราะห์ผู้มีบุตรยาก 29 สิงหาคม 2485 - 2 เมษายน 2486)

การดำเนินงานของสมาคมพอสรุปได้ดังนี้

1. ช่วยเหลือแนะนำแล้วบำบัดโรคลูกให้แก่หญิงมีครรภ์และเด็กในสวนภูมิภาคร โดยมีเจ้าหน้าที่ประจำปฏิบัติการ คือ แพทย์สาธารณสุข นางสงเคราะห์ นายผดุงครรภ์ชั้น 2
2. จัดหน่วยสงเคราะห์มารดาและเด็กเคลื่อนที่ออกไปดำเนินงานแนะนำสั่งสอนประชาชนตามเคหะสถานบ้านเรือนและที่ชุมนุมชน
3. จัดงานวันของแม่ เพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้สตรีทำการสมรส และอบรมเลี้ยงดูลูกให้ถูกต้องตามหลักวิชาการและยังได้พิมพ์หนังสือคู่มือสมรสขึ้นแจกจ่ายแก่แม่และคู่สมรสตามโอกาสที่จะมีทำการสมรสหรือในวันแม่

การจัดงานวันแม่ของชาติหรืองานชุมนุมมารดา

กระทรวงสาธารณสุขจัดให้มีงาน "วันแม่" ขึ้นเป็นครั้งแรกในวันที่ 10 มีนาคม 2486 (ถือเป็นวันตั้งกระทรวงสาธารณสุข) วัตถุประสงค์สำคัญในการจัดงานนี้เพื่อให้สตรีรู้สึกถึงความสำคัญของการเป็นแม่ เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการสร้างชาติทางด้านประชากร

สมควรจัดให้มีวันมารดาขึ้นให้ประชาชนชาวไทยรู้สึกถึงความสำคัญของการเป็นมารดา และให้มารดาทั้งหลายได้รับเกียรติอันสูงที่ควรจะได้รับในการที่ปฏิบัติหน้าที่ในงานสำคัญของชาติ คือ การเป็นมารดา นอกจากนั้นควรจัดให้มารดาได้มีโอกาสมาพบปะกันและได้รับความรู้ในเรื่องการสงเคราะห์มารดาและเด็กให้ถูกต้องตามหลักวิชาการยิ่งขึ้น อันจะเป็นผลนำมาซึ่งความสามัคคีและลดอัตราการตายและการเป็นโรคของมารดาและเด็กให้น้อยลงเป็นการเพิ่มพูนสมรรถภาพและจำนวน พลเมืองให้มากขึ้น เพื่อเพิ่มความเข้มแข็งของชาติสืบไป และจะได้จัดให้มีการประกวดสุขภาพของมารดา เพื่อเป็นตัวอย่างส่งเสริมให้หญิงที่เบนมารดาได้รู้จักปฏิบัติตนให้มีสุขภาพสมบูรณ์ นอกจากนั้นจะได้ทำการรณรงค์ส่งเสริมให้ทำการสมรส เพื่อเป็นมารดาที่ดี ต่อไปอีกด้วย

(หจข., มท..2.2.12/34 "งานวันมารดาที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2486"

จากข้อความดังกล่าวสรุปความอย่างกว้างถึงสาเหตุการจัดงานวันแม่แห่งชาติในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ 3 ประการ

1. เพื่อเรียกร้องความสนใจให้ประชาชนระลึกถึงแม่ ยกย่องเทอดทูนแม่ว่าสำคัญเพียงใด มีคุณแก่ลูกอย่างไรบ้าง และให้ทราบถึงเกียรติอันสูงสูดในการเป็นแม่
 2. เพื่อส่งเสริมเกียรติของสตรีไทยผู้ทำหน้าที่สร้างชาติในฐานะแม่
 3. เพื่อส่งเสริมให้สตรีที่กำลังเป็นแม่และที่จะเป็นแม่ในอนาคตได้สำนึกและเกิดความภาคภูมิใจในเกียรติและหน้าที่ของแม่จะได้เลี้ยงลูกของตนให้มีศีลธรรมวัฒนธรรม เพื่อเป็นพลเมืองของชาติต่อไปในอนาคต จึงนับว่างานวันแม่เป็นส่วนรวมของชาติได้อย่างหนึ่ง
- (หจข., สร.0701.23/7 "ให้ถือวันที่ 15 เมษายน เป็นวันแม่ประจำปีของชาติ พ.ศ. 2486-2497)

จุดมุ่งหมายที่สำคัญในการจัดงานวันแม่ก็คือ ความต้องการของรัฐบาลที่จะเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการรณามัยแม่และเด็ก จึงได้มีการจัดพิธีภักดีการสงเคราะห์แม่และเด็กให้แก่ผู้หญิงผู้เป็นแม่และประชาชนทั่วไปได้เข้าชมและศึกษาหาความรู้ มีการจัดแสดงเครื่องเล่นสำหรับเด็ก มีการจัดพิมพ์เอกสาร "คู่มือการสมรส" หรือ "ข้อควรรู้เกี่ยวกับแม่"

ถูก ๆ" เป็นสูจิบัตรแจกให้แก่ผู้หญิงผู้เป็นมารดา และประชาชนที่มาร่วมงาน เพื่อเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับอนามัยแม่และเด็กแผนใหม่อย่างครบถ้วนแก่ประชาชนเอกสารดังกล่าวประกอบด้วยสาระสำคัญ 3 เรื่องด้วยกันคือ อาการสำคัญในการมีครรภ์การปฏิบัติตนในระหว่างตั้งครรภ์และการเตรียมเครื่องใช้สำหรับเด็ก โดยได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับความรู้ในเรื่องของอาการแพ้ท้อง อาการถ่ายปัสสาวะบ่อย อาการตื่นครั้งแรกของทารกในครรภ์ การกินอาหาร การออกกำลังกาย และการพักผ่อนของผู้เป็นมารดาการเตรียมเครื่องใช้สำหรับเด็กแรกคลอดและแม่ การเจริญของเด็ก การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ การหย่านม เป็นต้น (สูจิบัตร "งานวันแม่" 10 มีนาคม 2486 นะ สวนอัมพร (ม.ป.ท. 2486, : 21-39)

รัฐบาลได้กำหนดจะให้มีการจัดงานวันมารดาขึ้นทุกๆ จังหวัดหรือมณฑล ทั่วทั้งประเทศ 1 ครั้งในชั้นแรกจะใช้เปิดงานวันมารดาขึ้นในส่วนกลางก่อน โดยจัดที่สวนอัมพร เมื่อวันที่ 10 มีนาคม 2486 ต่อจากนั้นก็ได้อำนาจให้จัดงานดังกล่าวขึ้นตามจังหวัดต่างๆ ที่เป็นศูนย์กลางของแต่ละภูมิภาค เช่น ลำปาง เพชรบุรี นครราชสีมา เป็นต้น และเพื่อเรียกร้องความสนใจของประชาชน รัฐบาลจึงได้จัดให้มีการประกวดแม่สุขภาพดี การประกวดแม่ลูกมาก ประกวดแม่จูงลูก การจัดประกวดสุขภาพของมารดา แบ่งการประกวดออกเป็น 3 ประเภท คือ

ประเภทที่ 1 มารดาที่มีบุตรจากสามีคนเดียว และยังมีชีวิตอยู่ 5 คน

ประเภทที่ 2 มารดาที่มีบุตรจากสามีคนเดียวและยังมีชีวิตอยู่ 6-10 คน

ประเภทที่ 3 มารดาที่มีบุตรจากสามีคนเดียวและยังมีชีวิตอยู่ ตั้งแต่ 11 คนขึ้นไป
มารดาทั้ง 3 ประเภทนี้ไม่จำกัดอายุ

หลักการพิจารณาให้รางวัลแบ่งได้ 3 ประเภท คือจะต้องมีลูกมากและยังมีชีวิตอยู่รวมทั้งมีสุขภาพดี มารดาเองก็ต้องมีสุขภาพร่างกายสมบูรณ์ดี และวิธีการอบรมและเลี้ยงดูลูกดี

การสงเคราะห์มารดาและเด็ก

การดำเนินนโยบายเร่งเพิ่มประชากรของชาติทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพด้วยการส่งเสริมการเพิ่มจำนวนคนเกิดแล้ว รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ยังเห็นความสำคัญของกิจการสาธารณสุขที่จะช่วยลดจำนวนคนตายลงได้อีก ทั้งนี้จะเป็นการเขยิบอัตราการ

เพิ่มตามธรรมชาติของประเทศให้สูงขึ้นในตัว และวิธีการที่นับว่าสมเหตุสมผลได้แก่ การอบรมเจ้าหน้าที่ประเภทต่างๆ ให้ได้จำนวนและสมรรถภาพเพียงพอแก่กิจการที่กระทำ การควบคุมโรคติดต่อต่างๆ การสุขาภิบาลทั้งในเมืองและชนบท การสุขศึกษา การควบคุมผู้ประกอบการโรคศิลปะ การจัดตั้งและดำเนินการสุขศาลา และโรงพยาบาลต่าง ๆ ทั่วราชอาณาจักร และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการสงเคราะห์มารดาและเด็ก

ดังนั้น ในวันที่ 10 มีนาคม 2485 รัฐบาลได้สถาปนาระทรวงสาธารณสุขมี พ.ต. ช่าง เขวงศักดิ์สงคราม เป็นรัฐมนตรี (10 มีนาคม 2485 - 1 สิงหาคม 2487) และในปีเดียวกันจอมพล ป. พิบูลสงคราม นายกรัฐมนตรี ได้มีคำสั่งที่ 4/2485 สำนักนายกรัฐมนตรี เรื่องตั้งกรรมการพิจารณาการปรับปรุงการแพทย์ขึ้นคณะหนึ่ง ทั้งนี้ เพราะ การเพิ่มพลเมืองเป็นปัญหาสำคัญเกี่ยวกับการสาธารณสุข

ด้วยปรากฏมานานแล้วว่า ประชากรของชาติมีอนามัยไม่ดีกับได้รับการรักษาพยาบาลก็ไม่ทั่วถึงและสมบูรณ์เพียงพอ จึงทราบดีว่ามีผู้ถึงแก่กรรมลงในเยาว์วัยมากทราบดีว่าการเพิ่มพลเมืองไม่เป็นไปตามสัดส่วนอันพึงประสงค์ จึงเห็นเป็นการสมควรที่จะปรับปรุงกิจการของชาติในส่วนนี้ให้รัดกุมยิ่งขึ้น และเหมาะสมแก่กาลสมัย...

(กระทรวงสาธารณสุข, 2530 : 15)

นโยบายการเพิ่มประชากรของกระทรวงสาธารณสุข ปรากฏในคำแถลงนโยบายต่อสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 16 มีนาคม พศ. 2485 มีดังนี้

1. การป้องกันและกำจัดโรคซึ่งเป็นเหตุให้ประชากรตายมาก
2. ส่งเสริมให้เด็กเกิดมามีอนามัยไม่ตายเสียแต่อายุยังเยาว์
3. ปรับปรุงการสุขาภิบาลชนบทและในเขตเทศบาลให้มีสภาพดีขึ้น
4. เผยแพร่การสุขศึกษาแก่ประชากร
5. จัดให้มีสุขศาลาสำหรับบำบัดโรคแก่ประชากร
6. จัดอบรมเจ้าหน้าที่ที่มีความรู้ในทางวิชาการและปฏิบัติการ เพื่อช่วยเหลือ

นายแพทย์อานกิจจรูระทั่วไป (หจช., (3) สร. 0201.62/15 ปีก 1 "โครงการ

และการปฏิบัติงานสาธารณสุข 14 พฤษภาคม พ.ศ. 2486 - 18 กันยายน พ.ศ. 2490") จากนโยบายดังกล่าวรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เห็นความสำคัญของการอนามัยแม่และเด็ก และได้ดำเนินการส่งเสริมกิจการด้านนี้มาตลอดสมัยการสงครามและหลังสงคราม (หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การมารดาและทารกสงคราม) ของกรมสาธารณสุข คือ การสั่งสอนให้สตรีเข้าใจในเรื่องเกี่ยวกับเพศ การเลี้ยงดูบุตร การช่วยเหลือทำนุบำรุงให้เด็กมีกำลังร่างกายแข็งแรงบริบูรณ์ทุก ๆ ทาง ทั้งนี้ก็โดยเห็นว่าเมื่อได้มีการส่งเสริมทำนุบำรุงเด็กตั้งแต่เริ่มคลอดออกจากครรภ์มารดาแล้วย่อมจะเป็นประโยชน์สำหรับขั้นที่จะนำไปอบรมให้เป็นเยาวชนที่ดีของชาติ นายเอื้อง แก้วภักดี นายกเทศมนตรีเทศบาลเมืองนครปฐม ได้ส่งหนังสือแสดงความคิดเห็นเสนอต่อนายกรัฐมนตรี ถึงเรื่องนี้ไว้ว่า

...เท่าที่ฉันได้ใช้ความสังเกตมา ผู้หญิงไทยเป็นจำนวนมากเลี้ยงและรักอาหารไม่เป็น เด็กที่เกิดมาจึงเสียชีวิตเป็นจำนวนมาก การเลี้ยงรักอาหารเป็นกิจประจำตัวของผู้หญิงทุกคน เมื่อผู้หญิงไม่มีความรู้ความสามารถเช่นนี้ ก็ย่อมเป็นการเสียหายอย่างสาหัส ฉันเห็นว่า ประเทศไทยควรมุ่งจัดให้ผู้หญิงเป็นหญิงจริงๆ และผู้ชายเป็นผู้ชายจริงๆ ... ควรมีปรับปรุงให้ผู้หญิงไทย เป็นผู้หญิงที่เยี่ยมที่สุดในโลก ในการอบรมเลี้ยงทารก... (พช., สร. 0201.25/919

"ความเห็นนายเอื้อง แก้วภักดี เรื่อง การเพิ่มผลเมือง พ.ศ. 2485"

ตั้งแต่วันที่ พ.ศ. 2482 กรมสาธารณสุขก็ได้รวมกิจการสงครามและเด็กขึ้นเป็น "แผนสงครามมารดาและเด็ก" เพื่อให้การดำเนินงานคล่องตัวและมีประสิทธิภาพมากขึ้น และในปี พ.ศ. 2485 ก็ได้ยกฐานะ "แผนสงครามมารดาและเด็ก" ขึ้นเป็น กองสงครามมารดาและเด็ก การสงครามมารดาและเด็กจัดทำขึ้นนี้มีนโยบายเพื่อแนะนำมารดาและผู้ทำหน้าที่เลี้ยงเด็กอื่นๆ ในเรื่องการคลอด การเลี้ยงดู เช่นในเรื่องอาหาร การกิน การอนามัย ลักษณะสุขภาพในบ้านเรือน การรักษาและป้องกันโรคของเด็ก สุขวิทยาส่วนบุคคลกับการอนามัยครอบครัว อันจะเป็นประโยชน์ทางที่จะทำให้เด็กตายน้อยลงแล้ว เด็กที่เหลือรอดอยู่จนเติบโตขึ้นก็จะเป็นผู้มีอนามัยที่ดี การกินอยู่ดี เหมาะสมที่

จะเป็นอารยชน และเป็นกำลังของประเทศชาติ กระทรวงสาธารณสุขได้จัดตั้งแผนก สงเคราะห์มารดาและเด็กขึ้น และแบ่งงานตามหน้าที่รับผิดชอบออกเป็น 3 แผนก คือ

1. แผนกสงเคราะห์มารดาและทารก มีหน้าที่

- 1) ทำการแนะนำให้ศึกษาแก่สตรีที่เตรียมตัวจะสมรสและสตรีที่ได้ทำการสมรสแล้ว ซึ่งอยู่ในวัยที่จะมีบุตรได้ให้เข้าใจในการปฏิบัติและการช่วยเหลือในการตรวจบำบัด เพื่อการมีบุตรที่สมบูรณ์ เป็นการเพิ่มพูนพลเมือง และจะได้เป็นกำลังของประเทศชาติต่อไป
- 2) ส่งเสริมสตรีให้ทำการสมรสในวัยอันควร และรู้จักวิธีที่จะเลือกคู่สมรส เพื่อให้บังเกิดผลทางอนามัยในครอบครัว
- 3) ตรวจแนะนำสตรี ที่มีครรภ์ให้รู้จักปฏิบัติตนในระหว่างการตั้งครรภ์ตลอดจนช่วยเหลือในการคลอดบุตร และการบริหารทารกเพื่อลดอัตราการตายของมารดาและทารก
- 4) ทำการอบรมนางสงเคราะห์ นางผดุงครรภ์ และหมอดูตามย เพื่อให้มีสมรรถภาพในการสงเคราะห์มารดาและเด็ก ตลอดจนจัดตั้งสถานอบรมสตรีให้เป็นนางผดุงครรภ์ชั้น 2 เพื่อส่งไปประจำตามท้องถิ่นต่างๆ ทั่วราชอาณาจักร
- 5) ควบคุมการเบิกจ่ายเวชภัณฑ์ที่ใช้ในการสงเคราะห์มารดาและเด็ก

2. แผนกเด็กสงเคราะห์ก่อนวัยศึกษา

- 1) แนะนำวิธีอบรมเด็กในการสร้างอุปนิสัยอันดีงาม
- 2) แนะนำช่วยเหลือในการป้องกันโรคภัยไข้เจ็บอันจะเกิดแก่เด็กในวัยนี้
- 3) ส่งเสริมความเจริญเติบโตแห่งร่างกายของเด็ก เพื่อความสมบูรณ์อันจะเป็นรากฐานนำไปสู่ความเข้มแข็งทั้งทางกายและจิตใจ

3. แผนกสงเคราะห์มารดาและเด็กเคลื่อนที่

- 1) จัดหน่วยเคลื่อนที่เพื่อส่งออกไปปฏิบัติงานแนะนำสั่งสอนประชาชนตามเคหะสถานบ้านเรือนและหน่วยงานขององค์การในหมู่สังคมแห่งชนบท
 - 2) สืบหาสุขภาพและอนามัยของมารดาและเด็กก่อนวัยศึกษาในท้องถิ่นต่างๆ เพื่อทราบสถิติไว้สำหรับพิจารณาแก้ไขในส่วนที่บกพร่องและช่วยเหลือในการป้องกันและบำบัดไปด้วย
 - 3) ประสานงานกับองค์การสถานพยาบาลในท้องถิ่นต่างๆ เพื่อร่วมมือช่วยเหลือในการสงเคราะห์มารดาและเด็ก
- (พจข., มท 2.1/51 "ปลัดกระทรวงสาธารณสุขส่งหนังสือรายงานการประชุมข้าหลวงประจำจังหวัดในส่วนที่เกี่ยวข้องกับกระทรวงสาธารณสุข พ.ศ. 2485"

การส่งเสริมการแต่งกายแบบใหม่สำหรับสตรี

จากการที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม มีแนวคิดที่สตรีเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการแสดงถึงความเจริญและความมีวัฒนธรรมของชาติ ดังนั้นขั้นตอนเริ่มแรกของการแสดงถึงความเจริญที่เทียบอารยะประเทศก็คือการปรับปรุงการแต่งกายของสตรีที่มีลักษณะ เป็นสากล ขั้นตอนเริ่มแรกของการเปลี่ยนแปลงการแต่งกายของสตรีไทย จึงถูกกำหนดขึ้นมาในรูปแบบของคำวิงวอนของท่านผู้นำให้สตรีไทย เดินนุ่งผ้าโจงกระเบนและคาดผ้าแถบ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของระบอบเก่าโดยเปลี่ยนมานุ่งซิ่นและสวมเสื้อแทนขณะเดียวกันก็เปลี่ยนจากการไว้ผมสั้นมาเป็นผมยาวแทน อาจเป็นเพราะว่าจอมพล ป. พิบูลสงครามมีทัศนคติว่าผมยาวเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นผู้หญิง เป็นเครื่องประกอบสำคัญที่เชิดชูความงามและถือกันว่าเป็นเครื่องหมายที่แสดงถึงวัฒนธรรมแห่งจิตใจ (นิกร., 2 พฤศจิกายน พ.ศ. 2485)

บัญชีสำรวจสตรีในครอบครัวส่วนจังหวัดศรีสะเกษ

ที่	แผนก	จำนวน ครอบครัว	ไว้ผมยาว ถูกแบบแล้ว	ยังไม่ได้ ไว้ผมยาว
1	ข้าราชการแผนกมหาดไทย	15	20	8
2	" อัยการ	7	7	4
3	" ข้าราชการ	62	49	31
4	" คลัง	6	4	4
5	" สรรพสามิต	7	10	2
6	" สรรพากร	6	3	7
7	" ป่าไม้	1	3	-
8	" สาธารณสุข	4	5	5
9	" ตำรวจ	21	24	3
10	" เรือนจำ	13	16	15
	รวม	142	141	79

หมายเหตุ ผู้ที่ยังไม่ได้ไว้ผมยาวถูกตามแบบ ได้เริ่มไว้ผมยาวตั้งแต่วันที่ 1
เมษายน 2484 เป็นต้นไป (หจข., มท. 5.9/26 "การแต่งกายของสตรีไทย จ. ศรีสะเกษ"
พ.ศ. 2484)

ต่อมาจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็ได้เพิ่มรูปแบบการแต่งกายสตรีโดยยึดหลักความงามที่มีลักษณะคล้ายคลึงกับสากลไม่ขัดกับประเพณีไทย และให้ถูกต้องตามหลักอนามัยแบบที่ปรับปรุงให้ดีขึ้นเป็น การสวมกระโปรง สวมหมวกและรองเท้า (สำนักนายกรัฐมนตรี, 2484 : 135) โดยจอมพล ป. พิบูลสงครามได้มีสาส์นถึงสตรีไทยอีกวาระหนึ่งชักจูงให้สวมหมวกให้มีการแต่งกายตามแบบสากลครบถ้วนและชักชวนให้สตรีสวมหมวกแล้วก็ควรจะนุ่งกระโปรงเพื่อที่จะให้ "การแต่งกายของพี่น้องสตรีเป็นอารยะสมบูรณ์ หรือที่กล่าวเรียกขานนี้ว่า "มาลานาไทยแบบมหาอำนาจ" ดังคำอธิบายที่ว่า

...คือตามปรกติหญิงไทยเป็นผู้มีความสวยงามเป็นเจ้าของเรือนอยู่แล้ว เมื่อได้ปรับปรุงให้เรียบร้อยเรียบร้อยก็งดงามอย่างไม่มีที่ติทั้งเป็นการปฏิบัติตามหลักสุขภาพอนามัยด้วย คือการสวมหมวกเป็นการป้องกันแดดมิให้กราดผิวหน้าให้เผือดคล้ำเพราะประเทศร้อนแดดจัดการสวมรองเท้าเพื่อป้องกันความร้อนความแฉะและเชื้อโรคทั้งหลายที่อาจมีอยู่ตามถนนหนทาง และการสวมเสื้อกระโปรงไว้ผมยาว ก็เพื่อให้ถูกต้องตามสากลนิยมและส่งเสริมความงามให้เด่นชัด ให้สมกับที่ประเทศเรามีวัฒนธรรม...

(หจข., ศธ.0701.30/1 (55) "เรื่องคำอธิบายการแต่งกายหญิงไทยยุคต่างๆ ของกรมศิลปากร (เพื่อไปแสดงและอ่านประกอบการแสดงในงานวันวัฒนธรรมของกะชวงการคลัง 2486")

ในระหว่างสงครามจอมพล ป. พิบูลสงคราม เข้มงวดกวัดขั้นเรื่องการแต่งกายมากขึ้นกว่าเดิมโดยเฉพาะการสวมหมวก รัฐบาลสมัยสร้างชาติได้ชักจูงให้สตรีพากันสวมหมวกโดยให้เหตุผลว่า "ในนานาอารยะประเทศนั้น ประชากรนิยมสวมหมวกกัน และได้มีระเบียบแบบแผนในการสวมหมวกถือเป็นประเพณีของการสมาคมยิ่งกว่านั้น การสวมหมวกย่อมบังเกิดประโยชน์ในทางเพิ่มพูนสุขภาพอนามัยแก่สภาพอากาศของประเทศไทยหาเป็นการสมควรต้องกระตาดอวยประการใดไม่ ตรงกันข้าม หมวกสำหรับสุภาพสตรียังเป็นอาภรณ์ประดับศีรษะที่เพิ่มความงามให้แก่วงหน้าอีกด้วยดังนี้" (หจข., ศธ.0701.23.1/8

"งานฉลองวันชาติ พ.ศ. 2484") มีการแต่งเพลง "สวมหมวก" เพื่อชักชวนสตรีทั้งนี้ ทั้งนี้มีการตั้งคณะกรรมการร่างระเบียบการแต่งกายสตรีเมื่อ พ.ศ. 2484 เพื่อทำหน้าที่กำหนดลักษณะเครื่องแต่งกายให้เหมาะสมกับโอกาสต่างๆ เช่น เครื่องแต่งกายในงานพระราชพิธี งานราตรีสโมสร ชุดกลางวัน ชุดเล่นกีฬา ฯลฯ นอกจากกำหนดเครื่องแต่งกายตามวาระและโอกาสต่างๆ คณะกรรมการดังกล่าวยังมีวางรายละเอียดในเรื่องจิพจาณะที่เกี่ยวข้องกับการแต่งกาย อาทิ วางแนวการเลือกเครื่องแต่งกายที่เหมาะสมกับสตรีรูปร่างขนาดต่างๆ รวมทั้งแนวการเลือกใช้เครื่องประดับและเครื่องสำอางค์อย่างเหมาะสม ตัวอย่างเช่น ข้อเสนอแนะการแต่งกายสำหรับสตรีที่มีอายุและรูปร่างทั่วไป

ผู้ที่มีอายุมากควนเลือกแบบและสีเรียบๆ หลีกเลี่ยงสีอ่อนหรือจุดจาดเกินไ้ ผู้ที่ค่อนข้างตัวมมากต้องระวังไม่เลือกแบบฟูหรือพองทั้งสีที่จจะใช้ควนเป็นสีแก่ๆ จะทำให้มองดูหมอลง จงพยายามงค้ำสีอ่อนๆ เช่น สีชมพูหรือสีฟ้าอ่อน จึงจะทำให้รูปร่างดูใหญ่โตมากกว่าความเป็นจริง ถ้าจะใช้ผ้าชนิดเป็นริ้วก็จงใช้ริ้วยาวลงมาตัดริ้วลายของผ้า จะช่วยทำให้มองดูสูงสะโรคสองชั้น ส่วนริ้วตามขวางจะทำให้มองดูอ้วนและเตี้ยลง เหมาะสำหรับคนสูงมากกว่า การใช้เครื่องสำอางค์ประเภทลิปสติกและยาทาเล็บการใช้เครื่องสำอางค์ชนิดนี้ ควนระวังในเรื่องเลือกสีให้เข้ากับผิวเนื้อให้มากที่สุดเช่น ผู้ใช้ผิวเนื้อขาวหรือค่อนข้างขาวก็สามารถใช้สีสดๆ มากกว่าคนมีผิวสีเนื้อค่อนข้างดำ ซึ่งต้องใช้สีให้แก่เล็กน้อยเพื่อให้เข้ากับผิวเนื้อวิธีใช้ก็ใช้แต่พอประมาณ หลีกเลี่ยงให้เลอะเทอะจนปากผิดรูปไปจากเดิม ยาทาเล็บควนใช้สีเหมือนหรือคล้ายกลมกลืนกับสีลิปติกให้มากที่สุด คนที่มีผิวดำไม่ค่อยงาม ผิวดำค่อนข้างดำ ไม่ควนใช้ยาทาเล็บให้สีสด หรือสีค่อนข้างแดงส้มเกินไ้ จะทำให้ผิวและยาทาเล็บไปคนละทางไม่น่าดู (สุภัตรา กอบกิจสุขสกุล, 2531 : 61-62)

เพื่อเน้นความสำคัญของการแต่งกาย จอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงออกพระราชกฤษฎีกากำหนดวัฒนธรรมซึ่งประชาชนชาวไทยจักต้องปฏิบัติตาม พ.ศ. 2484 โดยกำหนดหน้าที่ซึ่งประชาชนชาวไทยจักต้องปฏิบัติตาม เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยในการแต่งกายและจรรยา มารยาทในสังคมตาม มาตราที่ 3 แห่งพระราชกฤษฎีกานี้กำหนดว่า

...ชาวไทยจักต้องรักษาพระเกียรติของประเทศในที่สาธารณะหรือปรากฏแก่สาธารณชนภายในเขตเทศบาล ห้ามมิให้แต่งกายในท่านอง ทำให้เกียรติของประเทศชาติเสื่อมเสีย เช่น นุ่งผ้าหยักกรั้ง นุ่งกางเกงใน นุ่งกางเกงชนิดสำหรับใส่นอน นุ่งผ้าขาวม้า หรือไม่สวมเสื้อ หรือสตรีสวมแต่เสื้อชั้นในหรือมีแต่ผ้าคาดอก...

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 58, ภาค 2, 2484) : 1197

พระราชบัญญัตินี้กำหนดบทโทษปรับแก่ผู้แต่งกายไม่เรียบร้อย แม้ว่าในทางปฏิบัติไม่ปรากฏว่าจะมีการลงโทษตามพระราชบัญญัตินี้มากนัก แต่ก็ทำให้เกิดความกลัวที่จะฝ่าฝืน นอกจากนี้ผู้ที่แต่งกายแบบเดิมจะไม่ได้ได้รับความสะดวกในการติดต่อราชการ หรือในการโดยสารรถหรือเรือประจำทาง (สุวดี ธนประสิทธิ์พัฒนา, 2535 : 20)

จอมพล ป. พิบูลสงคราม ถือว่าเรื่องการเปลี่ยนแปลงการแต่งกายของสตรีไทยเป็นเรื่องสำคัญ ฉะนั้นจึงได้รณรงค์ประชาสัมพันธ์และสร้างศรัทธาแก่ประชาชนอย่างเต็มที่และได้ขอเชิญเจ้าคุณพระประยูรวงศ์ หรือเจ้าจอมมารดาแพ พระสนมเอกในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเคยได้ชื่อว่าเป็น "ลีดเดอร์ ออฟ แฟชั่น" หรือผู้นำในการสวมใส่เสื้อผ้าแบบใหม่ ๆ ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 มาแต่งกายด้วยชุดที่ทางการกำหนด คือนุ่งผ้าจีน สวมหมวกมาเป็นประธานในงานแข่งขันกีฬาข้าราชการสตรี (นันทิรา ขำภิบาล, 2530 : 157-158) สตรีอีกผู้หนึ่งได้แก่ ท่านเจ้าจอมมารดาอ่อน พระสนมเอกอีกคนหนึ่งในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นบุคคลสำคัญอีกท่านหนึ่งที่สนับสนุนนโยบายของท่านนายกรัฐมนตรีในการเปลี่ยนแปลงระเพณีการแต่งกายสตรี โดยได้ปฏิบัติตนเป็นผู้นำสตรีไทยทั้งหลาย

นอกจากนี้จอมพล ป. พิบูลสงคราม ยังคาดหวังให้ข้าราชการสตรีเป็นแบบอย่างแก่สตรีทั่วไป ดังนั้นจอมพล ป. พิบูลสงครามจึงขอความร่วมมือจากข้าราชการในการแนะนำการแต่งกายสตรีแก่บุคคลในครอบครัว อาทิ ภรรยา บุตร และโดยเฉพาะข้าราชการหญิงนั้น ได้มีคำสั่งให้ปฏิบัติตามประกาศสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยระเบียบการแต่งกายสตรีโดยเคร่งครัดเพื่อให้เป็นตัวอย่างแก่สตรีทั่วไป

จากการสร้างชาติทางด้านวัฒนธรรมของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ส่งผลให้สตรีถูกคาดหวังว่าเป็น "ดอกไม้ของชาติ" คือ การแต่งกายสวยงามเป็นระเบียบของสตรีนอกจากจะแสดงถึงความเป็นอารยะของชาติแล้วจะช่วยให้บุรุษมีความสุขและความมุ่งมั่นในการทำงานมากขึ้น

ทั้งนี้เพราะการแต่งกายที่เหมาะสม ย่อมเป็นเครื่องหมายแสดงถึงความมีเกียรติและความเป็นอารยะของชาติ ดังคำอธิบายของจอมพล ป. พิบูลสงครามว่าด้วยการปฏิบัติตามคำสั่งชวชนแนะนำโดยเฉพาะในเรื่องเครื่องแต่งกาย ความตอนหนึ่งว่า

"...การเห็นของดีงามที่เจริญตา เจริญใจ เช่น ดอกไม้หรือหญิงที่แต่งกายเป็นระเบียบงดงาม ทำให้ผู้ได้พบเห็นสบายใจ มีอารมณ์ดี นึกคิดไปในทางที่ดีงามที่เป็นมงคลดีกว่าที่จะได้เห็นคนแต่งกายไม่เป็นระเบียบเรียบร้อย... การแต่งกายอย่างอารยะชน เป็นปัจจัยอันหนึ่งจะเร่งเร้าให้เราบำเพ็ญวัฒนธรรมในด้านต่างๆ ไปอีกด้วย เครื่องแต่งกายดีเป็นการรื้อใจให้ประพฤติแต่สิ่งที่ดีควรประพฤติเท่านั้น รวมความก็คือ การแต่งกายดี โดยปกติจะไม่ทำให้อึดใจของเราเป็นป่าเถื่อนเหมือนคนในแอฟริกากลางเลย" (หจช., (2) ศธ.15.2.1/20 "ความสำคัญในการบำรุงวัฒนธรรมของชาติ พ.ศ. 2484)

กล่าวโดยสรุป ในสมัยสร้างชาติของจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมอย่างเด่นชัด การเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ส่งผลกระทบต่อบทบาทและความคาดหวังของสังคมที่มีต่อสตรี ทั้งนี้จะพบว่าความคาดหวังใหม่ของสังคมที่มีต่อสังคมในยุคนี้ ไม่แตกต่างจากยุคปฏิรูปมากนัก กล่าวคือ การเน้นบทบาทและฐานะของสตรีในการเป็นเมียและแม่ที่ดี อาจกล่าวได้ว่าที่มาของความคาดหวังดังกล่าว เป็น

ผลสืบเนื่องจากความเด่นชัดของแนวคิดหลักที่ดำรงอยู่ในสังคมไทยนับตั้งแต่สมัยปฏิรูป
เป็นต้นมา โดยกระแสเกี่ยวกับการขยายสิทธิและบทบาทของสตรีเริ่มปรากฏบ้างแล้วใน
ช่วงก่อนและหลังเปลี่ยนแปลงการปกครองระยะแรก ๆ จึงลดความสำคัญลงอย่างมาก ทั้งนี้
รัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นผู้กำหนด และสร้างระบบความคิดความเชื่อให้กับ
สตรีในการยอมรับบทบาทและหน้าที่ดังกล่าว ด้วยการสร้าง "อุดมการณ์แม่เรือน" ภายใต้
การดำเนินนโยบายเชิดชูบทบาทของ "เมีย" และ "แม่" โดยมีเป้าหมายหลักเกี่ยวกับ
เสถียรภาพและเอกราชของประเทศชาติเป็นสำคัญ